

JÉ LEN KOR

6

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1967



SOLTRA ELEMÉR: *Anyá*

Számunk szerzői:

BAJOMI LÁZÁR ENDRE
BÁCSKI GYÖRGY
BERTHA BULCSU
BOLDOG BALÁZS
CZINE MIHÁLY
CSÁNYI LÁSZLÓ
DEMÉNY OTTÓ
FODOR JÓZSEF
GYURKOVICS TIBOR
HAMAR IMRE
HEGEDÜS GÉZA
KALÁSZ MÁRTON
KAMPIS PÉTER
LÁSZLÓ ANNA
LORÁND IMRE
LOVRITY ENDRE
MENDÖL ZSUZSA
NEMES ISTVÁN
POMOGÁTS BÉLA
SIMOR ANDRÁS
SZEMLÉR FERENC
SZÉKELY JÚLIA
TAKÁTS GYULA
THIERY ÁRPÁD
TÓTH ISTVÁN
TÜSKÉS TIBOR
VÁRKONYI NAGY BÉLA
VÁRÓCZI ZSUZSA
VIHAR BÉLA

Képek:

HONTY MÁRTA
LANTOS FERENC
NÉMETH JÓZSEF
SOLTRA ELEMÉR
SZEKERES EMIL
TÓVÁRI TÓTH ISTVÁN



A *Sárkányok és tűzfák* a Pécssett élő költő első önálló verseskötete.

Galambosi László indulása óta a Jelenkor munkatársa, életkora és költészetének jellege egyaránt a mai lírai középnemzedékhez, főként Juhász Ferenchez és Nagy Lászlóhoz kapcsolja. Inspiráló hatásuk – Weöres Sándoréval együtt – bemutatkozó gyűjteménye (megjelent a *Lengő fényhidak* című, Bertók Lászlóval és Makay Idával közös kötetben) óta érződik. Költészetének legfőbb jellemzője a gazdagon áradó képiség, a színek iránti fokozott érzékenység, természeti ihletettség, jó formaérzék és nyelvi ötletesség.

A *Sárkányok és tűzfák* jelentős lépés a nehezen induló, de egyre erőteljesebben kibontakozó költő pályáján. Az ízléses kiállítású kötet a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában jelent meg; Juhász Ferenc szerkesztette.

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

X. ÉVFOLYAM 6. SZÁM
1967. JÚNIUS

A Magyar Írók Szövetsége
Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

BERTHA BULCSU: A nyár utolsó napja (elbeszélés) - - - - -	483
TAKÁTS GYULA versei: Korunk hírnöke, Nemcsak jele, Összevert betűk - -	488
SIMOR ANDRÁS versei: Változatok egy César Vallejo versre, Példázat a művé- szet lényegéről - - - - -	491
LÁSZLÓ ANNA: Gyász tarkában (elbeszé- lés) - - - - -	493
DEMÉNY OTTÓ versei: Királysír, Kezdet- ben - - - - -	505
VIHAR BÉLA: Párvers a világ kapujában	506
GYURKOVICS TIBOR versei: Oly nagy, Nők morfiuma, Mi - - - - -	508
KAMPIS PÉTER: A golyók egyszer csak elgurulnak (elbeszélés) - - - -	509
FODOR JÓZSEF: Ének három hangra (vers). - - - - -	513
KALÁSZ MÁRTON versei: Vándorlások, Hánts d le hát - - - - -	516
CZINE MIHÁLY: A romániai magyar iro- dalom kezdetei (tanulmány) - - -	517
MAI ROMÁN KÖLTŐK: Eugen Jebe- leanu, Maria Banus, Marin Sorescu, Darie Novaceanu és Petre Stoica versei (<i>Bácski György, Boldog Balázs és Szem- lér Ferenc fordításai</i>) - - - - -	527

ÉLET ÉS KULTÚRA

BAJOMI LÁZÁR ENDRE: Francia krónika	531
LORÁND IMRE: Elfújta a szél - - -	537
HEGEDÜS GÉZA: Hazafias nevelés és if- júsági irodalom - - - - -	542
CSÁNYI LÁSZLÓ: Naplójegyzetek - -	545
HAMAR IMRE: Tóvári Tóth István mű- vészete - - - - -	548
MENDÖL ZSUZSA: Kaposvári Tavaszi Tárlat - - - - -	552

MÉRLEGEN

NEMES ISTVÁN: Három lírai antológia –	556
VÁRKONYI NAGY BÉLA: A kiegyensúlyozott világkép dicsérete – – – –	558
POMOGÁTS BÉLA: Orbán Ottó: Búcsú Betlehemtől – – – – –	561
LOVRITY ENDRE: Mocsár Gábor: Nálunk vidéken – – – – –	563
VÁRÓCZI ZSUZSA: László Anna: A hite-hagyott – – – – –	564
SZÉKELY JÚLIA: Ifjúsági életrajzregények – – – – –	566
TÓTH ISTVÁN: László Lajos: Sorsunk –	568
TÜSKÉS TIBOR: Folyóirat-szemle – –	570
THIERY ÁRPÁD: TV-szemle – – –	572
A Jelenkor krónikája – – – – –	574

KÉPEK

LANTOS FERENC rajzai 492, 505, 541, 544, 547	555
TÓVÁRI TÓTH ISTVÁN rajza – – –	551

Mű mellékleten

TÓVÁRI TÓTH ISTVÁN: Duna-part Falusi pihenő
HONTY MÁRTA: Altató
NÉMETH JÓZSEF: Anya gyermekkel
SZEKERES EMIL: Búcsúzó ősz

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 175. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hírlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Evi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekk számla száma
61 068.

Közületi előfizetési csekk számla: 61 066-
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egyszámlára

67-1985 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

A nyár utolsó napja

Illés, úgy látszik, végleg hajótörést szenvedett... Hanyatt feküdt nagy rekamién és bámulta a vasárnapi szobafalakat. A nap folyamán aránytalanul megnövekedtek a felületek. Lassan fogyott rajtuk a fény, de még mindig óriásiak voltak.

Illés a csendjeire figyelt. Megváltoztak. Elvesztették feszültségüket, sejtelmessé-
güket, használhatatlan süket csendekké koptak. Néha értelmetlen zajok szűrődtek át az ablaküvegen, de nem volt minőségük, így a csend jellegtelenységén sem változtattak.

Bámulta a vasárnapi szobafalakat. Délután négy és öt között többször felkiáltott: „Szenvedni akar?... Forduljon Illéshez!... Illés kinzószerek kereskedése biztos eszközöket szállít... Készüljön fel az ünnepekre!... Vasárnapi szobafalakat csak Illésnél...!”

Ötkor eszébe jutott Kozma Lajos. A jazzdobos puffadt arcára élesen emlékezett.

Diszpárnát gyúrt a feje alá, és olyan fölényrel hordozta körül a pillantását, mint aki hirtelen egy kilátótoronyba került. A fekete borítású világatlaszt pillanatokon belül felfedezte. Nagyot kiáltott: „Illés most felkel, és saját világatlaszában megtekinti az összes tengereket!” Ezek után nyugodtan feküdt tovább, és azon tűnődött, hogyan jutott eszébe Kozma Lajos. Apró jelek után kutatott az emlékezetében. Színeket, hangokat, falra vetődött árnyakat igyekezett meggyanúsítani. „Hindemith: A fababák tánca” – mondta hangosan, aztán füttyülni kezdte a régi dallamot. Nagyon jól tudta, hogy három esztendeje hallotta utoljára a Hindemith dalt, és a füttyörészése neveltséges. De azért füttyörészett és bólogatott.

Este hatkor mégis felkelt, és átimbolygott a szobán. A világatlaszt az asztalra tette, aztán találmányra szétnyitotta. Jó nagy vizekre bukkant. Nézte egy kicsit az Indiai Óceánt, az Arab Tengert, aztán a Bengáli Öböl tanulmányozásába merült. Hajóra szállt és egy közepes nagyságú klipperrel Ceylonból áthajózott Burmába. Hajójának a Champion of Sea nevet adta, s büszkeség töltötte el a szívét. Továbblapozott az atlaszban és hagyta hogy a klipper előtte járjon, aztán fehér vitorláival belemosdjon a messzeségbe. A La Manche csatornán Kozma Lajos hajóját kereste, s közben igyekezett elképzelni, hogyan élhet egy mai hajón egy jazzdobos. Nem tudta elképzelni. Csak bámulta a partokat, a kikötőket és bizonytalan gyanú ébredt benne. Becsukta az atlaszt és kibámult az őszi alkonyatba. Hirtelen eszébe jutott, hogy Kozma Lajos neki egyetlen képeslapot sem küldött Cherbourgból, Londonból, sehonnán...

Illés kiment a fürdőszobába és dolgozni kezdett. Szappan, beretva, fogkrém, forró víz, langyos víz, hideg víz... Amikor a tükörben megszémmelt a végeredményt, barátságosan megszólította magát: „Csak egy anziksz kártya érkezett, Illés úr, ha jól láttam, Cherbourgból adták fel...”

Az utca vasárnapi jellegén keveset enyhített az alkonyat. A város puccos figurái kettessel lengtek át a zárlatosan erőlködő neonsorok alatt. Rádiók szóltak mindenütt, s a televízióban ágyúk dörögtek. A detonációkba utcahosszat beleremegtek az ablakok. A bombák süvöltése olyan valóságos volt, hogy az emberek felpillantottak az őszi égre, aztán a neonok savós fényétől megzavarodva botorkáltak tovább.

Illés nehezen találta meg Kozma Lajos házát. Az ismerősebb lépcsőházakban lángoló gyufaszálakat tartott a lakók névsora elé, aztán parázsló maradványukat sorra elejtette. Végül felmászott az egyik ház első emeletére és megnyomta a csengőt. Fiatal, rózsaszín pulóveres lány nyitott ajtót. Kozma lánya volt. Illés meglepetten tapasztalta, hogy amióta utoljára a házban járt, a lánynak melle keletkezett.

– Maga az, Illés...? Azt hittük, elköltözött a városból... – mondta a lány, aztán félrehúzódva a szemközti ajtóra mutatott.

Illés átlépte a küszöböt és kopogtatott az ajtón. A szobában titokzatos zaj támadt. Inkább zörej volt, mint emberi hang. Illésnek úgy tűnt, hogy a szobában valaki váratlanul elmozdított egy nehéz bútordarabot. Visszahúzódott az ajtótól és a lányra nézett.

– Tessék bemenni – mondta a lány, és elengedte a lépcsőházi ajtót, mire az meglendült, majd halkán kattant a záron.

Illés újra kopogott az orra előtt fehérülő ajtón, aztán hirtelen lenyomta a kilincset. A szobában nyár volt... Százas égők függtek a mennyezeten, mint a delelőre érkezett napok. Fényük erős volt és jellegtelen. A szoba távolinak tűnő végéből Kozma Lajos közeledett. Karját kicsit megemelve, esetlenül maga elé tartotta, mintha mutatni akarna valamit, vagy cselekedni. A lényéből szomorú lazaság áradt, egészében olyan volt, mint egy hatalmas rongycsomó. Feje remegett, s ha kizökkent a csoszogás üteméből, nehezen nyerte vissza eredeti tartását. Csak a szeme élt, melyből erőszakos pillantások törtek elő és kegyetlenül behatoltak az egészséges szívekbe, agyakba.

Illés megtorpant az ajtó közelében és tájékozódni próbált.

– Mind megdögöltök – szólalt meg Kozma Lajos.

– Természetesen – mondta Illés és előbbre lépett, hogy keztfoghasson a jazzdobossal.

– Ül le... Nincs kézfogás... – mondta Kozma.

Illés értetlenül állt a szoba közepén.

– Nincs kezem...

Illés Kozma kezéhez hajolt és zavarodottan bámulta, mint egy tárgyat.

– Megbénult – szólalt meg újra a jazzdobos.

Illés felegyenesedett és ügyetlenül hátrálva leereszkedett egy székre. Mereven ült, mintha a szobában tilos lenne minden mozgás.

– Te leszel a következő... A szesz mindent megöl benned...

– Nem iszom...

– Késő... Már mérgezett vagy... Pontosan ilyen leszel, mint én. Jól nézz meg!

– Azt hittem, a csatornán hajózol... Nem tudtam, hogy lerobbantál...

– El sem utaztam... Már nem tudtam elutazni...

Kozma szeme fátyolossá vált, esetlenül megvonaglott a válla, aztán kitört belőle a zokogás. Illés felugrott és a közeli fotelhoz támogetta. Kozma halk csuklásokkal, szinte hangtalanul sírt. Illés visszaült a helyére és nézte barátja oldalra bukott fejét. Új vonásokat mart archúsa a szenvedés. Egy ismerősnek tűnő idegen ült előtte, aki már elvesztette minden kapcsolatát... Szánalmat, sajnálkozást nem érzett a jazzdobos iránt, csak fájdalmat. Mardosó fájdalmak keletkeztek a testében, és az agyáig sugároztak. Úgy érezte, mintha egy árokparton állna ezer emberrel szemben, s azok paradicsommal dobálnák. Játék az egész... Az emberek nevetnek, s ő átkiabál az árok felett, hogy „Brávó, ez jó dobás volt!” Törölgeti az arcára csorduló paradicsomlevet, és ekkor mellbevágja egy kő, mely észrevétlenül száll a paradicsomok között, aztán még egy, és térdre esik. Ijedten felkiált: „Vigyázzatok kövek! Köveket dobtok!” Az emberek csak nevetnek, és bólogatnak egymás felé, hogy játék az egész... Ahogy a térdén billegve oldalra fordul, vesén találja egy kő. A fájdalomtól eltorzul az arca és elterül. Nem érzi már a köveket, csak hallja a tompa zuhanásokat, és távolodik valahová, egyre távolodik. A messzeségben egy hang megállítja:

– Meggyógyulok...

Ismerősnek tűnő idegen ül előtte és az ingmellébe törölgeti a könnyeit.

Illés torz vonásai kisimultak. Kozmára bámult és biccentett feléje. Kozma gyanakvó pillantása hidegen előrenyomult a fényben.

– Ezek már lemondtak rólam – mondta Kozma, és szemével az ajtó felé intett.

– Gondolod?

– Pedig meggyógyulok... Egyik kezemmel már megtanultam fogni, és bot

nélkül járok... Ezek – nézett az ajtóra – nem tudják... Csak akkor indulok el bot nélkül, ha egyedül vagyok a házban. Meggyógyulok...

– Világos – bólintott Illés sietve –, meggyógyulsz és végigcsinálod a turnédát...

Kozma megingatta a fejét.

– Nem... Turné nem lesz többet...

Illés értetlenül bámult a zenészre, s újra visszazökkent ijedt mozdulatlanságába.

Kozma észrevette a változást, és félni kezdett, hogy Illés feláll s elmegy. Sietve megszólalt:

– Veled mi van?

– Semmi... Reggel felkelek, este lefekszem. A főnökeim minden harmadik hónapban száz forint jutalomban részesítenek, mivel az a rögeszmémük, hogy időnként jobban, máskor viszont rosszabbul dolgozom... És vannak a vasárnapok... – mondta Illés, aztán a félkarját leejtette a szék támlájáról, mintha béna lenne.

– A fababák tánca... Mondd Illés, mi lett azzal a lánnyal...?

– Nem tudom... Elvesztettem... – mondta Illés és felállt. Kozma előre nyújtotta remegő ujjait és megérintette Illés karját.

– Látod, meggyógyulok...

– Meggyógyulsz – bólintott Illés, aztán még hozzátette: – Mit hozzak neked? Jövök majd látogatóba.

– Nem jössz többet – mondta Kozma –, mindenki eltűnik ilyenkor... Te is nehezen bírod az ilyeneket...

– Könyvet hozzak, kottákat, vagy mit...?

– Én sem jönnék... Ez az igazság – mondta Kozma és motozva, csoszogva vonult Illés után, akár egy árnyék. Illés kilépett az ajtón.

A folyosó olyan volt, mint egy verem. Illés belezuhant, aztán zavarodottan tapogatózott a kapcsoló után. A konyhából előbukkant Kozma lánya és villanyt gyújtott. Illés hunyorogva a ruhájára bámult. A lány átöltözött. Fehér blúza alatt meztelenül domborodtak a mellei.

– Kevesen bírják a benti fényt – szólalt meg a lány –, de apa miatt ott három éve égnek a villanyok...

– Igen...?

– Ha eloltjuk, megindul feléje a Zsakettes Úr...

Illés keze ekkor már az ajtó kilincsére nehezedett. Félbehagyta a mozdulatot s a lány mellére nézett.

– Zsakettes Úr?

– Szegény apa így szokta mondani.

– Ó... Az öreg Zsakettes – mondta Illés, és elindult a lépcsőház bizonytalanságában lefelé.

Kint szél fújt. A kapu előtt száraz levelek keringtek, feltáncoltak néhány lépcsőfokot, aztán visszaperegtek könnyű neszezéssel. Illés beleszimatolt a levegőbe. Tisztán érezte a víz nehéz szagát, mely ózonnal keveredve érkezett a messzeségből. Hirtelen meghajoltak a fák, atán vedlő kutyákká váltak. A szél nyögve érkezett a mellékutcából, s lombokat, tetőket tépázva rohant tovább. Magános esőcseppek hullottak a kövezetre. A járdaszegélyek mentén felkavarodott a por és felhőkbe sűrűsödve szállt a házak felett. Illés érzékei lassan ébredtek... Megborzongott, aztán behúzta a nyakát és nagy eseten léptekkel futni kezdett... Az eső azonban a nyomában járt. Ahogy az utcasarkon lihegve körülnézett, a háta mögül már hallotta az esőfűgőnyök furcsa suhogását. A zápor átlépett rajta és elöntötte az utcát. Az emberek a házak takarásában szökdecselek tovább, aztán menedéket kerestek a tágasabb kapuk alatt.

Illés néhány pillanatig versenyt futott az úton hömpölygő árral, aztán beugrott a Stock Ház kapuja alá. A boltívek alatt, az egyik kapuszárny oltalmában már többen is álltak. Illés megrázta magát, ujjával belegereblyézett a hajába, aztán az emberekre pillantott. Négyen voltak. Egy katona, két sültös sapkájú férfi és egy hölgy, aki a bolt-

ívek védelmében is esernyőt tartott a feje fölé. Illés éppen csak tudomást vett az emberekről, aztán arccal a zápor felé fordult. Zuhogott, ömlött a víz. Sustorogtak, pengtek az ereszek... Az utca másik oldalán leszakadt egy csatorna, és reccsenő hangokat adva sodródott, bukdácsol a kövezeten. Valahol öt-hat utcahossz távolában néha felbőgött egy dieselmotor, aztán gyengülő hangja újra és újra beleveszett az alázóduló víztömeg suhogásába. Illés nézte az örvényeket, a víz- és fényfalakat, melyek a neonlámpák mentén lebegtek, törékenyen és valószínűtlenül, titkokat rejtve, és mármár megmutatva. Illés homlokát ekkor megérintette egy párás könnyű kéz... Megrezzen, a kapuszárny takarásában álldogáló emberekre pillantott. A katona egy zsebóra számlapját silabizálta, a sültös sapkájú férfiak és a paraplés nő a tengerré változott utcát bámulták, Illés szeme is visszatért az utcai ereszekhez, víz- és fényfalakhoz, a lebegéshez, ami a felhőkkel leereszkedett. A kéz, mely néhány pillanattal korábban megérintette, most lágyan elhelyezkedett a homlokán és birtokba vette ráncait. A lány hűvös, nyugtalan testét is érezte már, mely olyan volt, mint a márványszobrok. Szobrok, melyekről évtizedeken át hisszük, hogy éjszaka lelépnek talapzatukról, fűben hevernek, folyókat úsznak át... A három év előtti hajnal ráköszöntött... Pirkadt, s még egyre kívánta a lányt, de már nem volt ereje megmozdulni. A karja elzsibbadt a lány feje alatt, s az idegeiben lassan előrenyomultak az éjszaka érkezett teherhajók kürtjelei. Éber volt egy-egy pillanatig, aztán hirtelen összemosódott minden, a földszint-ről felszűrődött jazz, a sötét és bűdös lépcsőház emléke, és a szobaasszony emléke, akinek akkor is nyitva volt az ajtaja, amikor belopakodott a lány szobájába... Kevés pénzük volt és szerették egymást... A lánynak néha megrángott a szája, párás könnyű kezei kutatva elindultak...

Emlékezett a szomszéd folyosóra is, ahol a zenészek laktak. Törött, öreg bútorok torlaszolták el a keskeny utat. Mindig feldőlt valami, amikor hazatértek, s a visszhangtalan tompa zuhanások beleszövődtek álmaikba... És az utolsó előtti este... A lány leült a zongorához és eljátszott egy Hindemithet. Be is konferálta mosolyogva és idegesen: „Hindemith: A fababák tánca”. A zongorista, aki erre a kis időre átengedte a klaviatúrát, elhúzta a száját:

– Ez Hindemith?

A lány bőgött... Az asztalnál sok konyak fogyott, konyak és gin, amit jugoszláv tisztaszeszből kotyvasztottak a pincérek... Amíg táncoltak, egy határőrtiszt és egy vámos telepedett az asztalukhoz... A jazzdobos körül már forgott az étterem. Szünetben odátantorgott az asztalukhoz, a kavargó székek közül elkapott egyet és leroszt rá.

– Mit keres itt ez a vámos? – kérdezte.

– „És átmenőben látá Lévit, Alfeus fiát a vámnál ülni...” – mondta Illés és a vámosra mutatott.

– Ilyenekkel összeültök?

– ... „Nem jöttem az igazakat hívni, hanem a bűnösöket.”

– Nekem beszél maga? – kérdezte a vámos.

– Nem – mondta Illés – a falnak...

– Holnap játszunk utoljára... Véget ér a konyakverseny. „B” vitamin, „C” vitamin és a szívre Polybé – mondta a jazzdobos és hátbavágta a vámost. A határőrtiszt röhögés közben feldöntött két poharat.

– Tizennégy konyakot helyette – kiabált a pincérek után, s azok kihozták a tizennégy konyakot.

A boltivek alól előre lépett a katona, és egy pillanatra eltakarta az esőfüggöny mögött derengő utcát.

– Nem húzhatom tovább, be kell érnem a laktanyába – mondta. A kapu alatt hallgattak az emberek. Az esernyős nő a túloldali járda felé kémlelt, aztán visszahúzódott.

Illés a fejförceire is emlékezett. Dél előtt félhülyén imbolygott a Demalgonoktól. A lány vizes zsebkendőket tartott a táskájában, s ha megálltak valahol egy pillanatra, azonnal odahajolt hozzá és megtörölgette az arcát, homlokát. Ebéd után a zené-

szek is megjelentek a Duna-parton. Azon a nyáron valami összetartotta az embereket. Közel kerültek egymáshoz, és jól bírták ezt a közelséget. – Délután kettő tájban a zenészek még dadogtak az alkoholmérgezésztől. Rosszul voltak, mégis jól érezték magukat, titokzatos boldogság szállt a fejük felett. Zsebükben volt már az őszi szerződésük, méghozzá egy átkelő hajóra, ami Anglia és Franciaország között úszkált a tengeren.

– A nyár utolsó napja – rikoltzott a zongorista.

– Ma játszunk utoljára – mondta a jazzdobos, és nehézkesen cammogott a parton, akár egy láncostól megszökött cirkuszi medve.

A folyó másik partjáról elindult egy piros motorcsónak. Amikor a víz közepére érkezett, felállt a vezetője. Öregember volt. A zenészek ismerték, intettek neki. Az öregember visszaintett, aztán mókázni kezdett a csónakjával. Apró köröket írt le, majd nyolcasokat, végül egyhelyben pörgette a csónakját körbe-körbe, mint egy ringlist. Mindezt állva csinálta, s ahogy forgott, lassan olyanná vált, mint egy vizibálvány.

– Ma játszik utoljára – mondta a jazzdobos –, vége a szezonnak.

– Nagy játékos az öreg, imádja a vámosokat – mondta a zongorista és feltartotta a kezét.

A piros motorcsónak száguldani kezdett... Úgy tűnt, hogy kiemelkedik a vízből és átrepül a város felett. Amikor a part mellé ért, az oldalán láthatóvá vált egy kopott felirat: „Mentő”. Az öregember mindenkit átszállított a másik partra. Aranysárga fővenyen sétáltak el a révcárdáig, és a hideg söntéspultnak támaszkodva pertut ittak a mentőssel.

– Egy nap múlva minden másként lesz – mondta a lány, de senki nem figyelt a szavaira. Illés a bőrét szerette, az érintését, a lányságát. Amikor megszólalt, minden alkalommal megdöbbsent, hogy a lány beszélni is tud.

Visszafelé, amikor a piros motorcsónak a fősodrásba került, az öregember megcélozta az országhatárt. A csónak völgymenetben száguldott percekig.

– Ne hülyéskedjél már, öreg – szólalt meg a zongorista.

– Ma játszunk utoljára – mondta az öregember, és csak akkor fordult a part felé, amikor a határőrség motorosa elindult előtte keresztbe.

– Egyszer beléd lőnek – mondta a zongorista.

Az öregember szárazon nevetett:

– Dehogy... Ezek szeretnek engem... De a forma kedvéért el kell nekik indulni, ha egy pontot túllépek...

– A vendégünk vagy este a Szodomában – mondták a zenészek, aztán valamenynyien partra szálltak.

A piros motorcsónak nagy „Z” betűket rajzolt a vízre, aztán eltűnt egy homokzátony mögött, amit az utolsó tíz évben észrevétlenül benőttek a fűzfák.

Álltak a parton és nézték a vizet. A jazzdobos megfogta Illés karját és a folyó közepére mutatott:

– Látod?

– Mit...?

– Egy zsakettes úr közeledik...

– A vizen...?

– Igen... Egy zsakettes úr, nem látjátok?

Illés kihúzta a jazzdobos kezéből a karját és a zongoristához fordult:

– Ez meghülyült.

– Világos – mondta a zongorista – „B” vitamin, „C” vitamin és a szívre Polyb... Vége a konyakversenynek...

Illés és a lány ezen az estén nem mentek le a vendéglőbe. Feküdtek a szobában, aztán hajnalban elutaztak.

Zuhogott, pléhharangok szóltak a házak között. Illés egyedül állt már a kapu alatt. Bámulta az örvényeket, a víz- és fényfalakat, melyek a neonlámpák mentén lebegték. A homlokán egy könnyű párás kéz pihent. Aztán észrevette, hogy a túloldalon egy régies öltözékű úr közeledik. Gyorsan kilépett a Stock Ház kapuja alól és egyenletes, nyugodt ügetéssel eltűnt a víz- és fényfalak között.

X KORUNK HÍRNÖKE

Az élet? ... És miből! ... S körül mi vesz? ...
 A nyers anyag s a rendező? ...
 Szünetben zeng, üvölt a dzsessz
 haranggal és síró gitárral
 vak páter és vakabb tudós duettje
 löttyenti, verklizi fejünkre ...
 És most, hogy már recseg és lánczá verve
 csörög szívünkön is a láb és karperec
 s zokog e fűtött, fényes Afrika,
 segít e rajtunk hát a biblia,
 az emberbőrbe és égbe-kötött
 s a szent statisztika okos agya!
 Vagy az marad? ... János rettentő jóslata,
 amely elől már új csillagra át ...
 De mit vigyen? ... És ki? ... És hol az Ararát?
 Mert ezt, – ha néz körül és józan –,
 meglekelné, hogy tenger mélyibe
 vigye titkát, az irtó semmibe.
 A kontinensek talpai alatt
 ne lássák még a nagy tányér-halak
 se! ... Csizma-sötétbe vesszen el,
 melytől ma itt a széthasadt
 tudat s atom izzad és perel,
 bontva tovább miből vagyunk
 oly rafinált iszappá, melyen már a láb
 a léthez nem verhet hazát ...
 S róla? Gubancba, kígyó-fejjel
 az emberi ideg meglódult dzsungele
 burjánzik föl vesztettreményű egire ...
 S az öntudat? ... A lét magas foka!
 Veszett farkasként villámlik foga,
 kitörni, vagy neki s mely szárnyat adna,
 a távlatnak lett épp a rabja?! ...
 S ha ezt örökli? ... Meddig érdemes
 a barlangkor fölébredt iszonyát
 dobásra készen kézbe tartani
 az oly tökélyre fölcsiszolt követ? ...
 S mint eddig tette, mi tartja vissza? ...
 A géppel csiszolt legújabb kőkor
 ránk virradt napjáról már kísért,
 egyetlen holt bolygóra írni.
 A semmi őrizze nevét! ...

Pedig van nyelvünk és szemünk
 s mind néma!? Vak!? ... S körül mi vesz? ...
 Te szép dobos, tündéri dzsessz,
 vitusba rángva tviszt, gitár
 ölelj! ... Fülelem, mint kagyló, melyet kivetett
 az Óceán-Világ, hallgatja, őrzi
 zsongító zenéd ... Jó éjt tudós urak! ...
 Hattyú-páncél s te gyémánt-gombú frakk
 már nélkülöd, tisztán köszöntlek,
 oly meztlen már és így, merülve
 nézem ujjam, nő-e a zöld uszony
 s iszonyt tapintó szárnya, ujjbegye
 elér-e jó remény új Ararát hegye? ...
 El-e? ... És mint egy karszti zöld öbölbe,
 sóból kilépve, tuskés testünk
 megint édes forrásaink fürösztgetik,
 emberré mosva azt, aki kilép?! ...
 De hová? ... S kié e kép? ... Kié e láb? ...
 E széthasadt tudat s anyag? ...
 De nem! ... Még érzem a szárnyaid remény!
 S uszony helyett szemem tenyérrel árnyékolva még
 lesem zöld gépedet megtérő pilótánk,
 új korszak ember-hirnökét!

NEMCSAK JELE

Az irigység engem sosem gyötör.
 Melyen munkálok, kimért a kör,

akár a jeggyűrű, amellyel
 kötöttek kemény fegyelemmel

tehozzád s magamon át
 csapni nem világcsodát,

de azt, mint a bognár keze,
 hogy a dolgokat tovább vigye!

Össze, hogy fogja és tartsa
 mint a küllő, ha kiszabta.

A föld ne sirjon utána,
 A metszés se, ahol átvágta

a szerszám ... Így lenni a háznál,
 mint képlet a négyszögű táblán,

amelyik tiszta és egyszerű,
– nem arany, acélgyűrű! –,

melynek értelme nélkül
a példa soha el nem készül.

Ily keményen kimért a kör.
Az egész s nemcsak jele gyötör!

ÖSSZEVERT BETŰK

Jártuk az erdőket iszonyú magányosan.
Ismerni mindent... Tudni s kézbe venni...
– De soha semmit szájba tenni! –

Ez védett csak!... Anyánknak démoni parancsa
s kísérthetett az alma és narancsfa,

anyarozs, beléndek, gomba és a többi sok,
nekünk csak tárgy volt... Testvéri seregbe
tereltünk mindent, így keverve
a mérget és a jót s e megfogott világba
új fajt szemeztünk a galagonyákba.

Ádám, a pásztor megállt... Ostorát letette...
– Minémű fa kísért a nyájam mellett? –
Mint részeg állt a fényes berken
s mi villogtunk s nem kellett szesz, se mérgek lisztje,
hogy szellemünk világunkat hevítse.

Égtünk... Boncoltunk, téptünk présbe téve mindent...
Befúrtuk már magunk, akár a sperma,
nem volt oly rés és annak titka,
mert állat és növény velünk és bennünk nőve,
a természet magunk s csak jártunk benne,

oly iszonyú magányban, hogy már kísértés volt,
ezt gyűjteni és látni, nemcsak nézni.

Világot kézből fölidézni!...
És bármi támadt, védett anyánknak parancsa,
kísérthetett minket a legszebb kígyós alma.

– S mi üzött ki? – Ó, nem az angyal szárnya, kardja,
mert bennünk egy egész volt föld a mennyel,
s nem lett volna hová, hogy verjen,
de ránk talált a Könyv... Kiszórt a másik partra.
Az összevert betűk külön hatalma!

VÁLTOZATOK EGY CÉSAR VALLEJO VERSRE

I.

Öngyilkosok ugranak fejest a folyókba.
A hidak merész ívelését emlegetsem?

Paul Robesont valaki leütötte az utcán.
Dicsérjem a New York-i Metropolitent?

Megfertőzik az éhező parasztok földjét.
Ámuldozzam orvosaik tudományán?

Kopaszra nyírnak egy húszéves négerlányt.
Gyönyörködjem az ezévi Miss Amerikában?

Rezervátumokban mutogatják az alázatos indiánt.
Az emberiség jövőjéről tárgyaljak velük?

A Quynh-Lap-i leprakórházat hadicélpontnak tekintik.
Vitakozzam a kultúra közös érdekeiről?

*Hátára fordult lábbal alszik egy pária.
Beszéljek ezután valakinek is Picassóról?*

John Steinbeck egyenruhásan helikopterbe száll.
Talán hajdani érdemeiről írjak értekezést?

Békességről beszélnek az akasztófa mellett.
Tanácskozzam a békéről s ne legyen fegyver a kezemben?

II.

Egy ember jön, korgó gyomra muzsikál.
Ha ismerné Beethovent, megértené haragját.

Egy sebesült nézi kifordult belét.
Ha tudna Puskinról, költőjének nevezné.

Megfeszíti testét egy kikötött.
Lorca jutna eszébe, de sose hallott róla.

Egy másik messzi világba szökik.
Ha ismerné, kedvelné Arthur Rimbaud-t.

Ez tarkójába várja a golyót.
Nem tudja: modellje volt Derkovitsnak.

Cipőkrémmel festeget egy fiúcska.
Sose hallotta Siqueiros nevét.

Megszöktette a nyomor József Áront.
Nem olvasta fiának verseit.

Nekik beszélj, kiknek nincs kenyerük se.
Egyszer szükségük lesz még versre is.

PÉLDÁZAT A MŰVÉSZET LÉNYEGÉRŐL

Mikor a tigrisről azt mondom: „ragadozó”,
fejcsóválva kérdezik: „nem túl direkt ez?”

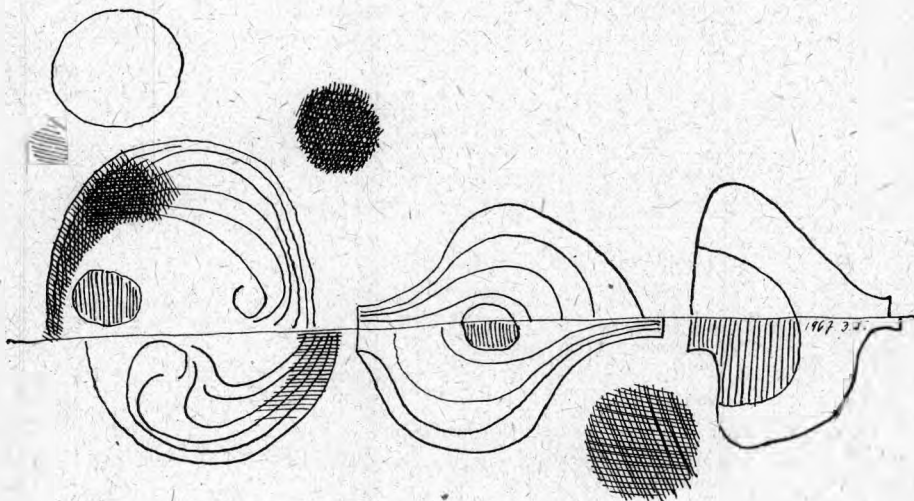
Mikor a kígyóról azt mondom: „csúszómászó”,
közbevetik: „mások ezt másképp látják.”

Mikor a bacillust kórokozónak nevezem,
védelmükbe veszik: „nem túlzás így beszélni?”

De ha a bacillust életadónak mondanám,
ujjonganának: „milyen eredeti!”

Ha a kígyóról kijelenteném: „magasba repül”,
gyönyörködnének: „micsoda merészség!”

Ha kezeskednék arról: a tigris – háziállat,
rögtön így felelnének: „mi ezt már régen tudjuk.”



LANTOS FERENC rajza

Gyász tarkában

Egyszer ilyen véletlen is megtörténik. Összetalálkoztak mind a hárman, vasárnap este, a Moszkva téren. Akkor már sok éve dolgoztak együtt a Látó-ban. És valószínűleg úgysem fordul elő ez még egyszer nyugdíjig. Meg azután sem.

Juli a hegyekből jött, buszról szállt le. Irisz arra sétált, önfeledten. Nem gondolt másra éppen, csak a késő szeptemberi estére. A szeptember sehol sincs, nappal augusztusi nyár, félnyolckor novemberi őregeste. Megörültek egymásnak Julival, össze is csókolóztak, szokatlanul. Elindultak együtt, nem tudták, merre, csak lépegettek. Magda is erre tartott, távolról. Amikor meglátta őket, gyors, kemény félfordulattal átvágott a síneken. Menekült. Nem tévedhettek, Magda volt, ha egyébről nem, haragoszöld hosszú nadrágjáról biztosan felismerték. Utána kiáltottak, mind a ketten. Magda megfordult, nevetett, integetett, futott hozzájuk.

Sokáig lelkendeztek a véletlen tréfáján. Ilyen ritka hármass találkozást! Akkor meg is kellene ünnepelni. Tanakodtak, hová üljenek be. A tér és a környező utcák neonjai többet ígértek a valóságos lehetőségeknél. Kis presszó jutott nekik, a Fogas előtt.

Öt öregasszony szedelőzködött az egyik asztaltól.

– Mamikáim, nem való nektek így együtt... Semmit sem mutattok, rútitjátok egymást, drága anyáim – vihogta Magda Irisz fülébe.

– Merő panoptikum – felelt Irisz kacarászva.

Még Juli is gúnyosan mosolygott:

– Annak a középsőnek a képén féldoboz rúzs... napi féldoboz.

Nehézkesen indultak el a nénik, egy kesztyű az asztal alá esett, bottal halászták elő; egy balláb elaludt, meg kellett várni a kielégítő vérszolgáltatást; egy kalap félre-csúszott, s a hajtúkkal fáradtságos munka esett. Így hosszú ideig lehetett mulatni rajtuk.

Juli játékos hangsúllyal jegyezte meg:

– Azért egyszer majd mi is nyugdíjasok leszünk, kislányok.

– Ki gondol vele! – rikkantott Magda. – Nem is leszünk, oly messzi még!

Juli harminchat éves volt, Magda negyven, Irisz negyvenöt.

– Kirándultál? – kérdezte Irisz Julitól.

– Barátaimnak villájuk van az Orbánhegyen, zenedélután tartottunk náluk.

– Mi moziban voltunk – sietett Magda –, a kisfilm remek, a polipokról. És te, Irisz?

– Én kirakatokat néztem, bejártam a fél várost. Fel kell dobnom a ruhatáramat, Párizsba utazom.

– Mikor?

– Minden évszakban kötelezi az embert Párizs, gyenge holmikkal nem is szabad elindulni.

Az utazás, a polipok élete és a zenedélután kíváncsú témának ígérkezett.

*

Irisz egészséges kedvvel kezdte ezt a vasárnapot. Ünnepi reggelit, nyersmájat adott Fruzszi cicának, aztán játszott vele. Meghengergette, pici, puha labdával dobálgatta, majd egy sötét szőnyegből alagutat formált és szürke papírgombócot dugott a mélyére. Fruzszi belement a játékba, századszor talán. Drámai izgalommal kaparta elő a szőnyegből az egeret és körbepofozta a szobán.

Hónapokig habozott Irisz, hogy magához vegyen-e állatot. Igen-e vagy nem. Kutya vagy macska, kivált papagáj... Eggyel több stigma... Hajdani vénkisasszonyok öröksége. Eggyel több elkötelező szál a szánalmassághoz. Nem! Másfelől: meghittten berendezett, modern kis kétszobásáról már cafatokban kezdett leszakadozni a meghittség, élőlény nélkül. Mégis: igen! Inkább kutyát szeretett volna, de a kutya nem elég önmagának napközben, ha rázárják az ajtót, megromlik a kedélye. A macska függetlenebb, filozófikusabb és aluszékonyabb, társaság hiányában sem éri károsodás.

Fruzzi bevált és nem vált be, mint általában az élőlények. Azaz: mint a jobbak közülük. Fruzzi minden mozdulata, ülése-állása-fekvése szépség-élményt szerzett. Erre megnyugtató biztonsággal számítani lehetett. Testmelegére és selymességére is, ha simulékony kedve volt. Néha visszautasította a közeledést, ilyenkor az ő akarata győzött. Érzéseiben változékonynak mutatkozott. Cselekedetei azonban nem léphették túl fajtája törvénszabta határait. Rövid skálán mozogtak és gyakran ismétlődtek. Iriszt bántotta, hogy Fruzzi kevés változatossággal szolgál. Nem engedte kandúrhoz. Fruzzi nem szülhet, semmi esetre sem! Büntudata is támadt emiatt, s drága ételen tartotta, gonddal, akár a beteg csecsemőt.

Amikor mindketten megelégtették az egérjátékot, Irisz az útlevél- és vizum-kérőlapok kitöltéséhez fogott. Csak áprilisban utazik, több mint fél év múlva, de kitergetni a kérőlapokat az íróasztalon és a töltőtoll hegyét Párizs felé villantani – fél évvel előbb is jó.

Túlságosan hamar következett a családi állapotát firtató rubrika. Özvegy – írta be és elgondolkozott. A szóhoz vagy súlyosan gyászos vagy léha tartalmakat társítanak. Egyik sem igaz. Fekete kendőbe és kísértet- emlékekbe temetkezett asszony, félig-meddig él, alig-alig. Nem lehet alig-alig élni, ha az ember osztályvezető a Látó-ban. Az ilyen népes, bizonyos fokig nagyüzemesített iroda levedli a gyászt. Karakteréhez igazítja embereit. Lám, még a saját nevét is levedli megint és megint. Valahányszor új alkalmazott lép be és tanulgatja a száraz, hosszú, cirkalmas nevet arról, hogy mindennek az ellátója ez az iroda – annyiszor fedezi fel maga is, hogy ez pedig egyszerűen a Látó. Nem fürdenek humorban reggeltől délutánig. De a szerény napi humor-adag özvegyeknek is kijár. Vigözvegy. Nem, nem. A vigözvegyek kimosták agyukból a múltat. Őhözza meg túlságosan gyakran jár vissza a múlt. A női kezdetektől. Izgató kérdés, hogy akkoriban miért rajzoltak körülötte. A korához még most is szép, és a negyvenöt év manapság nem elhatározó tehertétel.

Irisz lánykori szépsége adózásra ingerelte az embereket. Kötelességüknek érezték, hogy meghálálják a látványt. Bármit elérhetett küzdelem és viszonzás nélkül. Fiúk, férfiak az első intésre behódoltak. Hiányzott az ellenálló közeg. Ez megfoghatatlan nyugtalanságot keltett Iriszben. Érezte, hogy ha nincs ellenálló közeg, a dolgok nem a megszokott földi törvényszerűségek között játszódnak le. De a kivételesben, ahová durván be kell majd törnie a mindennapnak.

Mégsem a mindennapi tört be. Igaz, eleinte Miklós tettetett közönye keltette fel az érdeklődését. Később azonban kiviláglott: Miklós a közönyhöz ért legkevésbé. Születésétől szervi szívбайos volt és nem merte hívni éppen ezt a lányt, aki különbeknek kellett. Irisz beleszeretett, a férfiba is, a szívбай ellenállásába is. Mindkettőnek fojyamatosan áldozott házasságuk kilenc évében.

Megtanulta, hogyan kell Miklós felfokozott, türelmetlen életvágját egyazon időben tompítani és kielégíteni. Nem táncolhattak, nem sportolhattak, nem kirándulhattak, az utazás is kockázatos lett volna. Mégis vidáman éltek. Vendéget hívtak, vendégségbe jártak, többször hetente, Irisz úgy válogatta a társaságot, hogy csakis jó humor-érzékű vagy derűs emberekkel érintkezzenek. Maga volt köztük a tréfamester. Gyereket kívánt, mindennél erősebben. Miklós nem engedett a felelőtlenségnek, nem akarta átörökíteni a szívбайját. Az asszony pedig nem kutatta, valóban öröklődik-e vagy sem. Férje szándékát cáfolhatatlanná növesztette a betegség. De a társaságokban könnyű és pezsgő estéket töltöttek. Csak inni nem ihatott Miklós, s így Irisz sem.

A kilenc év egyetlen napja nem múlt el anélkül, hogy a halálra ne kellett volna gondolniuk. Amikor bekövetkezett, felszabadulás is volt. Irisz túljutott a legrosszab-

bon, ami vele megtörténhet. A rettegések, rémlátások eltakarodtak, jeges odút hagytak maguk után, de eltakarodtak.

Jódarabig senkit sem hívott meg. A régiek között nem bírta el Miklós helyét. Később talpra állt, s úgy gondolta: folytatódhatnak a vendégségek. Meghívta a baráti házaspárokat, s azok visszahívták. Csupa házaspárból állt a társaság. Irisz küzdött az életéért. Azt remélte: izmai megfeszítésével, ugyanakkor az izomenergia takarékos beosztásával, lélegzete okos ütemezésével a felszínen úszhat. Másként elsüllyed. Lehetőséges, hogy máris elkárhozott, de ez még nem bizonyos, még eljőhet hozzá a megváltás. Hangosan vidám volt a társaságban, de csak felerészben önmaga miatt. Felerészben tapintatból. Hogy vendégeit ne nyomja meg az ő gyásza, s a feszengő özvegyel-törődés. Akár meg is esküdött volna rá, hogy valóban vidámnak hiszik.

A társaság elmaradozott. – Majd megbeszéljük, drágám – mondták a következő találkozásra. – Bármikor ugorj fel hozzánk, ha arra jársz – így invitálták újabban.

A nagyon fiatalokon kívül a Látó-ban is csupa férjes asszony és nős férfi dolgozott, Irisz nem akarta megpróbálni őket. Különben hallotta, hogy két nő magányos, Juli és Magda. De övelük csak hivatalosan érintkezett.

Amikor túlságosan felgyűltek az egyedül töltött esték, Irisznek eszébe jutott az ital. A szesz a szabadságot jelentette. A szabadság azonban kilépett medréből. Egy liter bor után Irisz felhívta éjszaka a mentőket és viceket mesélt nekik. Vagy lesetált az utcára kapuzárás után és dudorászott. Nyomban kikezdtek vele alvilági alakok. Éjszaka az alvilági alakok a földből bújnak ki. Futva, riadtan tért ki az útjukból. Az italtól leszokott. Ez nagyobb erőfeszítésébe került, mint a hangos vidámság.

Hiszen rendesek, néha kitűnőek is akadtak volna szeretőnek. Egytől egyig nős volt mind. Csodálkozott, nem hitte, de egytől egyig mind nős volt. Miklósrá egyszer rávetette magát egy nő. Türelmetlen, kurta idejű férje nem tudta a kínálkozó alkalmat elszalasztani. Irisz akkor tanulta meg a gyűlöletet. Az aggodalom és nem a féltékenység miatt. Az idegen nő nem vigyáz majd Miklósrá. Csak átmeneti kaland volt, de míg tartott, fortyogva gyűlölte az idegent. Rágondolt, ha nős férfi közeledett hozzá és soha nem vállalta, hogy maga legyen a betolakodó.

Özvegy – írta be vasárnap délelőtt a rubrikába. Megpihent a tolla, hiábavaló, súlyos pihenéssel. Felrázta magát és végzett is szépen a kérdőívvel tíz órára. Csak ezután takarított, s az önkényes sorrendben érzett valami kellemes függetlenséget. Főzéshez fogott, úgy, mint a nagycsaládos háziasszonyok. Leves, pecsenye, krumpli, vegyes saláta, torta, semmi sem hiányozhatott. Szó sem lehetett róla, hogy egy aszszonynak, egyedül, a rántotta is elég. A mennyiség is nagycsaládnak szólt, Irisz hevesen védelmezte azt az elvét, hogy piciben képtelenség jó ízeket adni. Az ízek frissen az igaziak. De túlságosan gyorskezü volt, s mire elkészült az ebéd, még alig múlt dél. Éhségnek nyoma se. Sajnálta, hogy belső vekkere nem ismer vasárnapot, ráért volna most ébredni. Letakarta a lábasokat és egy francia regénnyel végighevert a rekamién.

– Jó dolgunk van, Fruzsina – közölte hangosan a cicával. Elégedettségéről tájékoztatni szokta Fruzsit, a szomorú eseményektől vagy hangulatoktól viszont megkímélte. Eredetiben olvasta a regényt, s ez sokat használt az öntudatának. Ebből a regényből is, mint annyi másból, az sugárzott a sorok közül, hogy a világon voltaképpen bármi megtörténhet. Az emberi kötődések és helyzetek variációja végtelen, pusztán egyetlen ügyes és jószándékú felsőbb kapcsolat szükséges – máris kitavaszodhat megint. Az életkortól függetlenül.

Megéhezett, de úgy gondolta: kár abbahagyni az olvasást. Néhány percre abbahagyta azért, míg kitálalt Fruzsina és csokoládé szeletet hozott magának. Azt majszolgatta és olvasott újra. Fruzsina a lábához gömbölyödött, s a bizalom álmát aludta. A csokoládé csak fél órára verte el az étvágát. Már igazán ebédelnie kellett volna. – A fejezet végéig – mondta és elolvasott még három fejezetet. – Utolsó oldalam – mondta erélyesen, de azután sem hagyta abba. Gyomra savasan fájt az éhségtől. Végre rászánta magát, karórájára nézett. – Három óra nyolc, négyre megjön Peti.

Fél óra hosszat melegített, terített. Szervízzel, ezüst evőeszközzel, még virágot is állított az asztalára. Egy kanál leves, máris felgurott, hozta a pecsenyét. Egy harapás hús, a salátát meg a konyhában felejtette. Felugrott érte. A saláta ízlett, de a hús, a krumpli akadozva nyomakodott le a torkán. Inkább nem is erőltette. Felugrott és hozta a tortát. Azzal jóllakott, mert sebesen falhatta, rágatlanul nyelhetette. Ebédje negyedóraig sem tartott, mégis bekövetkezett a zuhanás. A regény hatása elpárologott, úgy rémlett: bizonyos sorsokból kivészett a lehetőség. Bizonyos sorsok egyedüli színtere a pusztaság. Eltakarította a maradékot, egyébként nem szedte le a virágdiszes asztalt.

Pontosan négykor cseppet Peti. Tizenkét éves, nagydarab, tohonya fiú. Rend szerint sértetten állított be. Rühellte, hogy vasárnap se hagyják nyugton, franciául kell tanulnia. Még jobban rühellte a gyávaságát, hogy nem lóg meg az órák elől. Irisz Peti szüleivel kötötte a megállapodást: vasárnaponként francia óra, tíz forintért. Irisz hét közben járt francia órára, huszonöt forintért. Ilyenkor készítette elő a maga tanárnőjével Peti anyagát.

- Isteni koszt van - fogadta a fiút.
- Köszönöm, nem köll.
- Hányszor mondtam, hagyj egy kis helyet a gyomrodban az én főztömnek is!
- Otthon is sokat köll enni.
- Az ilyen cseperedő legény akármennyit elbír! Milyen fiú vagy te?! A többieknek jobban ízlik, ami a más konyháján készült, mint az otthonin!
- Anyukám is töm és ha nem eszem, zörög. Nem akarok összebalhézni anyukámmal.

Irisz lerakta az asztalt, kikérdezte Petit. Nem lehetett leszoktatni a magolásról, mereven véste be anyagát. Tudta, de darálás közben ki-kitátotta a száját, hatalmasakat ásított. Irisz mesélt neki franciául, közben el is játszotta a történetet. Kitárt két karja madárszárnyat mintázott, vésszen hahogott és ijedt csipogással válaszolt rá.

- Mese-mese-meskete - mondta magyarul és gúnyosan Peti.
- Hát akkor mit szeretnél?
- Motor-alkatrészeket.

Azokat anyanyelvén se ismerte Irisz. Nyelvtannal próbálkozott. Peti üresen bármész szemét Fruzsira akasztotta. Egy-egy nyelvtani formulát gépiesen ismételt. Irisz diktált neki, Peti vastag, cammogó vonásokkal írt, bal kezét is az asztalra fektette és percenként karóráját leste. Pontban öt órakor összezsapta füzetét. Mondat közben.

- 'Csókolom - ordította boldogan és elszárguldt.
- Minek? - kérdezte Irisz. - Milyen hosszú-hosszú óra volt, mégse tartott tovább ötnél.

Visszaült a regényéhez. Időközben a szellemes és mozgékony francia nyelvre rátelepedett Peti unalma. Száraz lett és követhetetlen, akár valami hibásan fogalmazott grammatikai szabály. Olyan érzése támadt, mintha vastagon poros szobákat nyitogatna, ahol viaszfigurák ülnek időtlenül. Tudta, hogy hamis az érzés, a könyv hősei nagyon is a jelenben éltek. De bénán. Megmozdulni nem tudtak. Vasárnap öt után megszűnik a mozgás a könyvekben. Minden mozgás az utcákra gyűlik, a vendéglátó lakásokba és a szórakozóhelyekre.

- Ugye semmi értelme, Fruzi, hogy elmenjek? Csalódottan jönnék haza. Nincs igazad, Fruzi, lent valóságos, eleven világot látok. A regény mégiscsak többet ér? Tessék, kérdezd meg a regényhőstől: „Kérem szépen, hány óra?” Felel?! Az utcán akárkit megállíthatok: „Kérem szépen, hány óra?” Az mind válaszol nekem. Ne hidd, hogy megteszem! De ha akarom, megtehetem!

Felöltözött divatos, hibátlan fehér kosztümjébe. Fekete blúzt vett hozzá. Fésülködés közben hirtelen elkedvetlenedett a fekete blúztól. Sokszínű törökösre cserélte és fehér gyöngyöt csatolt rá. Az előszobájából visszafordult: mégsem való gyöngy a sokmintás anyagra. Lekapcsolta, s noha már használt kölnit az imént, még egy keveset magára szórt.

A kapuban egy házbeli kislány ácsorgott. Kezében kavicsot szorongatott, időről időre megkapargatta vele a falat és nem szerette a városi vasárnapot.

– Gyere velem sétálni – hívta Irisz.

A kislány szeme összeszűkül, akkora gyanakvással méregette az asszonyt, mint a nagyon rosszféleket szokás. Száját keskenyre zárta és semmit sem válaszolt. Lábát szétvetette terpeszállásba, így jelezte, hogy traktorral sem húzhatják el innen.

A „bácsiktól ne fogadj el cukrot” kategóriájába kerültem – gondolta Irisz és undor ömlött az inyére. – A kéne bácsikhoz sorolt – gondolta és egy percre hányingeres szédülés fogta el. – Elvben mindenki vel barátkozhat az ember, a csecsemőtől a haldoklóig. A csecsemő felnőtt, az lehetőség. A haldokló életben maradhat, az is lehetőség. Elvben, elméletben, papíron. De testközben nem szabad kezdeményezni. Várni kell.

A kaputól balra indult. Sietős, határozott léptekkel, mert jobbfelé is mehetett –, sőt kocoghatott volna. Maga a járás izlett neki egy darabig. Míg a szeme két csoportra nem osztotta a járókelőket. Az egyik csoportról elhitte, hogy valóban siet, célba igyekszik. Ezek az összehasonlításban fájdalmat okoztak. A másik csoport totyogott vagy lézengett a vasárnapban. Öreg házaspárok, csúnyácska fiatal lányok egymásba karolva. Ezek még jobban fájtak. Ha választania kell, ő csak a célratorőkhöz tartozhat. Erre a járművek alkalmasabbak. Felszállt egy buszra. Ott megint tűrhető volt egy ideig. Az üzletiek sivár élettelenységét megszüntette a távolság. A buszról nem hulláknak, de békésen alvóknak, erőt gyűjtőknek látszottak. A busz nem volt zsúfolt, mindenkinek jutott ülőhely és mindenki szemrevaló ruhát viselt. Így alkalmi társaságnak lehetett minősíteni a közönséget.

A baj azonban elkerülhetetlen. Egy fiatalember így szólt barátjához:

– Totálisan elkésünk. Fél hatra ígértem, s már negyed hét.

– Nyugi, megvárnak – felelt a másik.

Irisz gyorsan leszállt, hogy ne kelljen hallgatnia őket. Belépett egy telefonfülkébe, lapozta a könyvet, mintha címet keresne. Igazság szerint tisztázni akart magában valamit. – A többieknek hosszú a munkaidő a Látó-ban. Amint letelik, szétspriccelnek. Az első szabad pillanatban elloholnak. Miért? Mert meg akarnak sokszorozódni a hozzátartozóikkal. Az egyedülálló ilyenkor lecsökken. Csak napi nyolc és fél órára egyenrangú. Börtönéből munkára bocsájtott rab, akit befogad a környezet. Kollega és pontosan egy ember. Se hozzá nem adnak másokat, se ki nem vonnak belőle másokat. De vissza kell mennie a magánzárkába. Legfeljebb kevés időnyerésről lehet szó. Az ember még elpepecsel az íróasztalánál... rakosgat az üresedő épületben... Állítólag Magda és Juli is bent marad még rendszerint... Különben ez nem érdekli. Azt kellene tudni, mi lesz, ha majd nyugdíjazzák. Csupa vasárnapból áll majd a hét. Akkor mi lesz?!

Nem talált feleletet, pedig már átlapozta a teljes telefonkönyvet. Kutatta a vigasztaló tervet nyugdíj idejére. Görcsös kutakodással nem lehet fogódzót találni. Csak elfárad bele az ember. Összecsapta a könyvet és kilépett a fülkéből.

Gyalogolt vaktában és szerette volna kinyitni a száját. Kisgyerek korában néha némát játszottak. Ki bírja tovább, anélkül hogy megszólaljon? Nemcsak buta játék, de nehéz is. Megfeszülnek a gyerekek és szájukban savanyú nyál gyűlik össze. Irisz most is ezt érezte. Nem kívánt kávé, de ha betér egy presszóba, megszólalhat.

Sorbaálltak a pultnál feketéért. Egy taxisofőr került mögé.

– Tessék megengedni – kérte Iriszt –, szolgálatban vagyok.

– Menjen – vágta rá barátságosan –, én nem sietek.

Észbekapott: meglátják rajta a bélyeget! Érdesen folytatta:

– Inkább úgy tesz, mintha ráérné, semhogy tülekedjek.

– Ajánlhatok egy jó fülörvost a közelben – durvult el a sofőr hangja –, én kérek és nem tülekedtem.

Irisz erre nem válaszolt. Hallgatása ellenségesnek rémlett a kávézók előtt, s neki rosszabb volt, mint az utcán, egyedül.

Gyalogolt tovább, vaktában. Észrevette, hogy a Moszkva térhez közeledik. Reggel, délelőtt visszafordult volna. Olyankor kirándulásra indulnak a Moszkva térről a családok. Vidámak, aznapi terveikről fecsegnek és összetartanak. Estefelé gyűrötten érkeznek vissza, a gyerek nyugós, feje lekókad. Az anya rámondul férjére, miért nem veszi karjára a gyereket, de az, mint a többi terhet, ezt is a fáradt asszonyra hagyja. Veszekednek. Ilyenkor estefelé már a Moszkva tér is mindegy.

Juli ott szállt le az autóbusról. Nem sokkal később Magda gyors és kemény félfordulattal átvágott a síneken. Majd sokáig lelkendeztek együtt a véletlen tréfáján.

*

Magda áthangszerelte a polipok életéről szóló filmet. Előadásában a tudományos ismeretterjesztés bohózati stílusba fordult. A film arányai is megváltoztak, a polipok féktelen ügybuzgalommal kizárólag a fajfenntartásnak szentelték magukat. Irisz azt gondolta Magdáról, hogy trágár. Abbahagyta az elismerő nevetést, visszavonult. Juli észrevette ezt, és a társalgást átcsúsztatta a következő témára, Irisz utazására. Újra megkérdezték, mikor indul Párizsba és Irisz újra kitért. Elidőztek Napóleon sirjánál, a Notre Dame-nál és a diadalívnél, majd Juli harmadszor is nekiszegezte a *mikor?-t*. Irisz kénytelen-kelletlen bevallotta, hogy áprilisban. Kissé megvetette Julit: az ilyen öncélú kíváncsiságokban van valami közönséges. A lóláb pedig most már kilógott délutáni programjából. Szeptemberben még nem sürgős bejárni a fél várost kirakatezőben... Szégyellte magát. Juli az ilyesmit megérezte. Segített:

– Ha én mennék Párizsba, én talán már két évvel előbb készülnék rá... – vágyakozva sóhajtott. – A külföld, azt hiszem, bódítja az embert, elfelejtkezhetsz magáról...

– Az újdonság nem bódít, hanem stimulál! Ne keverd össze! – szólt rá szigorúan Magda.

Irisz helyeslően bólintott. „Elfelejtkezhetsz magáról...” – ettől mind a ketten megijedtek. Finom szimattal érzékelték, hogy az ilyen félmondatok vezetnek a szakadékhoz. Irisz Szent Lajos szigetéről kezdett beszélni, de Juli nem hagyta magát:

– Várj egy kicsit. Tudom, mit mondok. Persze, hogy az új látvány és az új környezet stimulál. De az benne a főöröm, hogy az ember lehagyja a napi gondjait és a fájót... Nem vesznek el, dehogy, csak elbódulnak olyankor.

– Erősen kell koncentrálni – száradt ki Irisz hangja –, mert a kétheti jóérzés nem érne meg az áldozatot, csak ha marad is belőle valami.

Julinak barátokra volt szüksége múlhatatlanul. Gyónásra, hátha az megszűnteti a lappangó sirást, ami egész délután feszítette a torkát. Hármas találkozásukban meg kell látni a jelet, a nemvéletlent a véletlenben. Miért éltek eddig szétszórta?! Megbújva a Látó családosaik árnyékában?! Ha hárman összefognának, sokminden megkönnyülne. Együtt feloldhatnák a vasárnapokat az átok alól. Humort is tartalékolhatnának az estékre. De előbb ismerniük kell egymást.

– Zenedélutánon voltam – vallotta átmenet nélkül és izgatottan –, csakhogy én egyedül zenéltem magamnak egy kis pianinón. A barátaimnál az igaz, de a barátaim most nyaralnak. A többesszám is másképp van... csak az asszony a barátnőm... ha ráér... férje van és három gyereke... ilyenkor nekem adja a vikendházuk kulcsát, hogy játszhaszak a pianinón. Jó ez, de szomorú is...

Irisz és Magda megrezzent. El akarták volna háritani a folytatást.

– Majd azt gondoljátok: érzélgős vagyok. Inkább ne is mondjam tovább?

Lehetetlen elhallgattatni ilyen kérdés után. Biztatták Julit. A kelleténél élénkebben is.

– Koratavasszal, későősszel is kijárok... amikor ők nem használják... Fura szag fogad a házban... az avaréhoz hasonlít. Majdnem illat, de nyirkos is, mint a mély pincéké... Kiszellőztetek, az olyan, mintha tetszhalottat élesztgetnék. Fő, hogy mindig feléled a ház. Igaz, takarítok is. Aztán meg játszom a pianinón. Néha nagy-

kabátban. A művészeket biztosan leköti a produktum. Az munka, küzdelem. Én csak pötyögtetek. És minden egyes alkalommal eszembe jut, hogy ehhez száz évvel korábban kellett volna születnem.

Várt egy darabig, de a másik kettő nem tudott mit mondani. Juli nevetgélni kezdett:

– Egy kövérek, némileg tehénszerű koros leányzó... hogy vénlánynak ne tiszteljem... az avarszagú házban alkonyórán Chopint pötyögtet... ez ugye barátném, nem az a kifejezett huszadik század második fele?!

– Akkor minek csinálod?! – kérdezte Magda durván.

Juli megriadt. Egy pillanatra megfájdult a túlságosan fehér bőre, mint amikor leég kánikulában. Megfájdultak vékony hajszálai is, mint az influenza túlérzékenységeiben. Eredeti természete szerint abba is hagyta volna az egészet. De elhatározta: nem lesz gyáva, szüksége van erre a két nőre.

– Haragosan kérdezed és én értelek, Magda. Éppen ezen szoktam morfondírozni magam is... A korszerűtlen, az vagy dühítő vagy szárnalmas vagy nevetséges. Aki otthon szül vagy otthon húztatja a fogát harapófogóval vagy nagyanyám erkölcsé mellett kardoskodik, az dühítő. Az avultfazonú, magas autó nevetséges a körüton, akár milyen jól működik még. A faszén vasaló vagy a jéghordás, az meg szegényes, szárnalmas... Vagy az ódsi, érzélgős szavak is... Száz évvel ezelőtt bizonyos nőknek jobb volt azért... Ha elábrándozgattak a pianinónál, nem lógtak ki a korból, mint drága ruha alól a kirojtcsodott kombiné.

– Bizonyos nőknek sem volt jobb! – utasította rendre Magda. – Te a magad kenyérét eszed, az a legfontosabb.

Irisz jóindulatú mosollyal hajolt előre:

– Ha lever az üres ház, meg a pianinó, akkor minek, Julika?

– Mert a kor segít a szülőnőn, a faszéneken, mindenkin és mindenben, csak rajtunk nem! – kiáltott.

Irisz arca megmerevedett. *Rajtunk* – gondolta utálkozva –, talán mégse cseresznyézniénk egy tálból, kedvesem! Tudta ő, hogy miért tartja távol magát ettől a kettőtől a Látó-ban!

Magdának se tetszett a közösködés. Még kevésbé tetszett az ostoba túlzás. Először is: hogyan segíthetne a kor mindenkin és mindenben?! Másodszor: csak éppen rajtuk nem?! Tehát gyógyíthatatlan belpoklosok?! Legyintett:

– Neked ma kitörésekre van szükséged.

– Lehet... vasárnaponként... Nem tudom, ti hogyan oldjátok meg a vasárnapot... Én a szüleimmel lakom. Apuci nagyon öreg, mindig is öreg volt, már amikor születtem, akkor is. Anyuka tizennégy évvel fiatalabb, de nemigen látszik. A vasárnapi ebéd, az a céljuk, egész héten az a tartalmuk... hét közben szerényen eszünk. Vasárnap reggeltől sütünk-főzünk mind a hárman, szakaszott úgy, mintha lakodalomra készülnénk... Csak nem olyan jókedvűen, mert apuci veszekszik. Ne ezt a lábost, hanem azt a lábost... ne hagymával, ne hagyma nélkül... fő, hogy ellenkezőképpen, mint ahogy mi akartuk anyukával. És rengeteg edényt piszkít, fél kredencnyi edényt, azt már én mosogatom el egyedül ebéd után, ők bóbiskolnak.

– Szófogadó, jó kislány vagy – húzta el Magda a száját.

– Nálunk nem lehet másképp, vagy így vagy külön lakásban... Az meg egyelőre reménytelen, folyton próbálkozom... A magányos nő a lista legaljára kerül.

– Ott is marad – bólintott Magda. – Tapasztalatból állithatom. Én se szabadulok az albérletemből.

Juli igen megörült a helyeslésnek. Jelnek tekintette. A parányi döccenők ellenére összebarátkoznak ma este. Felajzottan folytatta a magáét:

– Szépen kérlek benneteket, majd sose mondjátok, hogy apuci zsarnok. Már akadt, aki mondta, olyankor kézzel-lábbal megvédtem. Szegény kis öregem, neki se könnyű. És nagyon szeret engem. A maga módján. Képzeltétek, mikor kezdte félteni a jóerkölcsöimet. Úgy négy-öt éves koromban. Nem engedte, hogy együtt játsszam a kisfiúkkal. Krónikus férfi-hiányom innen kelteződik.

Nevetést várt, de nem nevettek. Éppen nem.

– Az is az ő kívánsága volt, hogy kozmetikusnak tanuljak. Szerintem azért, mert vegytiszta női foglalkozás. Elcsábulási lehetőség abszolút nulla, romlatlanság biztosítva. Apuci kívánságait anyuka parancsként kezelte, én ebben nőttem fel. Emiatt kitanultam a kozmetikát. Nem is volt rossz, kedveltem a kenceficék illatát és imádtam megszépíteni a nőket. Ha láttátok volna vendégeimet kezelés előtt és kezelés után!

– Többet keresnél most, ha abba nem hagyod.

– A dupláját keresném. Mindegy. Próbálkoztam. Legalább azzal nem vádoltam magamat, hogy nem is próbálkoztam.

– Tulajdonképpen miért hagytad ott a kozmetikát? – kérdezte Irisz udvariaságból.

Juli felcsillanni hitte az érdeklődést, ezért ő is kérdezett:

– De érdekelt ez titeket?

Megint olyan kérdés, amire csak egyféle válasz lehetséges.

– Előbb, mondom, jó volt, nappal a kellemes kis kozmetika, délután zongorára jártam, és egyébként is sokat tanultam, csak úgy, önművelésből. Nem udvarolt nekem senki. Morzsák azért leesnek mindenkinek. Az egyik fiú otthontalan volt és örökké hideg kosztos tengődött, annak jól esett volna, ha meghívom hozzánk. De apuci nem bírja a vendéget, nem érdemes harcolni ellene, mert ha mégis eljönne valaki, kiutálná. Volt még egy fiú, az csak késő este ért rá, én pedig nem mehettem haza kapuzárás után. Apuci kilenckor fekszik, míg haza nem érek ébren háborog, a vége botrány. De ez a két fiú úgysem volt komoly. Komoly sohasem adódott. És elkezdett furkálni, hogy miért nem. Másoknak miért igen és nekem miért nem? Tudjátok, eleinte az volt a rejtély, hogy én miért nem kapom meg a kötelező férfi-fejadagomat. Később még rejtélyesebbnek tetszett, hogy a többiek megkapják. Aránylag jó az elosztás, ti is férjhez mentetek mind a ketten. Azt máig sem értem, hogy csak nők férfi él a világon, nem özvegy és nem elvált, aktív nők. Ha elválík, még a bontóper előtt megszerzi az új menyasszonyt.

– Persze képtelenséget állítsz – szolt Irisz –, nézd meg az apróhirdetéseket vagy tudakozódj a statisztikai hivatalnál!

– Agglegények is előfordulnak – közölte Magda –, de azok féltik a szüzességüket.

Elkalandozott, nem figyelt Julira. – Ez itt ugyan nem társaság – gondolta –, mégis, még ezek között is tűrhetőbbnek mutatkoznak a dolgok.

Reggel olyan vérborbácsoló haraggal ébredt, hogy toporzékolnia kellett a paplan alatt. Sarkával verte a matracot. Mert mielőtt felnyitotta a szemét, éles képben jelent meg Dezső a családjával. Karórájára nézett: most kezdődik náluk a szentvasárnap. Dezső ma az Állatkertbe viszi hitvesét és két gyermekét. Oly szépek, oly harmonikusak, megrendül bele a szív. Hétköznapi valamivel pöttyösebb események történnek. Dezső néha besurran Magdához. Elég ritkán, mértéktartó férfi. Vasár- és ünnepnap soha, az a hitvesé. Pedig Magdát állítólag sokkal jobban szereti. Az áldatlan helyzet miatt kínlódik. Kínlódik, kínlódik, de a családját nem hagyhatja el. Ha Magdának is lenne családja, nem lázadna, megértené Dezsőt.

Ma dél körül tört ki a forradalom. Mai levelét dél körül írta meg Dezsőnek. A közlést, hogy megunta a szerepet, nem vállalja tovább. Dezső választhat: vagy egészen vagy sehogy. Aláírta, a bořitéket is megcímezte, csak azután tépte össze. Kezében a papírcafatokkal megkérdezte magától, szereti-e Dezsőt. És semmivel sem válaszolt kiméletesebben önmagának, mint ahogy idegeneknek szokott: „Forrón szeretem, lángolóan, mivel ez idő szerint az egyetlen vállalkozó!”

Mi van ezzel az engedelmes-kislány Julival? Hol is tart?

– A csodákról úgy gondolkoztam, hogy megeshetnek. Szorgos előkészítéssel. Csakis. A kozmetikában nincs tere a csodának, oda férfi be sem téved. Ahogy mesélem: sokáig haboztam. Végül mégiscsak elkezdtem zongora helyett gépírással járni. Apucinak kicsi a nyugdíja, arról szó sem lehetett, hogy ne keressek közben is. A gépírásnál komolyabbat nem tanulhattam. Valahogy a Látó... a Látó sem a csodák színtere, hiába vagyunk annyian.

– Emiatt bizony kár volt átnyergelni – gúnyolódott Magda.

Irisz is elkapta a gúnyt:

– Alanyokat találsz azért magadnak a Látó-ban, ha nem is olyanokat éppen, amilyenekre számítottál. Örökké fészülsz és kozmetikálsz a nőket, úgy hallom: ingyen. Népszerű vagy.

– Örökké nem! – kiáltott fel Juli. – Csak munkaidő után!

Buzgalma visszasra sikerült, nem Irisznek szólt, de az osztályvezetőnek. Kieleződött a rangkülönbség. Irisz mosolygott:

– Ha az én osztályomon dolgoznál, akkor se szólnék bele. Én az eredményt nézem és nem a szigorúan kitöltött vagy lazább percek. Egyszóval nem emiatt jegyzem meg... de munkaidő után hazaspriccel a társaság.

– Az én kuncsaftjaim nem. Sietnek, sietnek, mégis kívárlják sorukat. Nekem meg eltelik rendszerint egy-másfél órával... Ez a fizetségem. Nem keveslem. Az időt el kell valami módon verni.

Utolsó mondatát súlytalanul ejtette Juli. Irisz fülében úgy hangzott, mint az otromba támadás. Kibírhatatlan, ha megfogalmazzák... De hogyan védekezzen? Dugott:

– Szép... gyönyörű szép... elverni az időt... azért élünk... Általában az emberek éppen az időmulást érzik ellenségesnek...

– Igen, a családostok. Azok folyton sietnek. Nekem meg nagyon jó, ha mégis ottmaradnak velem. Némelyiknek gépelek is, levelet, beadványt, jegyzetet, miegymást, nem a Látó-hoz tartozó ügyeket.

– Ingyen?

– Ez semmi, nem fáraszt és ezt is csak munkaidő után.

– Kihasznlának.

– Én őket. Többnyire vidáman vagyunk, kávét főzök, néha egy kis bor is kerül, és elfelejtem a gyászt.

– Miféle gyászt?!

– Az enyémet, amihez nem lehet részvétet várni. Feketébe se öltözhettek hozzá, sőt inkább tarkába kell.

– De hát miről beszélsz?! – kérdezte Magda idegesen.

– Arról, hogy most már tulajdonképpen nincs remény, csak áztatja magát az ember. Áztatgatja még vagy húsz évig.

– Baromság! – kiáltott rá Magda. – Harminchat éves vagy! Nem feküdnél koporsóba?!

Juli összerázkódott, de most is puha hangon felelt:

– Minél nagyobb város, annál nehezebben találunk egymásra a nők és férfiak... falun természetesebb... városban szervezni kellene... Különben lehet, hogy nem is a szervezésen múlik, nem is logikus okokon... csödot mond a logika...

– Hát?! – horkant fel Irisz. – Talán sors... elrendelés... misztika?!

– Büjkál itt valami rejtély... Tagadni kényelmesebb...

Irisz kibámult a teljes falnyi üvegablakon. Két részeg, borostás és izzadt férfi egymás vállát átölve danolászott a járdán. Szívesebben csatlakozott volna hozzájuk, mint hogy Julit hallgassa. Azok legfeljebb gyomortartalmat hánynak... Juli utálatosabbat hány ki magából... Petivel a francia óra kellemes volt. Peti a maga nemében helyes fiú. Majd rászokik az alkalmi tanárnénire. A pisis kislány a kapualjban, az kis gügyécske, de azért több türelemmel meg lehetett volna értetni vele, hogy semmi baj nem éri, ha együtt sétálnak, sőt kívánhat, amit akar, fagyaltot, csokit, játékot is, ha lát valamelyik bódében.

– Miért hallgattok? – kérdezte Juli elkeseredetten. – Nem szoktam én ilyen kedélytelen témákat előrángálni. Azt hittem: veletek lehet, tik értitek.

Váltig hallgattak. Juli erőlködött:

– A pianinóval kezdtük... hogy minek az...? Ebéd és mosogatás után nem lelem a helyem otthon... És az érdekes, hogy egy idegen ház kulcsa van a retikülomben... titkos kulcsa, mintha kalandra mennék... Apuciék nem tudják... De én nem úgy gondoltam, hogy egyedül én beszéljek. Rólatok szeretnék hallani.

– Most már haza kell mennem – mondta Irisz –, ez az egy vasárnap semmire se elég, még rengeteg dolgom van otthon.

– Nekem is – visszhangozta Magda. – Egy rakás levélre kell válaszolnom. Akkora családom van Martfűn! A héten emlékeztek meg a születésnapomról. Rémes, ha az ember ilyen szaporá pereputtyba születik.

A család egyik fele valóban gratulált a születésnapjára. A többiek elfelejtkeztek. Magda délelőtt nekiveselkedett és írt számos testvérének, sógorának, sógornőjének, unokahúgának, unokaöccsének. A gratulációkat köszöngette, a feledékenyek orrára koppintott. Hálóingben ült asztalhoz, nem volt kedve felöltözni, fürödni sem. De írni humorosan írt. A közhely-humor nyikorgott. Az elhasznált vicces fordulatok nagyokat csikordultak. És Magda ezt tisztán hallotta. Vállat rántott: rokonai sebtében futják át a sorokat, nem is finnyásak, elhiszik, hogy még érvényes a régi disztó jelző: „Magda, a jópofa”. Ezzel tartja magát felszínen az ember. Ezzel éri el, hogy ne unják meg. A Látó-ban is a jópofákat kedvelik. Leragasztotta borítékait. Csak később, amikor már torkig telt a háziakkal, csak akkor tépte össze apróra mindet.

– Nem, ne menjeteek még! – könyörgött Juli. – Nem mehetetek még! Te hogyan élsz, Magda? Mert azt mondtad: te sem kapsz lakást.

– Albérletben. Nem ugyanolyan, mintha a sajátomban lennék, de albérlethez képest primó primisszimó. A bútorok elegánsak, mint Szaros Pista a közismert napon, és vadonatújak, én vettem magamnak nemrég. Amikor kidobtam a háziak öreg limlomját, ujjongtam, képzelhetitek.

Az új bútorok csak hegyén-hátán fértek el a négyszer három méteres szobában. Rongálódtak. A komód az alacsony könyvespolc tetején állt, lapjával lefelé, négy lábával az égnek. Nem az égnek, a himlős plafonnak. Mint egy kézállást végző lány, aki kihívóan mutatja a takarnivalót.

Reggel Magda teázni szeretett volna. De nem találta hozzá a nélkülözhetetlen nyájasságot. „Csak teavizet teszek fel, édes néni. A bácsika hogy aludt?” Cserébe megkérdezik, hová készül. „Sehova, pihenek.” „Ragyog a nap, kedves, ki kell használni. Még olyan fiatal!” Inkább lemondott a teáról. Téliszalámit tartott az ablakában, azt falta papírból. Egy szelet szalámi kiesett a kezéből, rá a takaratlan új asztalra. Dühödten dörgölte a zsírfoltot. Vastag papírral. Az kissé megkarcolta a furnírt. Vágyott rá, hogy tányérokat, de legalább lábasokat és fedőket csapdosson a konyhakökhöz. A háziakat azonban itthon tartotta az ördög. Az előszoba, a konyha és a szobájuk között csoszogtak, krákoztak szüntelen. Gyenge kárpótlásul Magda tornászni kezdett. Karját a magasba vetette, lábával dobbanzott, összevissza, ahogy jött. A házinéni ijedt arccal kopogott be: – Baj van, aranyom? – Torna van! – felelt Magda oly ridegen, hogy a másik azonnal kívülkerült. Szándékosan nagyobb zajt vert, mint az imént. Biztosítani akarta jogát a tornához. Mőfőlett örült volna, ha a háziasszony visszajön és csúnyán veszekszik. De nem jött. Ekkor tépte össze Magda a rokonaihoz írott leveleket, borítékoktól.

- És mennyit fizetsz a szobáért?
- Havi ötöt. Nem szívbarajosak, de nekem bármennyit megér a függetlenség. Egyik rokonom felköltözött, annál bérmertve is lakhatnék. Kell a fenének.
- Te ugye elváltál?
- El.

Juli halványkék, a kelletténél kevesebb festékanyaggal színezett szeme folytatásért rimánkodott. Ha Magda megnyílik, a barátkozás még sikerülhet. Rimánkodott, nem lehetett a szemét visszautasítani.

- Függetlenség-ügyben váltam is el. A férjem túlságosan lekötött. Andris magának követeli, bekebelezi, akivel együtt él. Én pedig küzdöttem, mint három bivaly-erejű him, míg felvergődtem és elvégeztem a Közgazdasági Egyetemet. Utána át kellett volna változnom kis kényeztetésre szoruló, icurka-picurka babafeleséggé. Vagyis seggfejjé. Nó nem!

Andris diplomáját szintén a Közgazdasági Egyetemen szerezte, a szigorú és rangos tudományos intézménynél. Az a Közgazdasági Egyetem, ahol Magda diplomáját ajándékozták, afféle tanyasi iskola volt, minimális követelményekkel. Andrisnak céljai voltak, őt ki kellett szolgálni. Andris nagyratört, ki kellett pucolni a cipőjét. Ölték egymást. Akkoriban Magda még egyetértelműen bízott magában. Kislány korától megállt a lábán, nagylány korától bőséges választék kínálkozott szerető-jelöltekben. Nem félt.

- Nem sajnálsz, hogy elváltál?
- Soha, másodpercig sem! Ezerszer többet ér a függetlenség! Ha megunom ártatlan ágyam, van, aki belebújjon.

Magda rikkantott, mint a kikiáltó. Mint valami szilaj, fűszagú, durva és boldog legény. Aztán nadrágzséből púdertartót kotort ki, s míg beszórta az arcát, elgondolkozott. Valaha személyes ellenségének érzett mindenféle hazugságot. Mindenféle jelentéktelen szépitgetést is. Tagadta a kegyes család kegyességét és egyetlen nem őszinte szóba belefáradt. Juli kirakatba teheti a sebeit, akkor is az ő lénye az őszintébb. Volt. Aki nem tanulékony, elvész. Vagy pocsolóában hempereg. Nyálkás siránkozásban, vizenyős megoldhatatlanságban. Az adott percek megkövetelik a rendezettség látszatát. Folytatta rikkantásait:

- Teremtett lélekhez nem alkalmazkodom! A munka, állásban, úgylis alkalmazkodás. Épp elég. De utána a saját kedvemet töltöm! Ha olyan a gusztusom: délután hatkor alszom el. Ha másmilyen: hajnalban. Ha úgy tetszik: a Látó után bezárkózom és a magam részéről szüneteltetem az emberiséget. Máskor gondolok egyet, s máris a pályaudvaron vagyok, utazom kiterjedt pereputtyomhoz. A moziban pedig azt nézem meg, ami engem érdekel és nem azt, ami a férjemet.

Délután a háziak végre elmentek otthonról. Addigra Magda már nem kívánt lábasokat és fedőket csapkodni a konyhakökhöz. Semmit sem kívánt. Az az egy motoszkált a fejében, hogy valaha annyi kedve volt, neki egyedül, mint afféle háromnapos karneválnak.

Az idő nyúlósan elterpeszkedett, majd befolyta a négyszer-három méteres szobát. Azután megállt. Magda is mozdulatlanul nyúlt el ágyán, szeme a himlős plafonon. A ragyák a mennyezeten öröknek rémlettek. Magda nem tudta biztosan: él-e.

Elrántotta magát az álló idő kötömb-súlya alól. Feltépte a háziak szoba ajtaját. Nem zárták be Magda előtt, de az iratlan szabályok távollétükben megtiltották a belépést. Magda a sezlonjukra dobta magát, fél könyökre támaszkodott és nekiesett a telefonnak.

Ismerős házaspárokat tárcsázott. Eléggé távoli ismerősöket. Az első házaspárral még csak csevegett: hogy vannak, mi a vasárnapi programjuk. Nem értették meg a célzást. A másodikat magához hívta, – nem értek rá így hirtelenében. A harmadik párt felszólította, menjenek együtt moziba, mindegy mihez, amit ők ajánlanak. Nem ajánlottak semmit, – már eligérkeztek kártyapartira. Akkor Magda végre levetette hálóingét, felöltözött méregzöld kordbársony hosszú-nadrágjába és zöld-fekete-sárga keresztcsikos, feszes pulóverébe. Ilyet vasárnap délután a városban csak pökhendi vagy szűkös körülmények között élő fiatal lányok hordtak, húsz éves korukig. Ha Magdának nincs ez a nadrágja, meg ez a pulóvere, el se indul a moziba. Gyűlölt egy jegyet vásárolni, gyűlölt egyedül beszélgetni a nézőterre. De ha az ember a nadrágzsebébe süllyeszti kezét, a feszes keresztcsikok alatt kidüleszti mellét és ámbár hangot nem ad, füttyörészőre csücsöríti a száját: akkor leköpte a nézőket és a saját sorsát. Az évek nem számítanak, a vagányság korhatárát ki lehet tágítani.

– Ma is azt néztem meg a moziban, ami engem érdekelt és istenien szóra-koztunk!

Irisz hallása is, Julié is finomabb volt, semhogy a rikkantások rekedt erőltettsége elkerülhette volna a figyelmüket. Irisz amúgysem tartózkodott már közöttük, azt leste: mikor szabadulhat. Magdát trágárnak, durvának és ápolatlannak bélyegezte. Julit innen-onnan összekapart műveltsége ellenére jámbor libának. Exhibicionista gá-gogással.

– Megbeszéljük, mikor találkozunk legközelebb? – kérdezte Juli.

Pillanatnyi beharapott szájú csend. Magda azt gondolta: várhatsz, drágám! Ezzel a hetven kilós magamutogató kisbabával?! Ezzel a csodaváró szüzikével?! Vagy a má-sikkal, azzal a disztिंगvált úrinővel, aki odáig sem ereszkedett le, hogy két szót szól-jon önmagáról?! Hangosan meg így rikkantott:

– Minek nekünk megbeszelnünk?! Naponta összeborulhatunk a Látó-ban!

Juli méltatlankodott magában: nincs ennek egy őszinte szava! És milyen közön-ségesen öltözködik! Irisz pedig? Irisz lenézi a gépirónőt, odáig van a rangjával!

– Most már igazán rohannom kell haza – szólalt meg Irisz. – Ez az egy vásár-nap semmire se elég.

– Miért, hány óra? – ocsúdott Juli.

– Háromnegyed tíz.

Juli elrémült és már állt is fel az asztaltól:

– Háromnegyed tíz?! Hallgathatom apuci szemrehányásait éjfélig!

– Várj, várj – marasztalta most Magda. – Még egy eperfánkot bekapok.

Ezzel együtt a harmadikat kapta be két pár virsli után. Mert otthon a reggeli téliszalámin kívül nem evett semmit.

Juli taxit akart hívni a presszóból. Mással beszél-jelzés sokáig. Juli előbb csak dobolt a készülék oldalán, utóbb hangosan sóhajtozott. Majd elsírta magát. A reggel óta készülődő könnyekben Irisz is, Magda is cáfolhatatlan bizonyítékát látta Juliról kialakult véleményének. Lekicsinylően tudatták vele, hogy néhány lépés innen a taxi-állomás.

Amint lefoglaltak egy kocsit, Juli megbékélt. Mind a hárman beszálltak. Siettet-ték a sofórt. Örültek a mozgásnak, a vágásnak. Egész úton vicceltek, nevetgéltek.

Felesége járt a sofőr eszében. Az ő felesége a négy gyerek mellett állandóan gondterhelt. Már képtelen lenne így viháncolni. Pedig fiatalabb ezeknél. Ezek olyanok, mint valami lányiskola növendékei. Lett volna idejük, hogy kinőjjenek belőle. Széles a kedvük és puszpajtaszkodnak. Jó életük, az van!

KIRÁLYSÍR

Kiásták a királyi vázat,
letisztogatták róla a rögot.
Gyűrűk, boglárók, koronák
csillogtak törött csontjai fölött.

A selyemkefék húzása nyomán
letisztult újra magas homloka.
Nem a legendák óriása
- valóban nagy volt - árpádok fia.

Még vér a vérből, amely a hazát
kiszemelte egy nomád népnek itt.
Nemes vadság, fölény és állameszme
jellemzték királyi tetteit.

S ha most föléhajolva kisstilú
rajongók zúgják vágyálmaikat
Nem vezet vissza hozzá hazúg út.
Semmi naiv töltésű indulat.

E föld - hazánk! S nem a szerzés jogán,
de mert volt erőnk meg is tartani.
Mert megőrizték egyszerűbb elődök
kiáshatatlan, szétmált csontjai.

KEZDET BEN

Kezdetben annyi volt - egy árnyék -
ami a fényen áthaladt.
Csendességére nem figyelt föl
senki - egy árnyék, ennyi csak.

Kezdetben halk ceruza koppant
átellenben az asztalon.
Aki hallotta odanézett
s körmölt tovább hallgatagon.

Kezdetben megkérdezte: nem baj,
ha az ablakot kinyitom?
Csak nyissa - rossz a levegő.
Vagy hagyja, majd én kinyitom.

Kezdetben - de hát volt-e kezdet?
E létben, hol az átmenet
nem mérhető. Itt van közöttünk.
S elmerültek a kezdetek.

Ismerősök vagyunk? Barátok?
Társak, testvérek, szeretők?
Kutatni kár is mi, hogyan volt
a kezdet kezdete előtt.

PÁRVERS A VILÁG KAPUJÁBAN

STRÓFA

Néha csak egy kéz vagyok, amely ajtót nyit a menekülőnek,
néha pallóvá változom a szakadék fölött, vagy megállítom a
lezuhanó követ;

ernyőt tartok az esőben baktató anyóka feje fölé, olykor
a szerelmesek és a szomorúak szemében lakozom, máskor elférek
egyetlen forró szó mélyén;

a cselszövő terveiben én vagyok az előre nem látott hibapont,
a merénylőt ujjlenyomatra kényszerítem a tett színhelyén;

én vagyok a váratlanul megkerült pénz az elszakadt kabátbélésben,
a mentő mondat a megrágalmazott ajkán, a postás táskájában a nehezen
várt kedves levél;

a kutató laboratóriumában az egyetlen helyes megoldás ünnepi
pillanata, a költők tollára röppenő piros madár, a börtönablak előtt
táncoló pillangó;

kifestem a betegek álmát a reménység színeivel, megállítom a
katonák ujját a fegyverravaszon, mielőtt a tüntetők seregébe lőnének,
a gyávákat felrázom a félelem gyékényén;

a tereken együtt focizom a harsánytorkú kisgyerekekkel, s olykor
én vagyok a váravárt diadalmas gól;

az ezer fül és ezer szem, ezer kar és ezer láb, a századokban
kanyargó bűvópatak, amely végül szikrázó zuhatagként előbuggyan, és
csobogó sugaraival megöntözi az Idő szirtjeit;

én vagyok az agysejtekben a kételkedés első moccanása, az éjszakában
villámló partizánroham;

a nászra készülődők mögött a nesztelenül becsukódó ajtó, a megbán-
tott elégtételét munkáló küzdelem, Ormuzd, a Jó principiuma, koszorús
fáklyával, én, a vértanúk és balekok igazolása;

bár eltemetnek, ismét feltámadok, karddal hasítanak szét és újjászüle-
tek, a dolgok vajadásainak törvényeiben, a könyvtárak polcain, a kiontott
vérben,

hogy az anyák mosolyával virágozzék a Föld, és a Jövendő kosara
megteljék az értelem arany gyümölcseivel.

ANTISTRÓFA

Én taszítom le az erkélyről az öngyilkosjelöltet, a púpban én ülök a gyermek hátán, én vagyok az estélyi ruhára csöppent pecsét, a repedés a játékon;

összekuszálom a pénztáros összeadásának számoszlopait, megbénítom a védekező nyelvét, gyökeret hajtok az unalomban, ugrásra készen meglapulok az ösztönök görcseiben;

kioltom az ihlet villanyáramát, rásujtok a kézre, amely kenyeret nyújt, a szerelem kertjeire és az öregek arcára én rajzolom fel elsőül a hervadás jegyeit:

az ékesszólás madarát parittyával én teritem le, a propellert kiszakítom a repülőgép acélgerincéből, a hazatérőt elveszejtem otthona küszöbe előtt, a nászágyon megbénítom az ölelést;

az emlékezetben én vagyok a rövidzárlat, a meghajszolt igazságot az akták sírjába süppedsztem, féket vetek a dolgok kerekei közé;

fellázítom a sejteket, az asszonyok méhében összezavarom a szerveket, a tébolyult torkából én vonítok, hogy beleborzong az éjszaka;

én vagyok a kötekedés a részeg ajkán, a cinikus hahotája, a spion buzgalma, az én művem, hogy a nyelv megtagadja, amit a gondolat sugall, szertekuszálom a fogalmakat, hogy a tűznek víz, a víznek tűz a neve;

a nemzetközi konferenciákon én vagyok a félreértés, a váratlanul támadt viszály, s ha már-már a békesség harangszavának meleg folyójában fürödne meg a sebektől tépett Föld, akkor ágyúimat az ég mosolyába sütöm, cáfolatul rakétacápáimmal átfúrom a sztratoszféra homlokát, és bombák dörejével kiáltom a kontinensek felé, nem, nem!

Én vagyok a történelem Ahrimánja, templomaim a Wertheim kaszások, pásztorleveleim a vérből sajtolt részvények, én vagyok a barátok és fegyvertársak közé suhanó gyűlölet nesztelen kígyója, amely azt sziszegi: öljétek meg egymást;

engem szolgál a butaság, az agykocsonyára települő nyirkos köd, mérget hintek az elméletek és eszmék kútjába;

amerre lépek, lábnyomomtól elundorodik az út pora, s árnyékom látván az anyák eltakarják gyermekeik szemét, mert erős, hatalmas vagyok, de tudom, hogy én is elmúlok egyszer.

OLY NAGY

Oly nagyra nőttél bennem,
mint kitárt ujjú fák,
elborítottál engem
az ereimen át,

csupa vér vagyok, nézzed,
tartsd távol a kezéd,
nehogy testedhez érjek
és bevérezzelek.

NŐK MORFIUMA

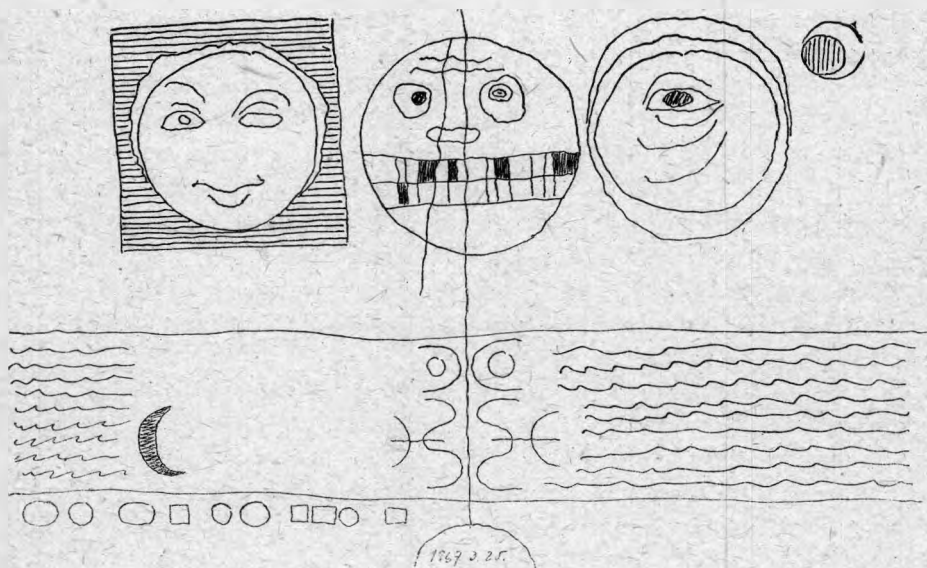
Nők morfiuma ég
bennem még reggelente,
kibontott nagy hajuk
az életemre vetve,

mert minden elszakadt,
a szív, a kötelesség,
az ember már csak azt
akarja, hogy szeressék.

MI

Zöld pohárban piros kanál, -
ezzel se lehet meggyógyulni,
se gyógyszerrel, se ifjúsággal
fölépülni már nem tudunk mi,

csak égünk asztalon és ágyon,
fehér lepedőn fuldokolva,
hülyéskedünk, mert nem tudunk
kardunkba dőlni, férfimódra.



LANTOS FERENC rajza

A golyók egyszer csak elgurulnak

Kázmér már nem volt fiatal: húszéves elmúlt azon a nyáron, mikor szeliden, de megmásíthatatlan szándékkal megállt a kórházi főnővér előtt.

– Szeretném, ha felvennének – mondta egyszerűen.

A főnővér végigmérte.

– Mihez ért?

– Semmihez – válaszolta Kázmér –, de majd belejövök.

Végigmentek a folyosókon, egész hátra, a műtökhöz. Kázmér elolvasta a zománc-táblákat, és a csapóajtó mögött illemtudóan megállt. Elfogódott egy kicsit, behunyt szemmel szívta magába az átható éterszagot. A főnővér kijött valahonnan és megkérdezte:

– A vértől nem iszonyodik?

– Nem.

És Kázmér már aznap délután szállította a véres lepedőket, ruhákat a gégszeti műtő kocsián. Nadrágja bő volt, kabátja ujjá rövid. Szörnyen nézett ki. Érezte, a háta mögött összesúgnak a betegek, és vihognak a fiatalabb nővérek. Nem törődött vele: tudta, hogy a ruhát direkt így adták, legyen kin röhögni néhány napig, hogy naponta huszonöt-ször becsapják valamivel, és az első hét rettenetes lesz. De azt is tudta, hogy át kell vészelnie, mert utána minden rendbejön, megszokják, esetleg meg is szeretik. Ismerte az emberi kegyetlenségnek ezt a metamorfózisát, hiszen már nem volt fiatal: húszéves múlt, és sokmindent olvasott.

Hamar belejött. Mindent pontosan és szeretettel megtanult, ügyessé, használhatóvá vált. Mikor hosszú betegségéből felépült a gégszeti műtős, akit helyettesített, a szomszéd sebészeti műtőbe került.

Sebészet! Kázmér mindig vágyakozva nézett át a sterilizáló üvegablakán, és borzongva bámulta a nagy lámpa alatt csöndben a beteg fölé hajló, fülig bebugyolált alakokat. Szent bizonyossággal töltötte el olyankor a tudat, hogy ott, a nagy lámpa árnyaltan búvkörében egyszer operálni fog, késsel, vagy más, csillogó műszerrel a kezében.

Minden porcikájával azon igyekezett, hogy átkerüljön. Gyorsan átlátta, hogy Nándival, az ott dolgozó műtőssel nincsenek megelégedve. Azzal tisztában volt, hogy az aknamunkát Lajosnál, az öreg, kopasz műtősnél kell kezdenie, aki már harminc éve dolgozott Binkel doktor, a főorvos mellett. Apró szívességeket tett az öregnek, és néha egy-egy jól elhelyezett célzást, melyek után Lajos mélyen és hosszan gondolkodott. Ezek a célzások főleg a pénz körül mozogtak, amit a betegek, vagy hozzátartozóik dugdostak a műtősök zsebébe. Kázmér nem tartott igényt erre a pénzre, a csönd varázsa vonzotta, a sokszemű lámpa, a műszerek jólismert pengése, az injekciózás, altatás, asszisztálás lehetősége.

A sok apró petárda kellő pillanatban robbant: mikor trombózisából felépült a gégszeti műtős, Kázmér közeli ismeretséget köthetett a lámpával, a sokféle műszerrel. Nándi beteghordozó lett, ő került a helyére.

Hetek alatt birtokába vette a műtőt. A takarítást maga végezte, s a kitakarított műtőbe tilos volt a bemenet. Kázmér fogát vicsorgatta a főorvosra is, ha bement, és órákig morgott, mint egy komondor. Az orvosok megtanították altatni, injekciózni, kisebb baleseteket ellátni. Mindenki örült: Lajos, mert csak a betegeket szállította ki-be, és felvehette a borraival, az orvosok, mert segítséget kaptak, és Kázmér, mert teljesen kielégítette a munka. Idővel az ügyeletet is egészen átvette: egyedül ügyelt

a kórházban. Sok dolga ellenére boldog volt, aféle főistennek képzelte magát. A betegekkel időnként összezördült, mert borraivalót sem pénz, sem egyéb formában nem fogadott el. Ezt a szokását Kázmér nem volt hajlandó feladni. Elvei voltak.

Kázmér, mint egy fehér puma, lomhán úszott át a kórházi folyosón. A hőség megrekedt az épületben, tömbbé vált, s a tömb vajpuhán nyílt szét előtte, hogy mögötte ismét összeálljon. A keresztfolyosó padján egy málé öregember ült, pizsama-nadrágja lecsúszva, kabátja szárnyai alól elődomborodott a potroh. Pihegett: riadtan nézett az előtte suhanó hófehér tüneményre, egész teste verítékben fürdött. Csönd volt.

No, nézd csak, De Magny, e nagyszerű pofákat

Kinyitotta az ajtót, és belépett az elsötétített szobába. Nem látott, várt egy darabig. Amikor tompán fehérlett fel minden, a kimustrált műtőasztal, a heverő, a szék a ráterített köpennyel, becsukta az ajtót, néhány pillanatig tétovázott, aztán lassan leült a heverőre. Maga elé bambult: halványan felrémlt a potrohos öregember képe, különös élesen homlokába szuttyadó, verejtékes haja.



No, nézd csak, De Magny, e nagyszerű pofákat

Nem volt aznap műtét, s a borzalmas hőségben mindenki bágyadtan hevert szanaszét. Lajos a műtő előkészítőjében aludt a betegszállító kocsi tetején, Fóthi doktor, az ügyeletes, vizes lepedőbe burkolta magát. Az agyak is megálltak. Kázmér feje sem működött kielégítően. Időnként megrázta. Eszébe jutott egy verssor, de nem tudta, ki írta. Francia, az rendben van. De ki?

Elvesztette a biztonságérzetét. Képtelen volt megtervezni következő perceit, s emiatt rosszul érezte magát. Időnként erőltette, de nem ment. Vállatvont, belenyugodva dőlt hátra, lábát is föltette. Lustán turkált képzeletének archívumában, és előbányászott egy párásfalú poharat, szalmaszínű sörrel, tetején figyelő hóhabbal. Sör. Kázmér nagyot nyelt, és erőlködve megfordult a heverőn.

No, nézd csak

Felült. Nadrágja félig kicsúszott a géz-öv alól, ezt megbámulta. Aztán felkelt a heverőről, nyújtózkodott. Megnézem, gondolta. Francia, annyi bizonyos. De ki?

A sarokban homály volt. Kázmér mégis határozott kézzel nyitotta ki a széles szekrényt, mosolygott. A polcokon könyvek sorakoztak; különösebb rendszer nélkül. Kihúzta a Francia Klasszikusokat. Az elején volt.

No, nézd csak, De Magny, e nagyszerű pofákat
a pompás arzenált, Rialtót, palotát,
hajókat, kikötőt, a Szent Márk templomát,
bankokat, boltokat, hol üzletre vadásznak.

Joachim du Bellay. Szép név, gondolta. Il fait bon voir, Magny. Szép cím. Kázmér a nyitott könyvet az asztalra tette.

És nézd, az asszonyok, és nézd, a víg világ,
örökös ünnepély, lebegő gondolák,
és nézd, a sok komoly és imbolygó szenátor!

Il fait bon voir, Magny. Kázmér a Szent Márk tér katakombá-formájú mozaik-kövein lépdelt. Áhitattal bámult a templom égre törő vonalaira, a vakítóan sötétkék égre, ahonnan fehérén zuhogott a fény...

Galambok röpködtek körül; színesruhás, barnabőrű emberek járkáltak, és mindent betöltött a víz csobogása. Messzebb gögösorrú gondolák suhantak, a gondolasok háromszegletű kalapot, és vállon átvetett fekete takarót viseltek, mint a metszeten. Valaki hangosan kiáltott mellette:

– Eppoi mi sono convinto che il mondo é una bestia, Signor.

Az ajtó nyílt, egy fehér köpeny lustán meglebbent.

– Bocsánat. Exit van a kettes belen. Lehet vinni.

Kázmér megriadt. Sohasem szerette, ha zavarták gondolatai közben. Egyik nagy gyengéje volt, hogy amikor elült a munka, szobájába érve bezárkózott, és hatvannyolc kötet könyvének szemlélésébe merült. Ha Petroniust olvasta, nehéz kancsókból ciprusi borokat ivott, nagyidomú nőket ölelgetett. Anatole France esetén szája sarkában megjelent a bágyadt gúny: a tudósok fölényét érezte, ócska műtősszobája letűnt korok kincseinek múzeumává vált. Ha akart, hős volt, magasztos erkölcsű bajnok, ha akart, alattomos intrikus; és csodálatos tájakat járt be, csodálatos, de mindenütt egyforma embereket teremtett magának. Néhányszor meglepték: elfelejtett bezárkózni, ilyenkor bosszús volt, ingerlékeny. A kórházi személyzet tudomást vett erről a tulajdonságáról, szép csendben elterjedt róla, hogy bolond. Ez, persze csak bizonyította a már sejtettet, hiszen ki látott olyan műtöst, aki nem fogad el betegektől semmit? Kázmér pedig ilyen volt.

Most riadtan nézett az ajtóban állóra. Halványan szűrődtek át tudatán a hallott szavak: exit, lehet vinni.

– Bocsánat –, a fehér köpeny eltűnt, az ajtó becsukódott. Kázmér mintha nevetést hallott volna. Sóhajtott. Becsukta a könyvet, és nézegette egy kicsit. Klasszikus Francia Költők. Feje lebillent, csüggedt pofát vágott. EXIT A KETTES BELEN. Igen, lehet vinni. Kinyitotta a száját, nyelve szárazan ragadt a fogához. A falra nézett: párásfalú poharat látott, szalmaszínű sörrel, tetején fityegő hóhabbal. Sör. Kázmér megremegett. Ha levittem a halottat, gondolta, köpenyt húzok, és behajtok egy kocsi sört, lóval együtt.

Vidám lett. Egy egész kocsi sört!

Tizenhárom óra negyven perckor a laboros Giza papája egy mozdulatot tett a kezével és meghalt. Tizenhárom ötvenkor Szilágyi doktor megállapította a halált, kondoleált a halott csendben imádkozó feleségének és ott ülő lányának és kiment. Giza négy éve dolgozott már a kórházban, a laboratóriumban. Nagyokat tudott nevetni. Fél éve, hogy a papája rosszul lett, behozatta, és megállapították, hogy epehólyagrákja van. Hazavitette, és anyjával együtt várták a véget. Három napja besárgult, akkor újból behozatták, hogy mégse otthon haljon meg. Meghalni, otthon? Illetlen-ség.

Tegnap éjjel megtelefonálták a családnak, hogy a papa kómában van: pár óra múlva várhatják a halálát. Giza bejött, és szomorú volt, ahogy illik, a mama csak reggel jött utána. Egy szép rózsafüzért hozott magával. Tizenhárom óra negyven percig ott ültek a kétágyas külön kórteremben, a másik, üres ágyon. A papa már nem zihált, mozdulatlanul pihegett. Egy szokatlanul nagy csend után a mama megindult, hogy férje kezére csavarja a rózsafüzért; lánya megfogta a karját.

– Még ne – mondta –, még él.

Tizenhárom negyvenkor a papa egy mozdulatot tett a kezével, és meghalt. Amikor Szilágyi doktor kiment, a mama szeliden sírvafakadt, és rátekerte a rózsafüzért a halott kezére.

Giza közben megmondta a mamának, hogy ki volt az osztályos nővér, ki volt az orvos, ki lesz a boncsegéd, ki fogja levinni, ki fogja boncolni. Minden név után a mama felsírt, és bólintott.

Bágyadtan tolta maga előtt a kerekesszéket. Rettenetes volt a meleg, alig elviselhető. Kázmér a második emeleti folyosón Jakabra, disszidált osztálytársára gondolt, aki most Jacques, és Francia-óceánia narancsszínű lagunáiban lepényhalakra vadászik. Fényképet is küldött: tengerpart, pálmafák, kis asztal mellett ülnek néhányan, köztük

Jakab-Jacques, és sört isznak. Bizonyára hazudott a levélben, gondolta Kázmér, de cserébe azt írtam neki, hogy egyetemre járok. Kvittek vagyunk tehát: ő valószínűleg alkalmi munkás, én meg műtős, akit egész kórháza hülyének tart, mert szereti magát a képzeletére bízni, és soha nem fogad el semmit. És nem is fog, tette még hozzá magában. A fénykép rémlett elé, amint sört isznak. Öntudatlanul meggyorsította lép-teit. Túl akart lenni az egészen, homályos szobájában folytatni olaszországi útját, néhány üveg sör társaságában. Egész sor utca, tér jutott az eszébe, mondatok, amiknek semmi értelme nem volt. Piazza del pinciosa; Piazza utilitare; Via pericolosa; Molto bene, signorina, Io sono Chasimiro di Ungheria, mille grazie. Mille grazie.

Elengedte a tepsit, hogy ajtót nyisson. Az első kerék lomhán koccantotta a bádogot az ajtófélfához. Kázmér ismerte a szobát, tudta, hogy nehezen fog beférni, szét kell húznia az ágyakat. A kilincshez nyúlt. Az ajtó zajtalanul és nagyon hirtelen sarkig tárult.

– ... áldott a te méhednek gyümölcse ...

Az ima bizonytalanul megállt. Kázmér egy asszonyt látott térdelni, meg a la-boros Gizát: az egyik ágyon kitakarva feküdt sötét-zöldessárgán a halott, szakasztott olyan volt, mint Giza. Kázmér kényelmetlenül érezte magát. Első látásra tisztába jött a helyzettel.

– Tessék kimenni – fordult csendesesen a két nőhöz.

A liftajtó zörögve csapódott, Kázmér zúgva tűnt a mélybe. A letakart tepsiben egy ember teteme feküdt. Kázmér betolta az alagsorban levő boncterembe, és ott-hagyta. Megmosta kezét a fertőtlenítőben, és fürgén szobájába indult, köpenyért, pénzért.

No, nézd csak, De Magny, e nagyszerű pofákat

A keresztfolyosó padján még ott ült az öreg. Kázmér, mint egy nagy hattyú, komolyan és királyian vonult el előtte, megkavarva a meleget, csöndben. Az öreg hosszan nézett utána.

és nézd, a sok komoly és imbolygó szenátor!

Végigmorogta magában a verset, míg a szobájához ért. Elég csak belenézni, gondolta elégedetten. Kiváló az emlékezetem. La mia memoria é magnifica signorina. É benissima.

Villámgyorsan határozott. A régi volt megint, nem érdekelte a meleg. Kiugrom sörért, hozok úgy három üveggel, aztán előveszem a könyveimet. És újból hallotta a galambsuhogást a Szent Márk téren.

Kinyitotta az ajtót, és belépett az elsötétített szobába. Nem látott, várt egy dara-big. Amikor tompán fehérlett fel minden, a heverő, a szék a ráterített köpennyel, s az asztal, három üveg sörrel a tetején, becsukta az ajtót. SÖR! Kázmér az asztalhoz lépett, és megszokott mozdulattal leverte az egyik üvegről a kupakot. A hétdecis üvegben alig maradt valami: a sör hideg volt, miközben itta, Kázmér narancsszínű lagunákban lebegett és lepényhalra vadászott. Aztán leszakította szájáról az üveget, és kimerülten nyögött: levegőhöz kellett jutnia. Hű, mondta magában. És akkor vette észre az asztalra tett cédulát: KÖSZÖNETTEL AMBRUSÉK.

A Pásztorok einstandoltak: Nemecek szép, színes golyóitól megfosztva ült a he-verőn, és egy félig üres sörösüvegre bámult.

No, nézd csak

Magábaroskadt: nem jutott eszébe tovább. Meleg volt. Az ablak előtt egy pók himbálózott, aztán leesett.

ÉNEK HÁROM HANGRA

1.

Itt ez a nagy, szép, kerek világ,
Mit bánsz te pár bolondot!
Hidd, barátom, nincs eszed,
Hogy erre gondod.
Tégy úgy, mint ki e világra most érkezett,
S inkább köszöntsd a legelső kutyát,
Mint ezt meg ezt.
Vagy menj ki az erdőbe s növessz szakállt,
Hajad megereszd,
De bús, sivár komédiád,
Meváltásosdik únt táncát ne csináld.

Ördögnek se kell
Fogadatlan prókátor,
Se hős, se bátor,
Se ma, se máskor
És voltaképp
– Csak magadba nézz –
Tán nem érdekel
Az egész.
Csak jár a szád, s mint beidegzett
Példakép,
Forgat
Valami „gyönyörű, gyönyörű” régi kórság,
Múlt nagy álma:
S végső fokon
Nem áll vakon –
S ha állna
Sem tesz másként, mert épp szavadra hallgat
Európa vagy Magyarország.

Átvett dolog ez, komám,
Vagy jobban mondva,
„Költői örökség”,
Apák után-rángása tán,
Mi rád hat
(És tán túl sokat is
Olvastad a prófétákat):
Csak azt keresni mindenben, ami hamis,
S amibe lassan belebetegedsz,
A sok átokba, mint valami új Jeremiás,

Míg, ha bölcs vagy, mindenben csak nevetsz,
Mert kiirthatatlan
A sötétség
– Mint kiirthatatlan a szépség –
S a világ, ha mocskos is, csudás,
Az élet két arca közül az egyik,
És ami van, nem lesz már soha más,
Habakuk, Mikeás, Joel vagy Hóseás
Hiába erőlködik.

2.

Hát ennél fogva minden
Maradjon, amint van, itten,
Mert nem másít költői handa-banda vagy isten?
Mint annyi bús példa mondja: s hogy ne feledd,
Mivé – s még ehhez toldva, vedd –
Hány szabadságharc sorsa lett!
Hány, kockát nem latolva, tett –
S rab elsőbb, s aztán szolga lett!
És könyvet irtak, nagy könyveket,
S az ember rosszabb – ha még
Lehet.
A gyilkost elengedte a nép
S a szelíd Jézus felfeszítettetett.

S így: „bárgyú” a hit?!
Hát mi legyen itt?
Tán csak valami mégis segít?! –
Óh, próbáld még az emberként-élés módjait!

Mert pusztá élet, csend, kényelem:
Nem oldás, – s ez alkat dolga is, bizony, –
S csendedben még hangosabb, ami rág,
Az iszony!
S egy titkosan
Jövő parancs: hogy valamit mégis tenni kell!
Mivel
Ha fel is szegül
Benned a dac:
Hogy csak „élni, azért is”, mert lám, testet-lelket odaadsz:
S változtatni nem sikerül,
Nincs menedék:
Gondold meg, mégiscsak sok ez, ami
Van!
S vád, vád reád, – s hiába próbálsz kiugrani
– S egy isten nem jön menteni: –
Hogy egyre még
Több rosszba hág
E föld, világ!

Hát ezért, – és hogy *csak így tehetsz te*,
 Amint teszel, – és eszed egy isten se vette –
 Pécézd csak, amint ötlük szemedbe,
 S mi gondod,
 A silányt, svihákat s a vak-bolondot!
 És nem prófétáktól berügottan,
 S nem örökölt szokvány-költői-gondban,
 De attól, ami itt még, és jobban felfuvalkodottan,
 Mert gonosz Ákháb és Jézabel ma is itt van és ott van,
 Arannyal kereskednek a templomokban,
 És imádják a vért,
 S az erős, ontani, jogot ma se kérd,
 Hát ne nyugodj te, bús példa bármit mond, ezért,
 Nem kell példa neked, s mit írnak a bibliák;
 A hamis próféták fölveszik a bért,
 Ha jól dicsérik a szennyet,
 Éhkoppon sok érdemes, büszke, szerény,
 S valamilyen trónokért
 Mindig szenved
 A világ
 A szegény.

S ha „segíteni nem lehet”,
 És semmi sem elég,
 (Mint mondad előbb): egy célra még
 Szánd
 Heved –
 (Bár erőd – vallom mégis – többet tehet)!
 Nézd meg jól és írd meg a silányt,
 Tartsd szem elé,
 Hogy, aki nézi, undor szálljon belé,
 A galád
 Ügyest, ravaszt,
 S amit látsz, sötétséget, fertelmet itt,
 Mit rá nem írt törvény mentesít,
 Láttasd meg azt:
 Így zúgjaiba nem tűnhet és
 – Legalább –
 A szellem mérlegén éri a büntetés.

„A költők elismeretlen
 Törvényhozói a földnek” –
 Iktatta egy nagy verseibe.
 Pálca, palást, kar, mely sohse retten,
 Ügyész, bíró, kit meg nem ölnek, –
 Minden koron él, s ha száz világ hal,
 Az íge.

Büntetlenül henceg még sok mocsok,
 Háborút visznek hatalmasok

És szenved az ember. De tollat aki fog,
Elébe még hány lehetőség buzog!
S nemcsak mártírok vannak s meddő könny-ittasok,
De kik, józanul, még jobbat hisznek: azok –
S barátom, ha a jobb *reményért* is csak, semmi se sok!

KALASZ MÁRTON

VÁNDORLÁSOK

1.

Más füvek,
más száműzetések
keserű íze szájamon –
De egyazon sötét kenyer.
Fölsüt álmunkban a megfoghatatlan,
távoli Föld.
S ígér,
ígér.

2.

(Lehelletének
kis éden-ezüstlése hajdan
én is –)

3.

Mert nem engedtélt elvesznem, Uram:
Meddő
kaptárod,
már-már kiteleltem.

HÁNTSD LE HÁT

Hánts le hát finom hamu-szemfödőd –
csip-csup bajokra hozz nekem erőt.
A nagyokban sem voltam tébolyítóbb.
Halott voltál s tudom: tudod, ez így volt.

Hisz valahonnan oly nyíltan figyeltél –
míg lágyultál, akár a kitelelt tél,
s fény-csontjaid nem vágytak visszatérni.
Hogy ne tudjak tőled, csak: kérni, kérni.

A romániai magyar irodalom kezdetei

A XIX. század magyar irodalmát egyetlen folyamatként ábrázolhatja az irodalomtörténet. Izlésirányok, központi irodalmi áramok fogják egybe a legjobb erőket, Kazinczy nyelvújító mozgalma, Vörösmarty romantikája és Petőfi irodalmi népiessége kapcsán a kor egész irodalma megrajzolható; az írók egységes területen, központi mozgalmak körül csoportosultak. Az egységes tárgyalás a huszadik századi magyar irodalomban már csak a forradalmak előtti évek irodalmánál lehetséges. Irodalmunknak a Nyugat volt az utolsó olyan árama, amely szinte minden jelentős írónak és törekvésnek helyet adott; a forradalmak bukása után eszmei és földrajzi széttagozódás következett. A két világháború között a Nyugat már nem az egyetlen központi fórum, a Szép Szó, a Válasz, a Kelet Népe sem az. A vízvázlatok nem olyan nyilvánvalók, a frontok összekuszálódnak.

A szellemi széttagozódást még földrajzi széttagozódás is bonyolítja. Korábban a magyar írók mind Magyarországon éltek, magyar állampolgárok voltak, az Amerikába „kitántorgott” másfél millió irodalmi életet nem teremthetett; a „bújdósó magyarok” szívhangjaiból csak töredékes értékű lírai antológiára telt. A forradalmak bukásával kezdődik igazában a magyar szellemi erők szétszóródása. A hatalomra kerülő ellenforradalom elől emigrációba kényszerülnek a kommunista írók, rövidebb-hosszabb időre még azok közül is többen, akik polgárként vettek részt a forradalmakban. 1926-ban, a Bethlen-i konszolidáció után ugyan többen hazajönnek, de a következő években, a fasizmus erősödése idején egyre többen mennek önkéntes száműzetésbe. A világháború előtt Budapestre centralizálódott a magyar irodalmi élet, a forradalmak után időlegesen Bécsben, Párizsban, Berlinben, Londonban, Amerikában, Romániában, Jugoszláviában, Csehszlovákiában és a Szovjetunióban is alakulnak magyar irodalmi góccok; a hazai irodalommal való kapcsolatuk olykor szinte teljesen megszakad s egymással is alig tudnak kapcsolatot tartani. Ady fájdalmas sejtése a szétszóródásról már-már bekövetkezni látszott.

A felszabadulás ezt a széttagozódottságot csak részben szüntethette meg. A forradalmi emigráció hazatért, irodalma az itthoni magyar irodalom haladó áramával közös mederbe torkolt; a szocialista átalakulást nem vállaló polgári írók egy része azonban emigrált s az 1956-os események során ismét többen hagyták el az országot – így Nyugaton is többretegű magyar emigráns irodalom alakult, – a szomszédos államok magyar irodalma pedig a romániai, csehszlovákiai, jugoszláviai és kárpát-ukrajnai valóság által meghatározott utakon jár. A hazai magyar irodalommal közös a hagyományuk, de a másfajta valóság, a sokban különböző lehetőségek és feladatok, a szomszédos államokbeli magyar irodalmakat sajátosan alakították és alakítják.

Ezekről az irodalmakról bizonytalan a képünk. A két világháború közti tanulmányok elavultak, egy részük nacionalista ihletettségű, az újabb történetírás pedig többnyire tapintatosan hallgat róluk, a nacionalizmusnak még a gyanúját is kerülve. Pedig még pusztán irodalomelméleti szempontból is érdemes lenne a tanulmányozásuk: a közös hagyományból táplálkozó, közös talajból sarjadó irodalmak mikénti alakulása eltérő klímában. Mi él tovább, milyen módosulással az önállósult felületen, milyen új elemekkel gyarapodva, s hogyan tudnak a maguk külön magyarságával a magyar irodalom egyetemének részévé válni – ezek a kérdések is válszra várnának. Az újonnan szerveződés, a „semmiből teremtés”, a kisebbségi helyzet olyan kérdéseket vetett fel napról-napra, amelyeket szerencsésebb történelmű népek irodalma elképzelni se igen tudhat.

A romániai magyar irodalom születése

Az erdélyi irodalom – így nevezték a két háború közti időben a romániai magyar irodalmat – Trianon utáni fogalom. Erdély, és a hozzá kapcsolt részek földje írónévelő volt századokon keresztül, termőföldje a magyar zseniknek Erdősi Sylvester Jánostól és Apáczaitól kezdve Bolyaiig, Aranyig és Adyig – de erdélyi irodalomról még a fejedelemség idejében sem beszéltek, mikor a magyar műveltségnek talán a legerősebb fókuszai Erdélyben voltak. Az Erdélyből induló magyar írók éppúgy belenőttek az egyetemes magyar irodalomba, ahogy az erdélyi román írók az egyetemes román irodalomba; művészetük erdélyisége csak színezte, s nem meghatározta. A Magyarországgal való egyesülés után a centralizálódó magyar irodalom Erdély

íróit is egyre inkább Budapestre szívtá. A századforduló írói tudatában Erdély a művészt fel-
lasztó vidéket jelentette inkább, s Erdély és a Partium szülőttei is igyekeztek a művészi kibon-
takozásban kedvezőbb lehetőségeket ígérő fővárosba, az erdélyi Szabó Dezső, Laczkó Géza és
Kuncz Aladár osakúgy, mint a partiumi Tersánszky, Kaffka Margit és Ady Endre.

Kolozsvár az első világháború előtti Magyarország második tudományos központja volt, de
a modern irodalmi törekvéseknek már nem tudott bölcsőhelye lenni. Az Erdélyi Irodalmi Társa-
ság inkább tudósokat választott tagjai közé, a Kemény Zsigmond Társaság, a Szigligeti-, a
Kölcsey-, az Arany János Társaság is megelégedett az irodalom és tudomány népszerűsítésével.
A háború előtti erdélyi irodalmi próbálkozások (Erdélyi Lapok, Erdélyi Figyelő, Haladás) egy-
más után megszűntek. Sohasem véglegesen, sőt a nagyváradi Holnapban a modern irodalom
fénye lobbant, s volt egy halk lokál-érzés is állandóan. – Kós Károly a transzszilvániság jegyében
indítja a Kalotaszegyet 1912-ben, Szentimrei az erdélyiség zománcával bíró műveket szeretett
volna közölni az Ifjú Erdélyben (1917) – de ebből még nem született erdélyi irodalom. Mikor
a nagy változás jött, 1918–19-ben, Erdélyben igazában senki se volt, „akinek magas kezében
fáklya lobogott volna”. Őszülő öregek voltak, a nép-nemzeti iskolára tekintők s a Nyugattal
rokonságot érző, de a Nyugatban még észre se nagyon vett fiatalok, s nagy tehetségű, kényes
tisztaságú, de befagyott lelkek a végeken, vagy búvópatak életűek, akik pompás verseket írnak
évek óta már, de senkinek se mutatják. Egyetlen folyóirat volt, az Erdélyi Szemle. Szerkesz-
tette S. Nagy László... Szentegyház utcai könyvesboltjában, ládák és papírok között.

S hét esztendő múlva, az Erdélyi Helikon antológiájában 28 író művészete beszél a meg-
született erdélyi irodalomról: Berzsenyi, Arany és Ady után többen innen várják a következő
szót, a magyar irodalom megújulását.

Az erdélyi, illetve a romániai magyar irodalomnak a történelem volt az apja, az 1918-ban
bekövetkezett sorsfordulat. 1918 vigiliáján román katonák vonultak be Kolozsvárra, s a szál-
lingózó hóesésben Mátyás király szobra körül járták nemzeti táncukat, a hórát. „Fehér zászló-
val állunk előtted, ismeretlen végzet...” – írta ebben az időben az induló Keleti Újság. Ko-
lozsvár karácsony esti hangulata egész Erdély következő évekbeli hangulatából izelítőt adott:
a románok nemzetálmuk megvalósulását ünnepelték, a magyarok a többségi nemzet fiainak hely-
zetéből kisebbségi sorsba jutottak.

Trianon felkészületlenül érte a harmincmillió nemzet millenniumi álmába merült magyar-
ságot; legtöbben Erdély néprajzi viszonyaival sem voltak tisztában. Az elnémult harangokat
lázálomnak hitték, Adyn kívül csak kevesekbe hasított a „Ha Erdélyt elveszik”... sejtelve.
Erdély a magyarság tudatában a nemzeti fejedelemség földje volt, Bocskait, Bethlent, Rákóczi
jelentette, s a magyar kultúra bölcsőhelyét – itt írta Apáczai az első magyar filozófiát, Bod Pé-
ter az egyik első magyar irodalomtörténetet; Erdély, s a hozzá kapcsolt részek adták a magyar
kultúrának Mikes Kelemt, Kőrösi Csoma Sándort, Tóthfalusi Kis Miklóst, a Bolyaiakat, Jó-
sikát, Keményt, Arany Jánost, Ady Endrét, a politikusok közül Bocskait, Bethlent, Rákóczi
Györgyöt, majd Wesselényit, a huszadik század elején Jászi Oszkárt és Kun Bélát, –; arról
kevesen tudtak, hogy Erdély a román kultúrának is bölcsője. Erdélyben hamarabb jelent meg
román könyv, mint a vajdaságokban. A román felvilágosodásnak ez a föld adta a Scoala Ar-
deleana-t, az Erdélyi Iskolát, Samuil Micu-t, George Sincai-t és Petru Maior-t, itt született Av-
ram Jancu, Cosbuc, Rebreanu, Goga, s a huszadik századi román politikusok közül Maniu,
Vajda-Voivod és Petru Groza: nemigen tartották nyilván, hogy a másfél millió magyar mellett
két és félmillió román él Erdélyben, s azt még kevésbé, hogy a félmilliónyi százságnak külön
himnusa is volt az eltartó erdélyi földről... Erdélyről még az ottlakóknak is inkább vágy-
képe volt, mint reális történeti tudata. A Déva várat építő tizenkét kőműves, szőttesek, varrot-
tasok és legendás fejedelmek éltek ebben a képben; az Albina bankok földvásárlásairól, a világ-
ban már korábban szóródni kezdő székely parasztokról mit sem tudtak. Erdélyt a magyarság
megtartó várának hitték. „Erdély nélkül nincs Magyarország, hiszen Erdély volt mindig az
igazi Hunnia” – írta még Ady is korábban. Olyan tökéletesnek, lenyűgözőnek hitték ezt a tá-
jat, amelyet – Kuncz Aladár szavait idézzük – „egy nagy világsüllyedés esetén, a maga egé-
szében meg kellene őrizni az istenek múzeuma számára, mint a föld és az emberiség törté-
netét a maga kicsiségében is legteljesebben kifejező remekművét.”

S most a vágykép mögötti töredékvalóság is elveszett: a magyarnak tudott Erdély Románia
része lett, s a román kormányzat első pillanattól fogva nemzetállami vágyakkal és asszimiláló
igényekkel jelentkezett. A kétszeresére nagyobbodott Románia aranyországgá válik, de a kisebbség
inkább a proletarizálódás és szétszóródás rémét látja. A Gyulafehérvári határozatok és a
kisebbségi szerződések a magyarság előtt ismeretlenek voltak, az új hatalom intézkedéseivel,
a cenzúrával, a politikai perekkel, a koronabeváltással, a lakáselkobzással, s a Nagy-Románia
ideológiájával naponta találkoztak. Ebben az ideológiában sok minden emlékeztetett a millennium
körüli nagy magyar ideológiára; a harmincmillió nemzet álma virágzott itt is, ha lehet még

színebben, azzal a hittel dúsitva, hogy a szellem fáklyáját, mint Blaga Lucian is fogalmazta, Délkelet-Európa veszi át. A román kormányzat meg-megnyilvánuló demokratikus készségéről a változást követő rendkívüli időkben így kevesen vehettek tudomást, az új államalakulatban való elhelyezkedést nagyon sokan kétségesnek vélték. A hatalomváltást követő esztendőekben mintegy kétszázezren hagyták el Erdélyt, s jöttek vagonlakónak a megmaradt Magyarországra.

A repatriálások áradata ellen még a maradó konzervatívok is szót emeltek. Eredj, ha tudsz... – énekelte Végvári s a haza és szülőföld akkor különösen nehéznek tetsző dilemmájában a szülőföld iránti hollóhúseget sugallta. Ő akkor még nem akart beilleszkedni az új államba, – „inkább őrlő szű” kívánt lenni „az idegen fában” – de egyre többen ébredtek a kábultságból s tudomásul véve a továbbélés feltételeit, a romániai sorsot, a román nép felé fordulva, Románia életébe cselekvőn beilleszkedő polgárként keresték a kibontakozás útját. A demokratikus gondolkodású értelmiség, a kisparasság, az októbrista kispolgárság, a passzivitás helyett a cselekvő munka útját kereste; ezért üdvözölték Kós Károly Kiáltó Szó-ját az enyedi tanárok is. „Szembe akarunk nézni az élettel – írta Kós Károly –, tisztában akarunk lenni a helyzetünkkel. Ismerni akarjuk magunkat. Számba kell vennünk erőinket, szerveznünk kell a munkát, tudnunk kell a célt, amit el akarunk érni. Aki fél, aki gyáva, aki gyenge, az lépjen ki a sorból, az menjen, az nekünk bajt csinál, az a mi munkánkat akadályozza, a mi lábunk elé gáncsot vet, a mi árulónk az! Senkit se tartsunk vissza, de biztassuk azt is, aki habozik; kiáltó szó vagyok, ezt kiáltom: építenünk kell, szerveznedjünk tehát a munkára.”

Ez a röpirat indította az erdélyi magyarság demokratikus politikai tájékozódását. Ennek a röpiratnak a szellemisége jegyében alakult meg 1922. január 15-én a Magyar Néppárt, mely az együttélő népek erőinek az egyesítését vallotta. A párt nem élt sokáig; megalapítói az irodalomba húzódtak vissza. Ez is törvényszerű jelenségnek látszik a kisebbség életében; a polgári korszakban a demokratikus igények képviselőire az irodalom tudott vállalkozni leginkább.

Az uralomváltásnál, a repatriálásnál, a Kiáltó Szónál és a pártalakulásnál azért időztünk némileg hosszabban, mert az erdélyi irodalom születésének szükségét és jellegét valamelyest jobban megérteti. Kós Károly fényes pályájú építésznek indult – még nem volt harminc éves, mikor megbízták a budapesti Állatkert tervezésével – a történelmi földrengés azonban kicsavarta kezéből a léniát. Akkor fogott tollat, hogy a léleknek építsen hajlékot. Az íróvá lett építész népe érdekében politikai feladatokat vállalt. röpiratot írt, pártot szervez, s mikor a demokratikus politikai mozgalom elakad, visszahúzódik az irodalomba.

Az új hatalom alá került magyarság életöszöne először az irodalomban szólalt meg. A lélek megrendüléséből irodalom virágzott. A román hatalom toleráns volt, nem akadályozta a születő irodalom szerveződését; az erdélyi magyar irodalom később még hivatalos elismerésben is többször részesült. A művelt románok becsülték a szellemi értékeket, s a születő erdélyi irodalomban nem veszélyt éreztek, hanem egy Budapesttől elszakadó magyar szellemiség kialakulásának a segítőjét. A lapalapítások nem ütköztek a kormányzat részéről ellenállásba, 1939-ig sem óvadék, sem külön engedély nem kellett a lapindításhoz. György Lajos szerint az első öt esztendőben 330 magyar lap jelent meg, illetve indult Erdélyben, ebből Kolozsváron 113. Sokszor még középiskolás önképzőkörök is kísérleteztek folyóiratok megjelentetésével. Cenzúra volt, de a könyvek megjelentetése nem volt lehetetlen; 1917 és 1937 között öt és fél ezer magyar könyv jelent meg Erdélyben, s a megjelentetett művek szerzői közül tudomásunk szerint csak Székely Mózeset ítélték el rövidebb időre; még a Végvári versek szerzőjének sem volt rendőri büntetése. Nem voltak korlátlanok a lehetőségek, a cenzúra működött, a sajtóperek gyakoriak voltak, a rendőrség bármelyik pillanatban lecsaphatott – ezért uralkodott el a szimbolikus és allegorikus íz is –, de írni mégis lehetett, az erők mégis gyülekezhettek, a másutt lefojtott erők itt feldughatták a fejüket. Erdély magyarsága szinte évekre az írás lázában élt.

Írtak az öregek, a régi nemzedék (Kovács Dezső, Gyalui Farkas, Jákey Aladár, Sebesi Samu, Szabolcska Mihály), akik igazában már a háború előtt befejezték írói pályájukat, de most szükségét érezték az újra megszólalásnak, sorompóba állnak a harmincévesek, az új erdélyi irodalom megteremtését vállalva (Reményik, Kós, Berda, Makkai, Szentimrei, Áprily, Tompa), a háborúból hazatért és az iskolapadokban ülő húszévesek egy antológiában adnak jelt a külvilágról (Tamási Áron, Kacsó Sándor, Balázs Ferenc). Budapestről hazajön Erdélybe Kuncz Aladár és az idős Benedek Elek, s a forradalom emigránsai közül is többen itt keresnek élet- és íráslehetőséget hosszabb-rövidebb időre. (Ignotus, Barta Lajos, Dienes László, Bölöni György, Kádár Imre). Nemcsak azok írnak a húszas évek Erdélyében, akiket igazán homlokon csókolt a múzsa. 1919–1925 között szinte mindenki ír: a pap, a tanár, a tanító verset fogalmaz, az elbocsájtott szolgabíró drámát komponál, a vidéki birtokos regényt fordít. Irányokat védnek, támadnak, programokat fogalmaznak. Sok naiv eposzba való elemre figyelhet ebben a korban a távolabbról néző; de ezek a naiv elemek is egy hősi küzdelem jórészt elkerülhetetlen velejárói voltak.

A tollat forgatók között konzervatívok és radikálisok, Erdélyben születtek és Erdélybe emigráltak voltak vegyesen, igazi tehetségek és gyenge dilettánsok is, de a szót valamennyien

áhitattal ejtették. S a nagy kavargásban alakulni kezdett az új helyzettel számotvető írói magatartás. Benedek Elek megbékélésre intő paraézise hitvallássá vált: „Az állam nyelvét meg kell tanulnotok, az édesanyátok nyelvét nem szabad elfelejtenetek.” Régi erdélyi hagyományokhoz kapcsolódtak az új erdélyi írók; a kölcsönös megbecsülés, a türelem hagyományához. Az ismeretessé váló kisebbségi szerződésekben, a Gyulafehérvári határozatok valóráváltásában bízva, s a népek testvériségében reménykedve tiszteletben tartották az új államvezetés intézkedéseit, s hűséggel őrizték magyarságukat. Keresték a beilleszkedés legemberibb lehetőségeit.

Folyóirat-kísérletek, könyvkiadás, közönség

Az irodalomteremtés és az írói eszmélkedések első állomásait a folyóirat-kísérletek jelzik. S egyben azt is, miképpen kezdtek az ismeretlenségből gyülekezni az írói erők, miképpen hangolódott a vidéki irodalom erdélyi irodalommal.

Az első folyóiratteremtő kísérlet Tabéry Géza nevéhez fűződik. 1919 júniusában indítja a Magyar Szót, a nagyváradi Holnap hagyományaira tekintőn, Nagyváradon. Tabéry mögött már érdemes művek álltak, ő írta katonatisztként az egyik első pacifista regényt is (Át a Golgotán), de ezek a művek a Nyugat sodrásának a szélén születtek. Az októberi forradalom idején főispáni titkár volt Nagyváradon s itt maradt a főhatalom változása után is, kenyér nélkül. Újságíráshoz fogott, s az idő feladatát felismerve, igyekezett irodalmi fórumot teremteni. Azokat közli, akiket a frontviszonyok között leginkább elérhet, a Váradon élőket s a környéken élőket: Nadányi Zoltánt, Zsolt Bélát s a most feltűnő Gulácsy Irént. Lapját nem tudta sokáig fenntartani, néhány szám után megszűnt.

De máris másik folyóirattal kísérletezik a városban Zsolt Béla. Zsolt Béla nem volt várad, a háború után rekedt itt, Tavasz címmel indította folyóiratát. Néhány szám után a Tavasz is a Magyar Szó sorsára jut, s ezzel Nagyvárad egy időre folyóirat nélkül marad. A Magyar Szó volt szerkesztője – az októbrista Tabéry – azonban nem nyugszik: újságokba ír vezércikket és riportot, szónokol protestáns templomokban az elviselhető jövő érdekében, magyar irodalomtörténetet oktat egy „színiakadémián” – iparos ifjaknak és kispolgárlányoknak –, abban a hitben, hátha kinő közülük egy Jászai Mari, s erdélyi városokban tart irodalmi előadásokat és szépirodalmi tervekért forgat a fejében. Ő írja majd az első erdélyi regényt, amelyre az anyaországban is felfigyelnek. (Szarvasbika)

A váradai folyóiratok gyors bukásából nyilvánvaló volt, hogy vidéki város még nem tud eltartani folyóiratot. Az irodalomteremtés parancsoló szüksége azonban új vállalkozásokat hívott életre. Nagyvárad után Marosvásárhely vállalkozott irodalomszervezésre. Itt indul, ugyancsak 1919-ben, a Kemény Zsigmond-i címet választó Zord idő, Osvát Kálmán – Osvát Ernő unokaöccse – szerkesztésében.

Osvát Kálmán sem volt erdélyi. Katonaorvos volt, a változás rekesztette Marosvásárhelyen. Nagy energiájú, nyugtalan természetű és éles kritikájú ember volt. Agitált, szervezett, előadott, konferált, városról városra, csipkedte a román impériumot csakúgy, mint a repatriálókát és Budapestet, lapját Magyarországról egyszer ki is tiltották. Mindenét az irodalomba ölte, orvosi praxisát is elhanyagolta, majd abbahagyta az irodalomművelés kedvéért. Volt idő, amikor lakása sem volt – az éjszakát vonaton töltötte, mert újságírói szabadjegyével ingyen utazhatott –, de folyóiratát mégsem bírta sokáig fenntartani. A Zord idő megszűnése után az Erdélyi Levelekkel, a Kalauzzal, a Hétfői levelekkel, A felesleges emberrel, és a Reprizzel kísérletezett. Könyvomas lapocskákkal, amelyeket maga írt és szerkesztett, s küldözgetett zárt borítékokban, s megírta, mielőtt Budapestre repatriált volna, *Románia felfedezését* és az *Erdélyi Lexikont*. Egyikben az új életvalóság, az együttélő népek kultúrájának kölcsönös megismerését sürgette, a másikban, harmadfél száz oldalon, a címszavak ürügyén a kisebbségi intézmények találó kritikáját adta. Ő fedezte fel Nyirőt, Tompa Lászlót, Nagy Emmát, Sipos Domokost és Balogh Endrét, közölte Molter Károlyt, Antalffy Endrét, a jeles orientalistát s a svájci internált-ságból hazatérő Lakatos Imrét.

Az értékek felfedezése és a közlésre bátorítás akkor különösen fontos volt, s nehéz: szervezeti keretek nélkül csak a személyes ismeretség és levelezés segítségével lehetett. „Erdélyi írásnak nagy-nagy hijjával vagyunk – írja Kós Károly, a Vasárnap című lap indítója 1921-ben Áprily Lajosnak – pedig mi erdélyi lap akarunk lenni... Kérek, kéregetek erdélyi íróktól, igaziaktól, poétáktól, írni és érezni tudó emberektől írásokat. Továbbá kérek cimeket. Jó, becsületes magyar emberek címét...” – s közben lapocskáját rajzolja, szerkeszti, korigálja, részben írja, ügyeli a nyomdát, s az ő nyakán van az adminisztráció is. S kicsi földjének a művelése is, mert abból él.

Ebből a nagyon szűkös keretből a baloldali folyóirat-kísérletek közül csak a Napkelet tud felemelkedni. A Napkelet a tökeerős Keleti Újság irodalmi mellékleteként indult 1920-ban. Paál Árpád, akkor baloldali politikus és publicista, Kádár Imre, Ligeti Ernő és Szentimrei Jenő

szerkesztésében. Az impériumváltozás után Erdély szellemi életének kibontakozását sokan innen számítják. Mindenki itt gyülekezett, aki Európát kereste, liberálisok, radikálisok, polgári humanisták, az első évben 130 magyar írótt juttatott szóhoz a maga sűrűn nyomott 1408 oldalán.

A Napkelet alakuló ideológiájában liberális, humanista és polgári szocialista vonások keveredtek, szellemében leginkább talán a Huszadik Századhoz kapcsolódott. Itt kezd irodalmian fogalmazódni a „maradni és vállalni” ígéje, a magyar–szász–román irodalom kölcsönös ismeretetésének az elve, szinte mindaz, ami majd a transzszilvánizmusban fontossá válik. Sokfelé vezetnek innen utak: a kommunista Korunkig, a polgári Erdélyi Helikonig, sőt a konzervatív Pásztortűzhöz is. Soká a Napkelet sem élt, három év után megszűnt (1924).

A baloldali folyóiratkísérletek a Napkelet megszűnésével még nem fejeződtek be. Aradon 1924 őszén indul a Génusz, majd az Új Génusz, Franyó Zoltán szerkesztésében. Franyó a korabeli Európa és a romániai valóság kavargó, szociális feszültségekkel teli problémáinak akart fórumot adni. Folyóirata néhány szám után megszűnt. De ez a néhány szám Szántó Gvörnynek buzdítást adott egy képes revü indítására. Lapjában, a Periszkópban, a Ma, a Tűz, a Diogenész, s főként a német Querschnitt mintájára megkísérelte az új irodalmi és művészeti irányok együttes ismertetését. Folyóiratát nemcsak erdélyieknek szánta, s nem is csak erdélyieknek: országhatárokon felülemelkedve akart az egész magyar avantgarde folyóirata lenni. Őt szám után, főként anyagi nehézségek miatt megszűnt.

Az első esztendők folyóiratkísérleteiből csak a konzervatív Pásztortűz bizonyult hosszabb életűnek. 1920-tól 1944-ig jelent meg. Szerkesztősége, munkatársi gárdája többször is változott, de a szelleme, noha valami keveset a modernebb törekvésekből is magába szívott az esztendők során, mindvégig konzervatív maradt. A modern polgári írói törekvéseknek majd az Erdélyi Helikon, a radikális, szocialista irodalomnak a Korunk válik a legjelentősebb fórumává.

Az eszmék, amelyeket a különböző folyóiratok érleltek, társadalmi tartalmukban nagyon is különböztek, művészi elképzelésben is, az olvasókért azonban egyforma buzgósággal és többnyire hasonló módszerekkel dolgoztak, elsősorban előadókörutakon.

Ilyen utakat, illetve esteket már a Nyugat is tartott. De a Nyugat inkább csak az együvértartozást akarta így módon nyilvánítani, a Nyugat íróinak már volt kiadójuk, nagyjából biztosítva volt műveik terjesztése és a kritika is. A romániai magyar íróknak a munkáját eleinte nem könnyítette semmi, nem volt könyvkiadó, magának kellett a könyvét megjelentetni, nem volt terjesztő, magának kellett művét az olvasóhoz eljuttatni, ismertető cikkeket megjelentetéséről gondoskodni. S eleinte közönség se igen volt. A békebeli Magyarország könyvtermésének 42⁰/₀-a Erdélyben talált gazdára, de Trianon után a repatriálással megritkított, anyagi lehetőségeiben megromlott értelmiség alig-alig vásárolt könyvet, s a kétkezi emberekben még előbb ébresztetni kell az írás utáni szomjat. Az erdélyi magyar könyveket legfeljebb 800 példányban jelentethették meg. Az olvasókat toborozni kellett. Irodalmi olimpiákat rendeztek, s az írók vándorútra keltek, hogy olvasókat toborozzanak. A radikális Napkelet írói (Szentimrei, Ligeti, Kádár) csakúgy, mint a konzervatív Pásztortűz (Reményik, Berda Mária, Maklái Sándor, Gyallay stb.) s az ősz Benedek Elek is, székely fiaival (Tamási, Nyíró, Szentimrei, Kaosó).

Az utak sok töredelemmel, de credménnyel jártak: a közönség lassan gyülekezett, az értelmiség mellé fejkendős asszonyok és fehérharisnyás férfiak nőttek olvasókká. A vidéki utakra színészek is elkísérték az írókat, Laczkó Aranka, Táray Ferenc, Izsáky Margit, Baróti Erzs. még az öreg Szentgyörgyi István is. Legtöbbször és legnagyobb hatást azonban Tessitori Nóra keltett. Az erdélyi lira néki köszönhetette leginkább a gyors terjedését.

Tessitori Nóra maga is tünemény volt, úgy támadt, mint az erdélyi lira, az ismeretlenségből. Szavalni sose tanult, hivatásos előadóművészt is keveset hallhatott, de az urolomváltás után a szavalópódium üresen nem maradhatott: vállalta az induló irodalom ígéinek a közvetítését. Az erdélyi költők versei mellett Ady, Babits és Tóth Árpád verseket mondott leginkább, szinte megbabonázva hallgatóit. Iskolában, színházban, csűrökben, csillagos ég alatt, mindenütt; olyan kis helyekre is elment, mint Nyárádszereda. Volt tavasz, mikor harminc városkában és faluban mondott verseket.

A közönség toborzásával egyidőben kezdődtek a könyvkiadás megteremtésére is kísérletek. 1919–1926 között mintegy félszáz irodalmi sorozat indult. A sorsuk ugyanaz volt, ami a folyóiratoké: nagyobb részük egy-két kötet megjelenése után megfűlt. A sok kiadói vállalkozásból csak kettő tudott életképes maradni: a Minerva és az Erdélyi Szépművészeti Céh.

A Minerva konzervatív érdeklődésű volt, szépirodalmi művek mellett tudományos és ismeretterjesztő műveket is megjelentetett. Az Erdélyi Szépművészeti Céh megszervezése Paál Árpád, Nyíró József, Zágoni István, Kádár Imre, Ligeti Ernő s főként Kós Károly nevéhez fűződik (1924). Első időben a Céh egész irodája elfért egy szerkesztőségi asztal fiókjában, az alapítók maguk sem gondolták, hogy lesz idő, mikor a Céh némely kiadványa 50–60 ezer példányban fog kézen forogni, túllépve Erdély határait.

Az 50 ezres halinás kiadásokban már üzleti szempontok is érvényesültek, a Révai Testvérek.

a másodkiadási szerződés birtokában, a magyarországi előfizetők névsorát ki is nyomatta. Létrehozása azonban történelmi tett volt, s működése, legalábbis az első esztendőkből, teremtő értékű. Az írók, s az irodalom érdekét tartotta szem előtt, az írói munka szabadabb lehetőségét teremtette meg. Korábban kiadó ritkán vállalkozott élő írók szépirodalmi műveinek a kiadására, regények megjelentetéséről szó se lehetett; a Céh olyan írók műveit is kiadta, akiknek még nem volt kötete (Bartalis, Olosz Lajos), s regényeket jelentetett meg, sőt kért az íróktól. Munkájukat a lehetőség szerint legmagasabban honorálta.

S az első művek szerint nem is akart hátat fordítani a Céh a jelennek. Az első sorozatban Gulácsy Irén Hamueső (1925) című regényét adja ki, amely – noha konzervatív szemlélettel – először adott hírt a kisebbségi faluról, s Ligeti Ernő könyvét, a kisebbségi magyar városról, illetve az értelmiség sorsfordulatáról (Föl a bakra, 1925). A harmincas évek elejéig sok jeles művet ad ki a Helikon: Reményik, Áprily, Tompa, Bartalis, Berde Mária versesköteteit, Molter Károly Metániáját, Sipos Domokos posthumus művét (Vágtat a halál), Nagy Dániel Cirkuszát, Karácsony Benő Pjotruskáját, Makkai Sándortól a Magyar fa sorsát; a Céhnel jelent meg Kós Károly Varjúnemzetsége és Erdélye, s Kolozsvári Grandpierre Emil Rostája. A Céh volt az első kiadója Kuncz Aladár Fekete kolostorának s Tamási Áron Ábelének is.

A harmincas évektől kezdve vesztett a Céh jelentőségéből, konzervatívabbá lett, közönség-szervező munkája is megrekedt. De míg fennállt, száznál is több erdélyi regény kiadását tette lehetővé, s az Erdélyi Helikon című folyóiratot tizenhét éven keresztül megjelentette.

A Céh könyvei nyomdatechnikailag is hoztak valami újat. Az a kétszáz könyv, amely 1919 és 1924 között megjelent Erdélyben, nagyon szegényes, „vidéki gunyájú” volt; vagy a nyomdász elképzelte cikornyás pompájú. A Céh szép könyveket adott, szép szedésű, szép kötésű könyveket, többnyire Kós Károly „primitívséggel játszó, ódon zamatú, könnyedén a jövő arcára véssett illusztrációival”.

Vidéki irodalom – erdélyi irodalom

A Szépmíves Céh könyvei már vitathatatlanul erdélyiek voltak, erdélyi problémákat fogalmaztak, ha áttélesen és halkítottan is, az erdélyi sors lett az írói látás és hang meghatározója. A nagy fordulat előtt az írók legtöbbször csak Erdélyben éltek, s Budapest felé vágyakozó volt, az Erdélyben tengődő irodalom többet-kevesebbet ígérő vidéki irodalom, a népnemzeti iskolára tekintő vagy a Nyugattal rokonságot tartó, Erdély sajátos kérdéseit nem is igen érintette ez az irodalom. A nagy változást a történelmi fordulás hozta: az Erdélyben élő írók a kisebbségi sorsban erdélyi íróként színté váltak. Azok is, akik Erdély szülőitől voltak (Áprily, Kós, Reményik, Tompa) s azok is, akik az Alföldről, a Bánságból vagy Budapestről felnőtként kerültek Erdélybe (Gulácsy, Szombati Szabó, Molter Károly, Kádár Imre). Többjükben az új helyzet tudatosította a művészt. Áprily Lajos, Tompa László, Balogh Endre és Kós Károly a Nyugat nagy nemzedékének kortársai voltak, de nyilvánosság elé, íróként csak Trianon után léptek, addig csendes polgárként éltek a végeken (Áprily első kötete, a Falusi elégia, 1921-ben jelent meg, Tompa László első kötete, az Erdély hegyei közt, szintén). Tamásival a kisebbségi kilátástalanság fogat tollat. A kisebbségi sors megváltoztatja, s többnyire magasabbra emeli a korábban indulók hangját is. Reményik Sándorból, a Fagyöngyök (1918) dekadenciára hajló költőjéből a közönség érzéseit is éneklő bárdot alakít, s Szentimreiből, a közepes vidéki költőként indulóból (azoknak a keveseknek, Marosvásárhely, Erdély hegyei felől, Budapest, 1916) jó író és harcos publicistát. A sors teremtett itt irodalmat. Dilettánsok és elhivatottak forgatták a tollat missziós tudattal. A dilettánsok lassan elhallgattak, az elhivatottak művészetét a szükség és elszántság emeli egyre magasabbra, az adott lehetőség határain belül.

Szinte máig rejtély, hogyan győzték az irodalom megteremtéséért folyó küzdelmet ideggel, sőt fizikai erővel. Az írásból megélni nem lehetett. A két háború közötti Magyarországon, a Nyugat irodalmi forradalmának eredményeképpen, a legnagyobbak valahogy élhettek műveik jövedelméből; az erdélyi írók közül senki sem tudott csak az írásra hagyatkozni. Áprily tanárkodott. Kós szántott-vetett, Bartalis borjakat nevelt, Nyíró molnár volt. Tamási ipari munkásként és tisztviselőként dolgozott a távoli Amerikában, Reményik Sándoron és Bánffy Miklóson kívül – ők öröklött javaikból élhettek – mindenki kenyérgonddal küzdött, de az írás szerelmével mégsem hagyott fel senki.

Pedig az íráshoz nemcsak a poétikát és stilsztikát kellett tudni, az írói tehetség itt nem volt elég, az íráshoz ember kellett, mint Babits Mihály megjegyezte; a költői értékek itt méginkább, mint másutt, emberi értékek is. Razmüsseni sorsnak tetszett itt az írói: jéghegyekkel szemben, virág és asszony reménye nélkül kellett haladni. S mégis írtak, mert hitték, hogy az írásnak missziója van. Nemcsak a magyarság eszméit akarták őrizni, úgy vélték, kisebbségi életükkel különös terve van a sorsnak. Erdély kicsinyben naponta európai problémákat kap: a népek együttélési próbáját. Ebben is példát akartak mutatni. Az egymás mellett, egymásban és egymá-

son keresztül-kasul burjánzó összeszört népek élete, „keletkezés története” – úgy vélték – a művészet számára is gazdag talaj lehet; hátha innen, egy tízmilliós nyelven sikerül majd elmondani az embertelenség idején az ember fényes próbáját, a történelmi fordulatot megcsenvedők tisztánlátásával. A dán példával biztatták magukat: a dánok lélekszáma sem sokkal több, mint az erdélyi magyarságé, és mégis nagy irodalmuk van.

A tehetségekkel nem is látszott hiba. Bokrosan jelentkeztek; mintha egy másfélmillió nép-törődék minden tehetsége egyszerre az irodalomban akart volna kivirágozni. Erdély határain kívül is többen úgy vélték, hogy a magyar irodalomban a Dunántúl és az Alföld után Erdély fogja kimondani a következő szót. Legalábbis a regényben.

Voltak is nagy lobbanások. Tamási novellisztikája, Kuncz Aladár Fekete kolostora, majd Nagy István szocialista prózája a nagy irodalom lehetőségeit villantotta fel. A hőskor nagy eredményei azonban csak töredékesen valósultak meg; a kisebbségi magyar irodalom Erdélyben is újra meg újra holtpontra jutott.

Erdélyi Helikon

1926 körül a holtpontra jutás még nem látszott kikerülhetetlennek. A radikális folyóirat-vállalkozások elbuktak ugyan, de a konzervatív Pásztortűz és a Magyar Nép – Gyallay Domokos népnevelő hetilapja – megmaradt, s nem volt kilátástalan a Szépmíves Céh sorsa sem. Dráma, kritika még nem volt, de a lira már megszületett s a prózában is volt ígérlet. Többen úgy vélték, hogy a belső vitával fennhagyva, az erők tervszerű összefogásával és kifejtésével szerves irodalmi életet lehet teremteni. Így került előtérbe a már régebb idő óta lappangó helikoni gondolat: az írók tömörülése az irodalom védelmében, a lelkiismereti szabadság jegyében. Az írói közösség – az Erdélyi Helikon – eszméjének kidolgozását Kuncz Aladár vállalta. A tiszta irodalom, a transzszilvánizmus és az európaiság jegyében.

A tömörülés fontosságát szinte mindenki elismerte; a vezérek nélküli táborok esetepatáiban már nagyon sok energia fecsérlődött el, s a kisebbség első hét esztendeje a radikálisokat és konzervatívokat több kérdésben közelítette már egymáshoz, elsősorban a nemzetiség őrzésének eszméjében. Így Kemény János levelére 1926 nyarán szinte minden meghívott megjelent a Marosvécsi várban. A házigazda szerepét vállaló Kemény János késői leszármazottja volt a Nagyszőlősnél pusztult balvégzetű erdélyi fejedelemnek, s maga is író, fiatalon, kékszeműn lobogott a meghívottak között – de mikor befordultak a négybástyás várkastély kőoroszlános hidkapuján, sokak szíve kondulhatott nagy harangütéssel. Nemcsak az elvesztett múltra figyelmezhettek; afelel sem lehettek egészen bizonyosak, hogy ezen a várkapun keresztül merre is vezethet az erdélyi irodalom útja. Kuncz Aladár nemsokára maga is láthatta, hogy az eredmény nem pontosan az, amit ő gondolt, a Helikon útja elhajol az ő elgondolásától. Nemcsak az elképzelésben volt hiba – az ellentétes világnézetű írók egy csoportba való összefogásában –, a polgári irodalomteremtés vágya egy faszálódó, bojár-tökés állam kisebbségben élő népénél a leghibátlanabb elvek alapján is csak töredékesen valósulhat meg.

Marosvécsre nem generáció, nem világnézeti irányok képviselői kaptak meghívót, az előzetes elgondolás szerint a tehetség megbecsülését vallották mindenen felett, s teret szándékoztak adni minden művészi formában jelentkező világnézetnek. Meghívót kapott az emigráns Kádár Imre és a konzervatív Reményik Sándor, az idős Kovács Dezső s a még harmincnál is fiatalabb Tamási Áron, szinte mindenki, aki magyar írónak számított a korabeli Erdélyben.

Az összegyűltektől kultúrparlamentnek tekintették a vécsi találkozást. Egységes kritikai szellem megteremtését, az együttélő népek kultúrájának az ismertetését, s a nép és ifjúság kulturális nevelését tekintették hármas feladatuknak. A munkaközösség kötetlen volt, még tisztikara sem volt a Helikonnak, csak Kemény János ígérete, hogy minden évben összehívja az írókat.

A Helikon megalakulását sem a radikális, sem a konzervatív körök nem vették szívesen. A radikális és szocialis gondolkodásúak konzervatívnak s nacionalistának vélték, a konzervatívok az egyetemes magyarságtól való elszigetelődést érezték benne. Később világossá is vált, hogy a radikális és a konzervatívizmusra hajló írók egy táboron belül surlódás nélkül nem dolgozhatnak – a Helikon meg-megújuló belső vitái s a Helikontól kilépők erről beszélnek –, de adott időben a Helikon létrehozása történelmi szükség volt s nem jelentett fegyverletételt a reakció előtt. A világnézeti harc lehalkult, de tovább folyt, szervezetten, a beilleszkedés lehetőségeinek a keresése, a román és száz írókkal való gyakorlati együttműködés megteremtése. A könyvkiadás gondja a Szépmíves Céh létrehozásával megoldódott, most, a Helikon folyóiratoként megindult egy minden polgári irodalmi értéket felmutató reprezentatív folyóirat is, a tiszta irodalom, az európaiság és a transzszilvánizmus programjával (Erdélyi Helikon, 1928–1944.) Az európaiságot és a tiszta irodalom eszméjét az Erdélyi Helikon úgy értelmezte, mint a Nyugat. A transzszilvánizmus – az irodalmi transzszilvánizmus – az erdélyi magyar liberális kispolgárság

és a demokratikus hajlamú értelmiség ideológiájaként formálódott. A megrendült lélek keresett benne fogódzót, történelmi hagyományokat idézve: Erdély a hazája, ahol három nép és három kultúra, magyar, román és szász él egymás mellett, illetve egymás között, századok óta s mind a három megőrizte, s megőrizheti a maga különvaló egyéniségét, „de amellett – ahogy Kós Károly fogalmazza –, közös és minden környező idegen és rokon néptől és kultúrától elütő karaktert is veszzen fel”.

Sok vita volt évtizedeken keresztül a transzszilvánizmus körül; ma már világos: az irodalmi transzszilvánizmus a polgári humánus kifejeződése volt, ennek a humánusnak az alapján igényelték az írók az európaiságot és sürgették a magyar dolgozó rétegekre támaszkodó réalpolitikát, és helyezték a művelődési kérdéseket a hatalmi kérdések elé. Ennek az elgondolásnak a jegyében kívánták az emberi tartás emelkedettségét. Kőd volt az eszme körül, de a reális magva értékes: az együttélés tényének és történelmi előzményének a vallása. A nacionalista hatalmi szempontokat elutasította s a gyűlölködés helyett, az erdélyi demokratikus hagyomány, s Ady szellemében, a humánus és a kölcsönös megértés eszméjét vallotta. A transzszilvánizmustól indult, legalábbis egy ágon, az a folyamat is, amely majd a Vásárhelyi Találkozóhoz (1937) vezet, a transzszilván eszme írói a felszabadulás után – ha még éltek – szinte valamennyien az új irodalom munkásai lettek (Szentimrei, Kós, Bartalis, Tamási stb.).

A könyvkiadó mellett az Erdélyi Helikon létrehozása volt a polgári irodalomszervezés másik nagy eredménye. Most már volt olvasóközönség is, az irodalmi életnek voltak intézményei. A Helikon estjei nagyobb közönséget vonzottak mint a korábbi irodalmi megmozdulások. Magyarországra a román kormány tudtával és jóváhagyásával látogattak el, Bukarestben a Helikon estjén megjelent Rebreanu is, s a Román Írók Egyesülete vacsorát rendezett tiszteletükre. A magyar író elismert lett Romániában, s az írói közösség tényező. A nép- és ifjúságnevelő helikoni szándékok is kezdtek megvalósulni. A Helikon irodalmi versenyeket rendezett középiskolások számára – így akarta a román tantervekben mellőzött magyar irodalom tanulására a kedvet növelni – s pályázatot hirdetett összefoglaló magyar irodalomtörténetre. Szerb Antal magyar irodalomtörténete nélkül talán meg se született volna. A nép számára egy magyar prózai és lírai antológiát is ki akartak adni, s tervük volt egy német nyelvű erdélyi magyar lírai antológiára, s egy magyar nyelvű szász antológiára.

Ezek a tervek nem realizálódtak, noha az együttélő népek kultúrájának kölcsönös ismeretése a Helikon írói közösségének egyik legfontosabb elképzelése maradt mindvégig. A Helikon íróinak legtöbbje tudott, vagy megtanult románul, többen fordítottak is románból (Áprily, Berde Mária, Kádár Imre, Finta Gerő, Franyó Zoltán, Bardócz Árpád), s a Helikonban állandóan közöltek román szerzőktől fordításokat.

Az eredmények ilyen futólagos szemléből is nyilvánvaló talán: a Helikon létrejötté szükség volt, s viszonylag győzelem is. A polgári írók s olvasók is sokat vártak a Helikontól: a valóság felmérését, útjelzést, s jelentős műveket. A harmincas évektől kezdve egyre inkább hiába. Érdektelenebbek lesznek a tanácskozások, több a beváltatlan ígért. S egyre kevesebb a valóságot tükröző írás. A Helikon nem bírt megbirkózni a nyakába szakadó újabb feladatokkal – a magyar színház élettel töltése, a népkönyvtárak ügye, a tudomány ápolása, mind-mind a Helikonra várt – nem tudott választ adni a történelem feladta újabb kérdésekre. Azokra egyre inkább másutt, leginkább a Korunkban kerestek választ.

A Helikon lírája

A Romániához kapcsolt Erdélyben először a líra szólalt meg. A nagy változás hangulata líratermő atmoszféra volt, a történelmi fordulat hozta érzéseket könnyebben lehetett lírába fogni, mint az objektív szemléletet kívánó prózába. Az érzület verseibe kívánczkolt, verssel gondoltak beleszólni az élet alakulásába, illetve felülemelkedni a változás zavaros árján. Az első esztendőben szinte mindenki verset írt Erdélyben, konzervatívok és radikálisok; az induló irodalom első öt esztendeje lírai korszak, 1924-ig erdélyi költőktől 124 verskötet jelenik meg.

Jancsó Elemér az erdélyi líráról szóló könyvecskéjében négy határozottabban alakuló irányt látott megkülönböztetésre érdemesnek: a konzervatívokat, a nyugatos modernségűeket, a szabad verselőket és az izmusok bűvöletében keresőket.

A konzervatívok már újat nem hoztak, a nemzeti, családi és vallásos érzés dolgait variálták a népműzeti iskola formáiban; Jákey Aladár és Szabolcska halálával a konzervatív líra Erdélyben le is zárult. Rövidesen elhalkult az aktivizmus-expresszionizmus irányában kereső modernisták (Becsky Andor, Honti Tibor, Sipos Iván, Kiss Ida, Becsky Irén, Antal János) hangja is. A szabadverselők (Bartalis János, Szentimrei Jenő) mindvégig megmaradtak sajátos szabadversük mellett, de eszméileg ők kezdettől a transzszilvánizmus jegyében tisztuló modern polgári lírához tartoztak. Ez az irány volt a legerősebb (Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tompa László, Berde

Mária, Szombati Szabó István, Bárd Oszkár, Finta Zoltán, Finta Gerő, Walter Gyula, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Kibédi Sándor, Nagy Emma, Olosz Lajos).

Ennek a csoportnak a világnézete sem volt azonos, a transzszilvánizmust különbözőképpen értelmezték, többjük modernsége még nyelviileg-stilusbelileg is igen viszonylagos volt – de leg-többjük az indulásnál a Nyugat lírájával tartott erősebb-gyöngébb rokonságot. Ady, Babits, Tóth-Árpád, Juhász Gyula és Kosztolányi költészetében vélték a modern magyar líra legteljesebb megvalósulását, s kis népüket nagy emberi horizontok nevében szerették volna szolgálni.

Akik közülük már az uralomváltás előtt megszólaltak, többnyire a Nyugat verstémáit fogalmazták, a Nyugat formanyelvén. Most kezd, az uralomváltás után, a hangjuk erdélyi ízekkel telítődni. Áprily a Marost éneкли, Reményik a Szamost, Erdély szinte mindegyiküknél titokzatos szavá válik, s kezdik felfedezni az erdélyi természetet. Az erdélyi természet színeiben kezd magára ébredni az erdélyi irodalom. Reményik és Áprily Nyugaton iskolázott lírájában az erdélyi természet csakúgy meghatározó, mint Bartalis és Szentimrei szabadverseiben, vagy a külső ihletésektől szinte teljesen függetlenül fejlődő Tompa László költészetében. A születő lírát leginkább reprezentáló kötetcímek is erről beszélnek (Áprily: Falusi elégia, Esti párbeszéd, Reményik: Vad-vizek zúgása; Tompa: Erdély hegyei közt, Északi szél; Bartalis: Hej rózsafa; Szentimrei: Nyári délután Egeresen). A természetbe vigaszt indulnak keresni: az országhatárok változhatnak, a szülőföld megmarad. A hegyek nem változnak, a vizek tovább folynak; az embernek is tovább kell élni.

Új formát, új hangot nem nagyon hozott ez a líra – jól látta Kuncz Aladár –, sem a versek hangszerelésében, sem a rímek, gondolatrítmusok és szimbolikus megérzések használatában, igazában a Nyugat lírájának volt – a területi szétszakadás után megváltozott körülmények között – a lokális továbbfejlődése. Alapja közös volt, csak a feladata módosult és lokális színei erősödtek fel. Színvonala szélsőképp alacsonyabbra esett – nehezebbek voltak az írás lehetőségei, nem volt kritika, az Erdélyből származó legtehetségesebbek egy része már korábban Budapestre költözött –, az erdélyi irodalom kiszakadt a magyar irodalom fő áramából, de a kényeszerű önállósodás a fejlődés ösztönzőjévé is vált.

Az erdélyi magyar lírikusnak a román irodalommal, s az európai költészettel közvetlen kapcsolatot kellett felvenni, s keresni az eszközöket, amellyel felismerni vélt feladatát betöltheti. Eközben öltött sajátos koloritot az erdélyi líra. Ez a kolorit, Erdély természeti atmoszférája kapcsolja össze leginkább első időben az erdélyi lírikusokat, s nem a világszemlélet vagy művészi irány. 1926-ra – a helyzet viszonylagos konszolidációjával párhuzamosan – a versáradat lassan alábbhagy, a kaotikus kör oszladozik, s az igazi tehetségek közül többen maradandó értékűt alkotnak, az egyetemes magyar líra szintjén. A húszas évek derekán az erdélyi líra reprezentánsait Reményik Sándorban, Áprily Lajosban és Tompa Lászlóban látják, az erdélyi költői triászban. A Helikon első nemzedékében Olosz Lajos és Bartalis János költészete is külön fejezetet érdemelne egy bővebb tanulmányban. A harmincas években a líra elhalkul, a Helikon ifjabb írói közül Dsida Jenő lírája válik igazán jelentőssé, Szemlér Ferenc és Szabédi László inkább csak vendég a Helikonban. Szemléletük radikálisabb.

A Helikon prózája

A romániai magyar prózának kezdetben hármas témakör kínálkozott: a természet, a történelem és a jelen. A háború előtt (Tabéry Géza, Berde Mária, Kovács Dezső, Gyallay Domokos) s a változás után indulók (Nyirő József, Tamási Áron, Kós Károly, Sipos Dezső) mindhárom témakörben szinte egyszerre próbálkoztak, a lehetőségeket azonban nem látták egyformának, Nagy Dániel a múlton tart kiméletlen és „reménytelen” ítéletet (Cirkusz), Markovits Rodion a hadifogság történetét írja meg folytatásokban (Szibériai garnizon). Többen próbálkoztak a hivatalát vesztett középosztály jelen sorsának a megírásával is: Ligeti Ernő hősei társadalmi hullottságukban erkölcsileg is lecsúsznak. Gulácsy Irén megfeneklett sorsú urai pisztolylövéssel tesznek pontot életükre.

Maguk is megdöbbenhettek az első szembenézésen; nemigen folytatták, nemigen akarták a beteg elé a megnyomorodás és a halál képeit festeni. Az erdélyi próza inkább életkedvet és vigaszt keresve a természethez fordult erősebben, és a múlthoz, erősítő hagyományt keresve, s a jelen paraszti életéhez, amelyben a hagyományt csorbítatlanul továbbélőnek érezte, s a népet pusztíthatatlannak.

Rokonirányú volt ez a tendencia a líra tájékozódásával. A költészet a természeti lírában, a széppróza meg a történeti és népies elbeszélésben találta meg a sajátos formáját. A történeti elbeszélés hamarosan regénnyé is szélesül, s egy időre szinte perifériára szorítja a jelen életével foglalkozó műveket.

A történeti regény eluralkodását elősegítette a liberális Ellenzék történelmi regénypályázata is (1923). A magyarországi, s világirodalmi ösztönzések sem hiányoztak: az első világháború

után egy időre szinte mindenütt előtérbe került a történelmi regény. Míg azonban másutt a történelmi regény csak szín maradt, az erdélyi magyar irodalomban áradattá nőtt. (Gyallay Domokos: Vaskenyér, Gulácsy Irén: Fekete völgyek, Tabéry Géza: Szarvasbika, Vértorony, Nyíró József: A sibói bölény, Mádéfalvi veszedelem, Kós Károly: Varjúnemzetség, Budai Nagy Antal: Országépítő, Makkai Sándor: Ördögszekér, Sárga vihar, Táltos király, Magyarok csillaga stb.)

Történelmi regény sokféle ok miatt születet és sokféle lehet: kereshet választ a jelen kérdéseire is és lehet az elefántcsonttoronyba zárkózás egyik változata, lehet a nemzeti érzés formakeresése és a művészi könnyebbség keresése is; átlagos szinten könnyebb formálni a történetírás által már nagyjából feldolgozott történelmi anyagot. Az erdélyi történelmi regény nagyon sok változatot mutat: menekvést is, a formateremtés vágyát és a klisékhez igazodást, konzervatív-nacionalista és demokratikus szemléletet egyaránt.

Kuncz Aladár, aki a történelmi regénypályázatot meghirdette az Ellenzékben, korán érezte, hogy a történelmi regényekkel baj van. Azért tette közzé Berde Mária „Vallani és vállalni” című írását a Helikonban, hogy a történelmi regény kérdései tisztázódjanak: jogosult-e a „történelmi virágnyelv”, vagy csupán menekvés a bátor felelősségvállalástól? Berde Mária a jelen problémáinak a megírását sürgeti, a kiállást a bőrre menő igazságok mellett. Vallani és vállalni – írja – íróra, kiadóra egyformán kötelező.

A „Vallani és vállalni” jelszó szelepnnyitó volt. Berde Mária cikkéhez sokan hozzászóltak, szinte egyetértően sürgetve a jelennel való szembenézést. Egymás után jelennek meg a jelennel szembenéző regények. Tamási Áron a Cimereseket írja (1931) s a Helytelen világ novelláit, Tabéry Géza Fekete ablaka a földműves kisembert mutatja fel, Károly Sándor Láng-ja az idegen szolgálat becsületes felvételét tartja létmegoldásnak, Molter Károly a német kisebbségből magyarrá lett férfi útját rajzolja (Tibold Márton), Berde Mária a birtokos osztály sorsát vizsgálja tárgyilagosan, Grandpierre Emil Rostája a proletarizálódó értelmiség kispolgárság helyzetét tárgyalja, s elfogultság nélkül ábrázolja a magyarországi viszonyokat is. A legnagyobb fordulatot Kacsó Sándor Vakvágányon című regénye jelenti. Ez az első olyan regény a romániai magyar irodalomban, amely az egész romániai társadalom keresztmetszetét adja, mintegy példát mutatva, miként kellene az erdélyi írónak szembesülni mindenféle elnyomással. A valósággal való szembenézés teremtette meg Kós Károly Budai Nagy Antalát, s később Bánffy Miklós Erdélyi történetét is.

Az írók legtöbbje érezte: egy korszerű realizmus megteremtése volna a feladat. A kavargó romániai valóság gazdag anyagot kínált: a kisebbségi magyar társadalom folytonos mozgásban volt, szóródott más kultúrájú, más életformájú népek közé. A népi-nemzeti deklasszáció és az ellene vívott küzdelem, az új környezetbe való beilleszkedés, az önszemlélet változása, a kisebbségi sors életforróságú témákat kínált. Az elképzelt realizmus azonban csak töredékesen született meg: a témák jórésze megíratlan maradt. A kisebbségi sors nemcsak politikusokat tévesztett meg, írókat is. A burzsoá-nacionalista politikusok olykor azt hitték, hogy a kisebbség gyorsan beolvasható, az írók azt, hogy a társadalmi elesettség elsősorban a kisebbségbe hullás következménye, s a kisebbség belső gyengeségét felmutatás helyett inkább takargatni kell. A transzilván elv, mely szerint az osztályok, stílusok és ideológiák kiegyenlíthetők, a prózát a líránál is szűkebb határok közé szorította, tabu alá vont területeket. Az osztályok békejét hirdette nemigen ábrázolhatta az irodalom a kisebbségi tudat „vámszedőit”, az osztályok mozgását sem; mivel a valóság mozgásáról eleve nem nagyon akart tudomást venni.

Ezért – s más okokból – az erdélyi próza realizmusa nem teljesedhetett ki, még a rendkívüli tehetségű Tamási Áronnál sem. A harmincas évek fordulójának realista törekvései a legtöbb írónál elhalkultak, s virágzott tovább a történelmi regény. A jelen ábrázolásán eluralkodott a líra. A néphez fordulás szándéka sokszor ünnepi népiséghez vezetett. Az írók a magyarság fennmaradásának biztosítékát a kisbirtokos parasztságban vélték, amely a maga viszonylagos gazdasági és lelki függetlenségében leginkább ellen tudott állni a többségi nemzet asszimiláló törekvéseinek. Azt hitték, a parasztság ereje konzervativizmusában van: őrizi az „örök” magyar szellemiséget. A szociális sors elhalványodott a művekben, a falu, a havasok alatt, a nyomorúság földjéből olykor már-már álomországgá változott. Az írók belső lírája a tárgyi mondanivalót gyakorta elnyomta.

Így is gazdag, sokszínű volt a romániai magyar próza termése. A történelmi regények és a parasztsággal foglalkozó művek mellett a Helikonhoz tartozók munkáját városi regények és az arisztokráciával foglalkozó művek is jelzik, több száz regény és elbeszéléskötet. Nyíró József, Berde Mária, Kós Károly, Bánffy Miklós, Tamási Áron, Karácsony Benő, Molter Károly, Sipos Domokos, Asztalos István művei nem hiányozhatnak a magyar próza értékeit felmutató antológiákból, s az erdélyi prózaírók portréja sem a magyar irodalomtörténetből.

MAI ROMÁN KÖLTŐK

EUGEN JEBELEANU

PÁRBESZÉD AZ ÚJ LAKÓNEGYEDBEN

- Meddig maradnak meg az épületek?
- Amíg az ember megmarad.
- Hogyhogy? Gránitból, sziklatömbből, márványból álltak össze tán?
- Nem.

De belőlünk,
lélegzetünk és lendületünk
mérceiből.

A falakat ha nézed éjjel, ott látsz
szövevényt és habarcsot,
bordák szövevényét, habarcsát,
nyugtalanul lüktető artériákkal teli
nagy márványlapokat,
előharcosok hosszú kulcsontjait,
kik távozásukkor
ránkhagyták mindezt
ablaktalan vályogkunyhóik
küszöbén.

- De miért ily vidámak és nyugodtak ezek az otthonok?
- Mert ezekben nem dübörögnek
adószedők dobjai
és minden reggel minden
szobának
mennyezetén a napfény
egy-egy fűrgő majomkája
ugrándozik.

MARIA BANUS

EGY IFJÚNAK

Bizony, nem könnyű: mindent készen kaptál.
Ágak nyögik termését friss gyümölcsnek,
S te mézédnél keresel különbet:
Az ajkad oly finnyás, hogy válogat már.

Szülőid másképp éltek, mert míg barbár
Fagy volt, sivárság, s vad vészek dühöngtek,
Ők csemetét ültettek, földet törtek,
Álmodva arról, mint telik a raktár.

Bizony, nem könnyű örökösnek lenned,
Gondozni fát, a gyümölcsöst növelned,
S jobb fajtákat is oltani serényen.

Beleharapsz, s vágyad még jobban éget:
A gyümölcsben duzzadnak messzi fények,
Kápráztatók, mint nagy hajók mesékben.

BÁCSKI GYÖRGY fordításai

MARIN SORESCU

ÚT

A sínek közt hátra tett kézzel
Megyek s gondolkodom.
Ez az út a lehető
Legegyenesebb.

Hátam mögött sebesen
Jön a vonat;
Rólam még nem is hallott.

Ez a vonat – tanú rág az agg Zénon –
Soha el nem ér engem.
Mindig lesz némi előnyöm
Nem-gondolkodó tárgyak előtt.

De még ha gorombán
El is gázol,
Mindig akad ember,
Aki előtte jár,
S hátra tett kézzel
Gondolkodik.

Mint én is most
A fekete szörny előtt, mely
Iszonyú sebességgel közelít,
S amely nem ér el engem
Sohasem.

DARIE NOVĂCEANU

MÁTÓL KEZDVE

Mi kettőnk nélkül nőnek
mától kezdve a fák,
s külön
lengeti őket a szél
más és más partokon.

Árnyékukon soha ne lépj át,
mert az a fűvön végig
terülne éjszaka is,
s ők megszűnnének susogni.

Némán távozz, csupán
magadat vidd magaddal,
s próbáld észre se venni,
hogy valami hiányzik az
elhagyott tájból: te.

SZEMLÉR FERENC fordításai

PETRE STOICA

KERÉKPÁROK

Nap kél az éjszaka kútjából
és millió utat
rajzol a Föld hátára.

Pirkadó fénytől ittasan ujjong a madár,
kapuk nyílnak és kerékpárok indulnak
a Föld körül,
amely egyre kisebbedik,
ahogy a falánk kerekék
elnyelik a távolságot.

A keresztutaknál
üdvözlük egymást
és csengőjük
hangján kérdezik:
„Hová viszed a gazdádát?”
„Én?”
„Igen te!”

Aztán folytatják útjukat a kerékpárok,
lesiklanak az agyagos dombrol,
betérnek üzemek udvarára,
vagy elkerekeznek fűrotornyok mellett.
Az egyik kerékpár vidám propellere
három tölgyfa alatt suhan el: viszi a szerelmest
a virággal borított házhoz...

„Igyekezzél barátom, siess,
paripa vagyok, gépkocsi, rakéta!”

Kirajzanak az illatos virradatba,
dacolva esővel, a por szürke kísértetével.
Néha a szél is hajtja őket, szívesen segít nekik
a még gyorsabb repülésben.
És a kerékpárok sohasem fáradnak el,
éjjel a tejúton robognak,
gyermekek álmaiban.

BOLDOG BALÁZS fordítása

Eugen Jebeleanu (1911) Pályája kezdetén a szürrealista irányhoz tartozott, de versei szociális elemeket is tartalmaztak. A felszabadulás után a klasszikus versformákra tért át. A legutóbbi években költői munkásságára a szocialista realizmus jellemző. Elbeszélő költészetében az új román forradalmi eposz egyik képviselője. Magyar költők: Petőfi, Arany, Ady, József Attila és Radnóti kiváló román tolmácsolója.

Maria Banus (1914) A második világháború idején antifasiszta művekkel segítette népe küzdelmét. Háború utáni költeményeiben a demokratikus Románia életét és a szocialista építés ténylegét dolgozza fel.

Marin Sorescu (1936) Elvégezte a bölcsészeti fakultást, majd irodalmi folyóiratok szerkesztőségében dolgozott. Jelenleg a bukaresti „Animafilm” rajzfilmstudiojának főszerkesztője. 1964-ben nagy sikert aratott „Költők közt egyedül” című paródia-gyűjteményével. Versei „Költemények” címmel 1965-ben jelentek meg.

Darie Novaceanu (1937) Bukarestben végezte az egyetemet. A Lumea (Világ) című hetilap belső munkatársa. „Agyagmadarak” című kötete 1966-ban jelent meg. Sokat fordít spanyolból.

Petre Stoica (1932) Filológiai tanulmányokat végzett. Eddig három verskötete jelent meg: Versek (1956), Mérföldkövek (1963) és Mirákulum (1966). Jelenleg egy modern német költőket bemutató antológián dolgozik és skandináv lírikusokat fordít.



BAJOMI LÁZÁR ENDRE: *Francia krónika*

LORÁND IMRE: *Eltűnt a szél*

HEGEDŰS GÉZA: *Hazafias nevelés és iljúsági irodalom*

CSÁNYI LÁSZLÓ: *Naplójegyzetek*

HAMAR IMRE: *Tóvári Tóth István művészete*

MENDÖL ZSUZSA: *Kaposvári Tavasz Tárlat*



BAJOMI LÁZÁR ENDRE

Francia krónika

FRANCIA MŰVEK MAGYARUL

Az utóbbi időben megjelent könyvek közül alighanem *Apollinaire válogatott művei* a legjelentősebb, amelyet az Európa adott ki a „magyar Pléiade” reprezentatív sorozatában. A 33 ives kitűnő kiállítású könyv (a Kossuth nyomda és Verseci Miklós műszaki szerkesztő érdeme), amelyet Réz Pál műértő gonddal válogatott, szerkesztett és jegyzetelt, döntő lépés a magyar Apollinaire-ismeret (a kultusztól még messze vagyunk!) útján, mégpedig elsősorban azért, mert most először jelennek meg legfontosabb prózai művei. Az újító költőknek általában az a közös sorsa nálunk, hogy néhányan már korán felfigyelnek munkásságukra, de aztán – sajnos – sokszor évtizedek telnek el, amíg igazán elkezdődik az ismeretség. Ez esetben is így volt: Kassák folyóirata, *A Tett* már 1915 november 1-i 1. számában közölte az első magyar Apollinaire-verset. Viszont az első kötet csak 1940-ben jelent meg, azaz 25 évvel később, Radnóti és Vas fordításában. A felszabadulás óta két gyűjteményes kötetet adtak ki: *Válogatott versek* (Radnóti, Rónay, Somlyó, Vas ford.; Gera szerk.; Magvető, 1958) és *Guillaume Apollinaire válogatott versei* (Radnóti és Vas ford.; Móra, é. n.).

Ez a kötet több új versfordításon kívül, nemcsak a költő France misztikus-erotikus novelláira emlékeztető elbeszéléseit közli, hanem *A meggyilkolt költő* című 1916-ban megjelent önéletrajzi fogantatású különös regényét is és sok tanulmánya mellett a legjelentősebbet, *Az új szellem és a költők* címűt, amely a nemzetközi avantgarde egyik úttörő és kimagasló dokumentuma.

Ami a lírai részt illeti, ezt bizonyára nálam illetékesebbek fogják elemezni, éppen ezért csak arra szorítkozom, hogy üdvözljem a régi és érdemes Apollinaire-fordítók táborában Eörsi Istvánt, aki most állt be az Apollinaire-átültetők sorába és máris vitéz fordítói tettekkel gyarapította az említett tábor dicsőségét (sajnos az úgy látszik most már fordíthatatlannak elkönnyvelhető *A Mirabeau híd* magyar változata neki sem sikerült... Talán Tóth Árpád zenei talentumára és Kosztolányi ördögi leleményeire

lett volna szükség, hogy magyarul is egyenrangúan felbúghasson ez a mélabús szerelmi zsolozsma, amely már világszerte kötelező olvasmány a középiskolákban.)

Réz Pál, a kötet kitűnő összeállítója, mint fordító is elsőrangú munkát végzett a novellák, tanulmányok, de különösen a kisregény tolmácsolásával, ahol új oldaláról mutatkozik be, pazarul ontva a nyelvi lelemények és szójátékok kincseit. Ez az invenció az elbeszélések szövegében is megcsillan. Csak egy példát idézek, egy versikét *A Latin zsidó* címűből:

Az angyalok neve, mivelhogy vége *el*,
szép, mint a szép *kebel*, melyet *lepel* *lep el*.

Réz Pálnak roppant nehéz dolga volt, mint jegyzetelőnek is, mert Apollinaire a világirodalom egyik „legkétkulacsosabb” poétája: nemcsak vakmerő újító, hanem hagyományos követője a villoni vénának; nem csupán dévajul incselkedő, kajánul firtogó, s olykor bizony kissé hírlapírósan felületes író, hanem mind verseiben, mind prózai műveiben hallatlan erudicióról és hihetetlen filológiai ismeretekről tanúskodó szerző is. Réz Pál jegyzetei – ha nem is teljesek – megadják a kellő támogatást az olvasónak, akinek a feje olykor szinte kovályog a sok adattól. Jegyzetei pontosak és szabatosak – persze apróbb tévedésektől eltekintve: pl. a különös *Szent Adorata* című, magyar vonatkozású novellával kapcsolatban a jegyzetelő azt állítja, hogy Szepenyen, e képzelt magyar városon kívül „semmi más nem utal Magyarországra” – holott az elbeszélésben Budapest neve is szerepel; hasonló apró tévedés, hogy a *Börtönben* című vershez fűzött jegyzet szerint a párizsi Santé – ahol a költő is ült – „fegyház”, pedig csak, mint a cím is mondja, „börtön”. Végül kissé bosszantó, hogy – nem tudom kinek a hibájából – mint majdnem minden hazánkban megjelenő francia könyvben, ebben is rengeteg francia szóban lemaradt az *é*-ről éppen az az ékezet, amely ugyanolyan, mint a magyar *é*-n, tehát reprodukálása semmilyen nehézségbe nem ütközik: pl. 347. o. – Pepinière utca Pépinière helyett: 634. o. Sebasto, Sébasto helyett; 644. o. *A meggyilkolt költőben* és a hozzáfűzött jegyzetekben mindenütt „Benini madár” „Bénini” helyett. Végül Quinet XIX. századi liberális francia politikus és író keresztneme nem Edgard, hanem csak Edgar (616. o.). Olyan picinyke hibák is vannak, mint *A latin zsidó* című elbeszélésben, ahol a novellán belül „katekumen” szerepel, a jegyzetben ugyanez a görög szó „katechumen”-nek van írva.

Mindez nem von le semmit annak az örvendetes irodalmi eseménynek a jelentőségéből, amelynek hála végre teljes színpompájában bontakozhat ki a magyar olvasó előtt „a varázsló Apollinaire” (Aragon) mérhetetlen irodalomtörténeti jelentősége, hiszen ő volt „a francia költészet egyik legnagyobb hatású megújítója” (Illyés), és én azt hiszem, hozzátehetjük, hogy ugyanezt a szerepet töltötte be a világlírában is...

*

Nagy késéssel, de végre megjelent magyarul Jules Renard *Naplójából* egy kitűnő válogatás (Szekeres György munkája) a becses Aurora sorozatban, amelyet – Ortutay Gyula és Pamlényi Ervin égisze alatt – a Gondolat kiadó jelentet meg (ez a harmincharmadik kötet ebben az értékes sorozatban, amelyet, sajnos, a kritika nem méltat kellő figyelemre...). A lenyűgöző *Napló* franciául is csak az író halála után másfél évtizeddel (1925) jelent meg. Magyarul eddig csak Gábor György nyújtott belőle ízelítőt a nagysikerű *Gondolatok könyvében* (Magvető, 1958). Most Vigh Árpád, a tehetséges fiatal műfordító tolmácsolásában olvashatjuk *Az élősd*i és a *Csutak úr*fi keserű írójának remek sorait, amelyek ízekre tépik a pöffeszkedést, a nagyzolást, a kétszínűséget. Vigh Árpád sikeresen birkózott meg az aforizma-fordítás kényes feladatával. Renard stílusadni különösen nehéz: az író, akit nálunk az ifjú Kosztolányi fedezett fel, megvetette a dagályt, kinevelte az ömlengést, s a szűrös szókimondást, a keményre kalapált kifejezést kedvelte; roncsoló dum-dum golyókkal töltötte fegyverét, a tollat, de a fanyarság fakó színein átütnek az elfojtott költészet és érzékenység finom arany szálai. (A gondos és alapos előszót Dobossy László írta.)

*

A Renard-kötet 3000-es példányszámához képest Pierre Boulle filmen is világsikert aratott regényének az Európánál most megjelent fordítása a maga 45 000-es példányszámával elsőprő bestsellernek ígérkezik – bár kiadó legyen a talpán, aki eltalálja a kiismerhetetlen közönség igényeit... *A híd a Kwai folyón*, amely franciául 1952-ben jelent meg, azóta is a mérnökből lett tehetséges és leleményes szerző legjobb műve, s olyan szellemi termék, amely egyszerre képes kielégíteni az intellektuális izgalom és a kalandos cselekmény keresőit. A gondos fordítás és a jól tájékoztató utószó Rubin Pétert dicséri.

*

Szintén nagy példányszámban (31 000) dobta a piacra az Európa Gabriel Chevallier Clochemerle-trilógiájának harmadik darabját, a *Clochemerle-tüdő-t*, amely franciául 1963-ban jelent meg, tehát – tekintettel a regény vaskos terjedelmére – elmondhatjuk, hogy ez esetben a magyar fordítás (Lontay László izes és leleményes munkája) gyorsan követte az eredetit. Chevallier termékeny bestseller-szerző, de a világhírű *Botrány Clochemerle*-ben, amely filmen is kitűnő volt, mégis csak egyszeri remeklés. Ebben a regényben az alapötlet nem olyan sistergően izgalmas, mint a vízfelde-konfliktus. Itt a viszály a francia kisvárosban váratlanul feltörő gyógyvíz körül támad, ez osztja két táborra a borissza lakosságot. Az író remek humora, jó emberábrázoló képessége, egészséges erotikuma némileg kárpótol azért, hogy ez nem olyan kerekded történet, s kissé hosszú lére van eresztve.

*

Végül hadd emlékezzem meg a Magyar Helikon kiadásában, felettébb csinos köntösben és ízléses kiállításban (Kner Nyomda!), s Dániel Anna színvonalas fordításában megjelent *Robespierre*-ről, Romain Rolland nagy forradalmi drámaciklusának utolsó, és talán legmaradandóbb darabjáról, amelyet a szerző élete alkonyán, hetvenöt éves korában írt. A mű nemcsak lebilincselően érdekes és szép, hanem ugyanakkor igaz is: csupa történelmi személy szerepel benne, s a párbeszéddek sokszor szóról-szóra ismétlik a hősök valóban elhangzott szavait. Nincs benne „lakkozás”, nem isteníti a jakobinusokat, nem festi ördögnek ellenfeleiket, de Robespierre és Saint-Just nagysága így is kimagasló. Sajnos, Franciaországban még mindig nem mutatták be ezt a nagyszerű drámát (tudtommal a világon egyedül Piscator vitte színre). Vajon akad-e magyar színház, amely vállalkozni mer a roppant nehéz (és költséges!) feladatra?

GÁSPÁR LÓRÁND APOLLINAIRE-DÍJA

Tudomásom szerint egyetlen napilapunk sem számolt be az eseményről, pedig a „story” felettébb érdekes. A legrangosabb francia költői díjat legutóbb Párizsban egy Lorand Gaspar nevű költő nyerte el – akinek nevéből rögtön következtethetünk magyar származására. Már maga ez a tény is figyelemreméltó, de ha közelebbről nézzük az eseményt, még sok érdekes mozzanat derül ki!

Gáspár *Az anyag negyedik állapota* című verskötetéért kapta a kitüntetést. A mű a jónévű Flammarion kiadónál jelent meg, egy sorozatban, amelyet egy szintén ismert nevű, tehetséges fiatal poéta, Marc Alyn szerkeszt, „Költészet” címmel. Gáspár 1924-ben, Erdélyben született, a háborúban a keleti frontra került, 1944-ben német táborba hurcolják, huszonegy éves korában megszökik és Párizsba utazik, ahol orvosi tanulmányokat folytat, amihez a tandíjat inaskodással, pincérkedéssel és szakácskodással teremti elő. Ha valami nem sikerült a leleményes kotyvasztónak, azzal vágta ki magát: „magyaros étel!”. 1950 óta francia állampolgár, 1954-ben, amikor befejezte tanulmányait, pályázatról olvasott: Jeruzsálembe kerestek fogorvost. Elment. Jelenleg is ott él. Francia felesége festőművésznő, három gyermekük van... és rengeteg levelet kap, mert a posta neki kézbesít minden olyan kérést, amelyet a spanyol gyerekek a három királyok egyikéhez, Gáspárhoz intéznek karácsonykor (az ibériai hagyományok szerint ugyanis az ajándékokat nem a Jézuska, hanem Gáspár mágus hozza)...

Persze, hogy milyen költő ez a jeruzsálemi magyar fogorvos, nem tudom, de aligha-nem tehetséges, mert az Apollinaire-díjat nem adják akárkinek, ha mégoly nagy is Franciaországban a díjinfláció...

EGY S MÁS A FRANCIA KÖNYVKIADÁSRÓL

Kevésbé látványos témára térve át, beszámolok a francia könyvkiadás általános helyzetéről, amelyet a könyvkiadók szindikátusa tett közzé, az 1965-ös adatok alapján. A helyzet – kisebb átmeneti pangás után – javult. Az 1964-es 1080 millió frankról 1965-ben a forgalom 1187 millióra, vagyis majdnem tíz százalékkal emelkedett. Ebből az óriási összegből 205 millió esett a könyvkivitelre. A legtöbb francia könyvet a Benelux-államok vásárolják, továbbá Svájc, Kanada, s az Egyesült Államok. 1965-ben 14 138 könyv jelent meg, az 1964-es 13 424-gyel szemben. A példányszám 205 millióról 228 millióra emelkedett; ezt a jelentős emelkedést azonban majdnem teljesen az utánnomlás nagy száma magyarázza. Érdeemes megemlíteni, hogy tovább folyik a tőkés koncentráció: 26 kiadó forgalma haladja meg az évi 10 millió frankot, de ez a forgalom az évi összeforgalom 64⁰/₀-ának felel meg (ez az arány 64-ben még „csak” 62⁰/₀ volt). Roppan nagy a földrajzi koncentráció is: a kiadók közül 253 Párizsban székel (ezek közül is 106 a VI. kerületben!) és csak 50 cégnek van vidéken a székhelye. A legnagyobb vidéki központ: Lyon.

ORSZÁGOS IRODALMI PÉNZTÁR

Tíz éve működik Franciaországban a *Caisse Nationale des Lettres*; a Pénztár tevékenysége körülbelül – de nem egészen – megegyezik a mi Irodalmi Alapunkéval: segélyeket, nyugdíjakat ad, kölcsönökkel támogatja a nehezen kelendő kiadványokat, stb. De morális tevékenységet is folytat: védi az írók anyagi és erkölcsi érdekeit a szerzők halála után. Végül a Pénztár tölti be a társadalombiztosító intézet szerepét is. A Pénztárt részben választott, részben a kormány által kinevezett személyek vezetik. Az egész ügyintézkedést mindössze 14 ember látja el. A bevétel a kiadók és az írók járulékaiból, adományokból, kölcsönökből, szubvenciókból származik. Az írók csak a szerzői jogdíjak 0,20⁰/₀-át fizetik be. A Pénztár pénzügyi helyzete a könyvkiadás jövedelmezőségétől függ. Nos, a francia könyvkiadás összbevétele évente nem több, mint amennyit két és fél hónap alatt a Renault Művek hoznak a nemzet konyhájára. Ha például szép a nyár – kevés a haszon (az esőben ugyanis többet olvasnak!). A zsebkönyvek óriási elterjedése nem növelte a jövedelmet, mert ezeket olcsón árúsítják.

Az írók átlagjövedelme alacsony. Csak hat élő író keres többet évente negyvenhárom millió régi franknál (1 új frank=100 régi frank; 1 dollár=5 új frank). A Pénztár legnagyobb tagdíjfizetője egy detektívregény-szerző (a sajtó nem nevezi meg, de minden bizonnyal nem más, mint Georges Simenon), aki évente 115 millió régi frankot keres. Tehát: a könnyű műfaj táplálja a nehezet, ami nagyon is méltányos. A Pénztár évente harminc ösztöndíjat oszt ki. A nyugdíj kb. megfelel egy falusi tanító fizetésének. A Pénztár indokolt esetben segélyt is ad: tíz év alatt 500 író kért segélyt, de csak 300 kapott. Volt köztük egy ifjú poéta, aki személyesen fáradt be a Pénztárba, miután már két napja nem volt betevő falatja...

A Pénztár kölcsönt is ad a kiadóknak: ilyen kölcsönrel jelentek meg legutóbb például Léon Blum... és, ami meglepőbb, Balzac összes művei!

AZ ÚJ REGÉNY TÜNDÖKLÉSE ÉS NYOMORÚSÁGA

1955 júniusában, másfél órás vita, tíz forduló szavazás után a híres Régence kávéházban, ahol valaha Diderot rötta sűrűn és szaporán betűt a „kutyanyelvekre”, s ahol az ifjú Bonaparte sakkozott, 14 élvonalbeli kritikus egy 33 éves írónak ítélte

oda a „Kritikusok Díját”. Az alacsony homlokú, fekete kefebajszú breton Robbe-Grillet eredetileg mezőgazdász volt, majd író és a *nouveau roman* irányzat vezéralakja lett. Akkor a kritikusok *A kéréső* című regényéért díjazták, amelynek tartalmát Félicien Marceau, *A tojás* nálunk is ismert szerzője, az *Arts* hetilapban egyetlen tömondatban így foglalta össze: „Egy szadista karórát árul”...

Körülbelül ezzel kezdődött el az új regény világsikere. A „siker” persze egyáltalán nem azt jelenti, hogy az olvasók akár Franciaországban, akár másutt elkapkodták volna Robbe-Grillet, Butor, Sarraute, Claude Simon, Pinget, Beckett, Claude Mauriac, Duras vagy mások műveit, akik többé-kevésbé ennek a felettébb heterogén iskola tanítványainak számítottak. A siker merőben elitsiker volt: eleinte maguk a regények vagy elbeszélések csak néhány száz példányban fogytak el, de olyan hatalmas irodalomesztétikai orkán tört ki körülöttük, amely nemcsak a francia kritika hadrendjeit dúlta fel, hanem végigsepert a világ minden szellemi csataterén.

Később persze, mint minden velőtrázó újítás, vagy égberőhögő izmus esetében, beállt az elkerülhetetlen leülepedési, klasszicizálódási folyamat, és a hatvanas évek elején az új regény irányzat legsikeresebb művei már – legalábbis Franciaországban – a zsebkönyv sorozatokban is megjelentek.

Amikor a *Nouvelle Revue Française* 1956 júliusi számában maga Robbe-Grillet fejtette ki regényelméletét „A jövő regényének egyik útja” című, címében szerény, de tartalmában már kevésbé mérsékelt tanulmányában, akkor talán még az új regény pápája sem tudta, milyen nagy esztétikai lavinát zúdít le a francia regényhegység évszázados dicsőséggel bearanyozott lejtőjén... Először is kimondta: „a regényművészet haldoklik”, aztán hozzátette: „a történelem majd megmutatja, hogy a jelenleg észlelt különféle fellángolások a haláltusa vagy az újjászületés jelei-e”. A továbbiakban kegyetlenül leszedte a keresztvizet „az egyetlen érvényben levő regénytechnikáról”, vagyis a balzaciról. Követelte: végleg szakítsanak az írók a szentnek és sérthetetlennek tartott lélekbölcselettel. Az író ne bűvárkodjon a Természetben, ne keresse a „lényeket”, ne legyen „mélyenszántó”...

Az új regény ellenfelei, most, tíz év elteltével, már magát az új regényt parentálják el. A *nouveau roman* nagy megvalósításai és fénykora körülbelül az ötvenes évek végére esett (akkor jelent meg Michel Butor: *A módosulás* című remek regénye és Robbe-Grillet *Jalousie* című műve*). A hatvanas évek elején a realisták nagy ellentámadásba indultak. Szószólóik, mint például Romain Gary, Armand Lanoux, Michel Druon blöfföléssel, humbuggal, szemfényvesztéssel és más – szerintem túlzott – vádakkal illették Robbe-Grillet körét.

Most csatlakozott hozzájuk Hervé Bazin is, a háború után feltűnt új írónemzedék egyik legtehetségesebb tagja (*Akit szeretni mertem* című regénye 1959-ben jelent meg magyarul), akit közben beválasztottak a Goncourt Akadémiába. Nemrég nyilatkozott az új regényről és kijelentette: „Egyetlen olvasható 'új regény' sem jelent meg az idén (ti. 1966-ban. – B. L. E.). Szerintem *A módosulás* óta nem is volt egyetlenegy sem. Ez különben az általános vélemény, ha tekintetbe vesszük az olvasók konok elutasítását. A kritika (elégge langyos) támogatása ellenére az irányzat lanyhulóban van. Ezt előre lehetett látni. A roppant szélsőséges igények, a nevetséges kiátkozások, az értelmetlen viták nagyon jól mutatják, hogy a 'nyelvezet' körüli vita javarészt üres vita. A *tartálynak* minden bizonnyal megvan a maga jelentősége, de csak abban a mértékben, amennyiben feldobja a *tartalmat*. S amikor azt mondják nekünk, hogy a forma már maga a tartalom, hogy a nyelv révén maga is tartalmat terem, szeretném látni, milyen eredményekkel büszkélkedhet tizenöt esztendeje. És ha a belőle áradó unalomra gondolunk, igazán nem sokkal...”

Azt hiszem, Bazin „hazabeszél”, és ítélete igazságtalan. Az azonban mégis igaz, hogy az új regény „forradalma” nem lett olyan diadalmas, mint amilyennek ígérkezett, vagy amilyen győzelmet egyesek vártak tőle. Egyrészt az *ezerszer halálra ítélt* és elhantolt „régí regény” még mindig virágzik, s nemcsak Garynak, Druonnak, Lanoux-

* Magyarul a mű jelentős része *A féltékenység rései* címmel jelent meg a Nagyvilágban.

nak, Bazinnek, de urambocsá' a jó öreg Zolának is milliós olvasótáborra van; másrészt kiderült, hogy az ifjú francia titánok kissé naivak voltak és szélmalomharcot vívtak a hagyományos irodalom bevehetetlen állásai ellen. A világirodalom történetéből azt a tanulságot szűrhetjük le, hogy az ún. „régí” és az ún. „új” mindenütt és minden korban egymás mellett tenyészett, azzal a különbséggel, hogy a „régí” mindig nagyobb tömegcikk volt, mint az „új”. Igaza volt tehát Henri Clouard francia irodalomtörténésznek, amikor ezt írta: „A regény, ez a Protheusz, mindent megadhat, amit kérnek tőle, kísérleti állomást, laboratóriumot, építőműhelyt; és ugyanakkor amikor kényelmes búvóhelye a beavatottak elit-törekvéseinek, egyszersmind ki tudja elégíteni a mindenáron legelni akaró népes nyáját is.”

KLASSZIKUS KRIMI

Franciaországban a legnagyobb sikerű detektívregény-sorozat a Gallimard-nál futó ún. *Sötét sorozat*, amelynek keretében a háború óta több mint ezer kötet látott napvilágot (főleg amerikai detektívregények), Marcel Duhamel, a kiváló sorozatszerkesztő és fordító égisze alatt. Néhány kitűnő francia szerző is munkálkodik a sorozat sikerén, mint például Albert Simonin, a volt sofőr, aki mellesleg a legjobb argószakértő. Gaboriau, Maurice Leblanc, és Gaston Leroux hazájában és most már hozzátehetjük: Georges Simenon hazájában „a rendőri regény” (ahogyan a francia a detektívregényt nevezi) műfaja ma is virágzik. A *Sötét sorozat* „szállítói” közt újabban feltűnt a Viard és Zacharias kettős (érdekes, hogy a detektívregényeket sokszor ketten írják; van egy másik híres francia kettős is: Boileau és Narcejac). Henri Viard és Bernard Zacharias azonban nem töri a fejét, mint holmi Holmes vagy Charteris, hogy valamilyen új cselekményt eszeljen ki. Ők egyszerűen oldják meg a kérdést: átírják kriminek a klasszikusokat.

Először az *Odüsszeijára* tették rá a kezüket, és a *Sötét sorozat* 1018-ik számaként megjelent *A mirmidonok királya* című detektívregény (a vicc mellesleg az, hogy a *mirmidon* szó franciául egyszerre egy antik görög törzs neve, és „alacsony ember”, „tökmag”, illetve „niemand”). Aztán jelent meg a sorozat 1075-ik kötete *A komorképű* címmel. Ez nem más mint a *Hamlet* detektív-változata. Újabban pedig megjelent a *Lorenzaccio* című, nálunk is játszott (Lorenzo de Medicit Gábor Miklós alakította), híres történelmi Musset-darab krimiváltozata, amelyben a két szerző odáig ment, hogy a főhőst Laurent Sachot-nak (ejtsd: Loranszásó) nevezte el; nem beszélve arról, hogy ez az „ürge” sok tekintetben emlékeztet Figonra, a Ben Barka-ügy egyik hírhedt „hő-sére”! Ez a regény is „történelmi”, illetve „politikai”, mert ez a bizonyos Laurent Sachot egy ocsmány választási hadjáratba keveredik és egy Alexandre Leduc nevű képviselő (Medici Sándor mása) felhajtójaként működik...

Az imént említett detektívregényekben szintén merészen időszerűek: *A komorképűben* a helsingöri kastélyt egy Saint Cloud-i Elsen nevű villává varázsozták. (Helsingör franciául ugyanis Elseneur). Claudius dán királyt Henri Elsennek hívják és az „Előregyártott Elemek Ipari Vállalat” nevű, háromezeröttszáz munkást foglalkoztató gyár igazgatója. Feleségül Gerty nevű sógornőjét veszi el, aki a szeretője volt, mielőtt gyanús körülmények közt özvegygé vált. Ami Hamlet megfelelőjét illeti, őt Kikinek hívják a detektívregényben, és az egyetemen egy Kierkegaard-disszertációt (!) dolgozik, amíg egy titokzatos telefonhívásból meg nem tudja, hogy apját megölték, de nem halt meg...

A *Figaro Littéraire* szerint Viard és Zacharias maga is veszedelmes gonosztevő: kirabolja a legjobb írókat, lemészárolja a klasszikusokat és büntetlenül gazdagszik meg. Tulajdonképpen ők maguk is igazi *Sötét sorozat*-figurák...

Elfújta a szél

Egy makacs siker irodalomszociológiája

A könyv-zúgpiac értékskalája természetesen nem az esztétika fogalomkészletének, hanem forint árnaknak segítségével nyer kifejezést. Margaret Mitchell *Elfújta a szél* című regénye csaknem két évtizede a piac mennyboltjának állócsillaga. Pillanatnyi zúg-árfolyama: 250–300 forint között mozog. Ekkora könyvvásárlói áldozatkészség önmagában véve is figyelmet érdemel. Széles körben elterjedt, intenzíven ható, ki-elégülést sürgető igényről árulkodik.

A regény rendkívüli közkedveltségének (mint minden tartós könyvsikernek) mélyebb szociológiai, társadalompszichológiai s egyéb eredetű okai vannak. Ezek vázlatos kifejtéséhez is elengedhetetlenül szükséges, hogy magáról a műről, a bestseller sokszorosan kiátkozott úgynevezett ideáltípusáról is ejtsünk egynehány szót.

*

Egy sajátos vonása elválasztja a legtöbb historizáló bestsellertől. A történelmi tárggyal foglalkozó fél vagy álirodalom napjainkban világszerte rendkívül népszerű. (A műfaj általában a veszített ügyek utolsó menedéke is.) A szerzők azonban piacra dolgozó iparosok csupán. Nem érznek mélyebb lelki-politikai közösséget például a Bourbonokkal, avagy a jakobita skót klánokkal.

Margaret Mitchell egykori atlantai újságíró (apja a helybeli Történelmi Társulat elnöke!) mögött azonban egy *ügy* áll: a déli mítosz. Művében megdicsőül az ültetvényes arisztokrácia, a konföderációs hadsereg s természetesen az, amiért küzd s vérez: a rabszolgaság, mint intézmény. Valóságos ellen-Tamás bátyja kunyhója a könyv (akként is hathat a mai Amerikában, ahol csak 1958–65 között tizenegy olcsó kiadása látott napvilágot). Beecher–Stonve minden mély asszonyi részvéte a rabszolgáké; Margaret Mitchell minden mély asszonyi részvéte a rabszolgartatóké volt.

Az *Elfújta a szél*: képtelenül anakronisztikus reakció. De mégis csak ügy, valahogy ügy, ahogy a rögeszme végletesen eltorzult eszme. Ám még a lehető legrosszabb fajta elkötelezettség is valamiféle tartást ad annak, aki mélyen átérzi azt. Szerzőjének ezenfelül (de semmiképpen sem ettől függetlenül) van egyfajta svádája. A bőbeszédű, saját igazát „mellreszívó” érzelmekkel, nosztalgiákkal átítatott s azokra hatni vágyó „siker-író” rábeszélő képessége ez. Végso sorban: dinamikus szószátyárság. Más bestseller csak a gyanútlan olvasót csapja be. Az *Elfújta a szél* elég gyakran a gyanakvót is.

*

A felszabadulást követő években a csaknem ezer oldalas könyv nálunk politikai nosztalgiákat táplált. Nemcsak a hazai „ültetvényes arisztokrácia”, a volt földbirtokosok s tábornokok siratták a múltat, a magyar ancien regimet. A volt városi tisztviselők, sőt gombügnökök is. Sokak sznobizmusának hízelt, hogy a történelem macskaasztalánál együtt ülhetnek azokkal, akik annak idején tisztos vagy egyáltalán nem tisztos távolságban tartották őket maguktól.

Az *Elfújta a szél* uralomváltásról, egy állítólag nemesen lovagias, kiváló modorú, kulturált vezetőreteg tragikus bukásáról, plebejusok felülkerekedéséről, háborús szenvedésekről szólt; arról, hogy a háború után mindent újra kellett kezdeni és sok mindent egyáltalán nem lehetett újra kezdeni. Éppen kapóra jött egyes rétegek-

nek, akik elvesztették *hamis* biztonságérzetüket. Aki analógiát keres, az talál, s adott pszichikai helyzetében mindkét lábukra sántító analógiákkal is beéri.

A hazai nosztalgiák e félírodalmi szinten mozgó táplálója a művészi realizmus szempontjából természetesen – fikció volt. Walter Allen a hazánkban is megfordult kiváló irodalomtörténész így ír a könyvről s annak igen figyelemreméltó *honi* hatásáról: „A régi Dél kultúrájával nem igen lehet büszkélkedni. Önelégült, stagnáló, alkotástképtelen, mélységesen sznobisztikus volt. Valóságnak csak katonáinak a háború idején tanúsított fantasztikus bátorságát s a háborút követő nyomort s megaláztatást tekinthetjük. Ám az a kép, amelyet egy ország önmagáról alkot – tekintet nélkül arra, hogy az mily mértékben távolodik el az objektív igazságtól – az illető ország vonatkozásában rendkívül fontos tény.”

A polgári jogokért folytatott harc egyes riasztó adatai azt bizonyítják, mélységesen igaz John Gunther amerikai író megállapítása, amely szerint az egykori polgárháború s a mítosz a mai Délen: élő valóság. Viszont úgy tűnik, egy bestseller *idegen* országban csak időlegesen töltheti be a politikai nosztalgiákat tápláló szépirodalom funkcióját. Az Elfújta a szél fentebb vázolt hatása olyan arányban szűnt meg (vagy zsugorodott parányira), amilyen arányban a régi középosztály visszanyerte biztonságérzetét. E réteg egyidőben nemcsak falra festett rémektől rettegett. *Akkori* bizonyos fokú társadalmi háttérbeszorítottsága pedig nemcsak a réteg, a társadalom kára is volt.

Ma már Mitchell regénye egészen másfajta nosztalgiákat táplál. Az inkább politizáló nem kezéből, a százados történelmi és társadalmi okokból eredően, s azért a felszabadulás óta tapasztalható nagy fejlődés mellett is ma még érezhetően *kevésbé* politizáló nem kezébe került.

*

Néhány más könyvről is szólnunk kell, melyet ugyancsak főleg nők vesznek kezükbe. A Karenina Annát például sajátos „cenzúrával” olvassák. Sokan a Levin részeket egyszerűen átlapozzák. Csak Anna szerelme érdekli őket.

Felötlőbb, lényegremutatóbb a két *Brontë* nővér regényeinek, az *Üvöltő szelek*nek s a *Jane Eyre*nek mai, hazai sikere. A kiadók egyszerűen nem győzik az igények kielégítését. Ezt az irodalomszociológiai adalékot (úgy is, mint a közizlés fejlődésének bizonyítékát) csak akkor értékelhetjük igazán, ha arra gondolunk, hogy az említett két mű a Horthy-rendszer idején s azt megelőzően vajmi kevés érdeklődést vonzott. (Talán azért, mert abban az időben telítve volt szentimentális ponyvával a könyvpiac?)

A szóbanforgó bestseller csak egyetlen vonatkozásban hasonlítható a *Brontë* nővérek remekműveihez: a szerelmet, mint *szenvedélyt* tárgyalja. Ha Mitchell történelmszemlélete a szó legrosszabb értelmében „elkötelezett”-nem jelenti azt, hogy műve lényegében konföderáció-centrikus. Elsődlegesen, nőies módon szerelem-centrikus. A három főhős minden, csak nem politikus alkat. Ashley harcol az ügyért, de nem hisz benne. Butler kapitány, mint nagyszabású feketekezeskedő s csempész, a pusztító tűzben süti a maga kis pecsenyéjét. Scarlett O'Hara ügyes és gátlástalan üzletasszonnyá válik.

A *Brontë*knél, *Mitchell*nél a férfi s női főhőst olyasfajta érzelem fűzi egymáshoz, melyet a németek *Hasssliebenek*, tehát a szerelem s gyűlölet ötvözetének neveznek. Az említett regényekben a szerelem elsősorban a férfi s nő helyenként brutálissá fajuló konfliktusa. Romantikus drámai, sőt melodramai helyzetek során – mondhatnánk – modern ízű lélektani ambivalenciák jelennek meg.

Ha a mai nő-olvasó kezébe veszi az említett regényeket, végső soron a romantikába fut vissza (akkor is ha a *Brontë* nővérek realista műveket írtak), de úgy, hogy – nem mindig tudatosan – egynehány modern tapasztalatot, lélektani tételt, ezek alapján pedig elvárást is magával visz. (Csak a „hagyományörző” ménikék s elég elmaradott fiatalok olvassák *Courts-Mahlert* s társait. Ezekben nem a szereplők alkata a szerelmi beteljesülés időleges elodázása, hanem az áttetszően naiv „írói” késlettető manipuláció.)

Ha az akár a Brontëkat, akár Mitchellt olvasó nő bizonyos fokig modern elvárásairól szólunk, óhatatlanul felvetődik a kérdés: miért nem elégíti ki azokat a modern regényirodalom?

*

A 20. század regényirodalma igyekszik az emberi relációkat s interrelációkat (köztük természetesen a szerelmet) valóságghűbben, tehát mélyebben bemutatni. Ez irányú rendkívüli érdemei tagadhatatlanok. A 19. századbeli realista regény hagyományait követi. Szerb Antal *A világirodalom története* című művében írja: „A realizmusban mindig erős a leleplező, dezilluzionista vonás. Szeretik megmutatni, hogy egy dolog nem más, mint ... Thackeray, Stendhal, Flaubert leleplezték a szerelmet is ...”

A leleplezéshez a 20. század irodalma igénybe vette segédeszközként a pszichoanalízist is (az alapjában véve leleplező tudományágat, amely ugyanazon szellemi áramlat részeként mindvégig kölcsönhatásban működött a regénnyel). A modern regény a szerelem terén rámutatott a szexuális elem, testiség (vagy az ez irányú gátlások) döntő szerepére. Sok mai író többé kevésbé a pszichoanalízis hatása alatt áll akkor is, ha csak másodkézből veszi át tanításait, vagy akár nem is ismeri azokat. Olyasmiről van szó, ami a „levegőben van”. A modern regényben természetesen nem Freud közismerten szexuálcentrikus elméleteinek, hanem korunk még közismertebb (sokak által „szexuális forradalomnak” nevezett) tényanyagának hatására kapott oly rendkívül erős hangsúlyt a szerelem fizikai oldala.

A modern magyar regényről szólva ki kell emelnünk, hogy az (helyszűke miatt nem részletezhető társadalmi okok következtében) egészen a legutóbbi időkig „fehér” volt; vagyis általában visszariadt a szerelem testi oldalának ábrázolásától. Szerb Antal erre idézi példaként *Csathó Kálmán*: Varjú a toronyórán című regényét, amelyben a főhős így elmélkedik: „Milyen szép keze van – mondta magában – önmagának se vallva be, hogy a lábát gondolta ...”

Az említett tényanyag, valamint a részben jó, részben rossz külföldi példák nyomán haladó új magyar regényben egyetlen férfi figura sem merné bevallani önmagának (s ezzel az olvasónak), hogy nem a nő lábára gondolt –, hogy a lehető legenyhébb változatot említsük. Más okokból ugyan de még a Ratkó-korszak idején írt regények is fehérek voltak. Nem igen történt bennük utalás a bőséges gyermekáldás bizonyos elengedhetetlenül szükséges előzményeire. Csak az osztályidegen elemek szeretkezhettek néha-néha szabadon, de csak azért, hogy ezzel is bizonyítsák morális sülyedésüket.

A szexualitás ábrázolásának terén az új magyar epika tehát nem tradíciófolytató, hanem tradíciótörő. Néha úgy tűnik, mintha gyorsan akarnánk behozni régi mulasztásokat. Az erotika néha olcsónak, öncélúnak tűnik. Pedig a testi szerelem ábrázolása a regényben nem lehet öncélú. *Feladata van*: az alakok jellemzése egyfajta, úgynevezett kiélezett helyzetben – általános jellemzésük fontos adalékaként.

*

A mai nőolvasó általában nem prüd. Valószínűleg hisz abban, hogy a testi szerelem művészi megjelenítése a teljes életábrázolás integráns része. De a női emocionalizmus (vagy esetleg büszkeség) visszariad valamitől. Attól, hogy a modern irodalom igen gyakran úgy ábrázolja a testi beteljesülést, hogy azt nem előzi meg szerelem. Bizonyos esetekben még a megkívánás sem. A női érzelmességet s a tőle nem független büszkeséget sérti, ha a regényben a nők pusztán „szexuális fogyasztás” tárgyaként jelennek meg.

Ha a „fehér regény” elrettent a testi szerelemtől, a modern regény mintha kissé a lelkitől rettenne el. Mintha egy ellenkező irányú konvenció uralkodna el, melynek betartása éppen olyan kötelező, mint a régié. A régi regényben a nőknek ártatlanul kellett belépnie a házasságba. A mai regényben ezt a luxust nem engedheti meg magának a szerző. Azt sem, hogy a házastársak hűek maradjanak egymáshoz.

A modern regény számos olvasója szinte döbbenten vette észre, hogy abban a szerelmi magatartásnak megszabott normái vannak. A lefekvés kötelező, az azt megelőző (s követő) párbeszédnek néha a kopárságig tárgyilagosságnak kell lenniök. Az érzelmességtől való félelem szinte a gátlásosság gyanúját kelti. A disztelen kifejezések, a sztereotípiák, a szleng, sőt a durvaság néha szinte írói védekező mechanizmusként jelenik meg. A modern regény előrenyomulása során nagy sikereket könyvelhet el az érzelmesség kiküszöbölésének terén. Am a sikeres előrenyomulás során ha nem is zöm, de jelentős csapategységek eljutottak az *érzelem* kiküszöböléséig.

Egy s más igazolni látszik a női olvasók körében a modern regénnyel szemben érvényesülő fenntartásokat. S ezzel – például – az Elfújta a szél makacs sikerét...

*

Az Elfújta a szél magyar kiadója a Singer és Wolfner cég volt, amely szinte specializálta magát a női olvasóközönségre. Természetesen a háztartásbeli, alkalmazottat tartó, bőséges szabadidővel rendelkező középosztályi rétegre, a legnagyobb regényfogyasztóra.

A mai helyzetre a Központi Statisztikai Hivatal „Mit olvasunk” című közleménye utal, amely szerint hazánkban a nők 41, a férfiak 35%-a olvas többé-kevésbé rendszeresen. Minthogy a nők még viszonylag kevesebb napilapot, politikai és szakmai könyvet vesznek kezükbe, nyugodtan elmondhatjuk: a női olvasó főleg regényolvasó s mint ilyen főleg szerelmi regény olvasó.

Az adat jelentősége egy másik adat segítségével domborodik ki igazán. E szerint a férjezett, dolgozó nőnek (még akkor is, ha nincsen gyermeke) a „második műszak” következőjében 1–2 órával kevesebb szabadidő áll rendelkezésére, mint a férfiának.

Tehát a régi, vészes időbőségben s a mai, vészes időhiányban szenvedő asszonyoknak egyaránt az igen különböző irodalmi nivójú szerelmi regény a tudatosan választott pótélménye.

*

Egy harminc év körüli asszony odalép a könyvtárhoz s „valami szerelmeset” kér. Úgynevezett „egyszerű” nő. Am könnyen lehet, hogy élethelyzete bonyolultabb s érdekesekk Scarlett O’Haráénál.

Elgondolkodtató jelenség ez. (A könyvtárosnő önmagában véve szintén. Tekintete végigpásztázik a könyvsorokon s egyelőre még nem tudja, mivel elégítse ki a naiv őszinteséggel megnyilvánuló tartalmi igényt.)

Sok, látszatra egymáshoz nem kapcsolódó gondolatot, esetleg önkényes következtetést idéz fel a fiatalasszony s igénye.

A következőkre gondolunk: a hazai szomorú válási statisztikára, a magányos nőkről szóló adatokra s riportokra. Sipos Gyulának a Kortársban néhány éve megjelent kis írására, amelyben a könyvtárat egyik klasszikusunk szavaival „beteg lelkeknek való füves kertcskének” nevezi. Az a számos tapasztalattal alátámasztott megállapítás jut eszünkbe, hogy az átlagolvasó igen sokszor azt keresi a könyvben, ami az életéből hiányzik. A modern regényt a huszonöt éven felüli nők állítólag nem nagyon olvassák. Nem elégíti ki szerelmi pótélmény-igényüket. Ezek szerint a modern regény életközelségben van: a mai szerelmet valóságként ábrázolja. A mai nők jórészenek pedig úgy látszik kevés kedve van ahhoz, hogy konstatálásait a regényben viszontlássák, azokat az irodalommal egyeztesse. Vannak, akik talán úgy érzik: a „szexuális forradalom” ellenük tört ki.

– Valamit, ami az Elfújta a szélhez hasonló... – segíti a könyvtárosnőt a fiatalasszony.

– Nincs hasonló – feleli a könyvtárosnő. Hangjából nem tűnik ki, hogy ezt helyesnek vagy helytelennek tartja. Csak az, hogy olvasta a könyvet. (Amit később be is vallott. „Ha már anyu annyi pénzt adott érte: kíváncsiságból elolvastam.” Harmincon felüli, hajadon, magányos lélek, rendkívül olvasott. Az Elfújta a szélről úgy vélekedik, akár a hivatását szerető patikus a kuruzslószerkeiről.)

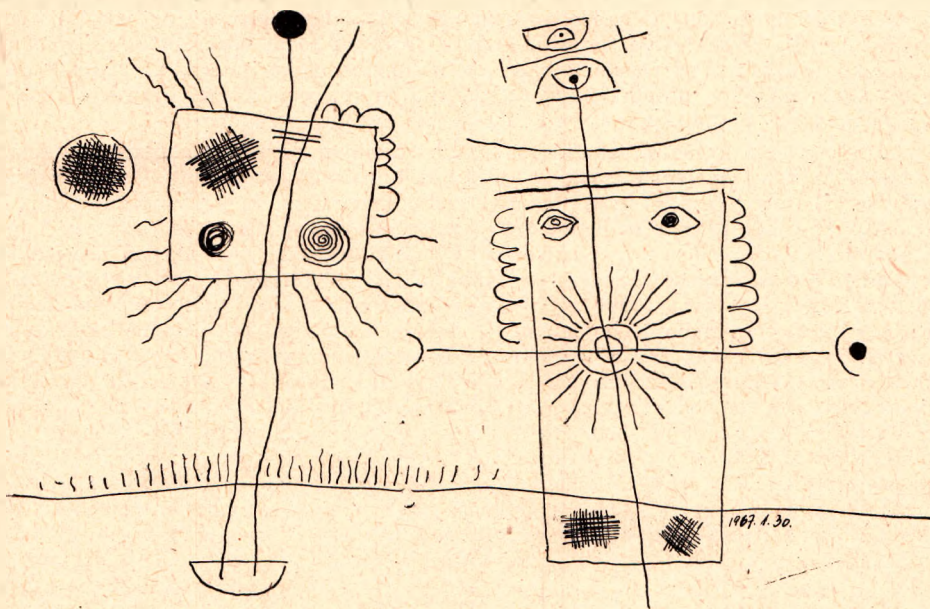
A fiatalasszony egy vaskos zeneszerző-életrajzt visz haza; a rendkívül népszerű sorozat olyan kötetét, amelyben az ismeretterjesztés ürügyével, a haladó alapállás enyhítő körülményével együtt tulajdonképpen a giccs vívja nem éppen eredménytelen utóvédharcát.

Vajon tetszik-e majd a fiatal nőnek? (Megtudtuk: két gyermeke van, szövőnő, alkoholista férjétől elvált, szabad idejét főleg szerelmes regények olvasására fordítja.)

Biztosan olyan szerelmes volt Butler kapitányba, ebbe a férfiasan kemény, amellett lovagias és gyöngédlelkű csempészbe, amikor *olvasta* a könyvet, mint Margaret Mitchell, amikor *írta*. Passzív élményanyagának feldolgozása során talán ma is töpreng az író által a könyv végén nyitvahagyott kérdésen: mi lesz Butlerrel és Scarlettel? Ez idő alatt nem kell azon töprengenie: mi lesz vele?

Aki nem lát át alapiában véve áttetsző manipulációin, sokkal inkább narkotikumnak használhatja a félirodalmat, mint az igazit.

A tapasztalat szerint sok férfi magánya, bánata, kudarca, időleges tudati kiküszöbölésének céljából leissza magát. Sok nő – „leolvassa” ...



LANTOS FERENC rajza

Hazafias nevelés és ifjúsági irodalom

Aligha lehet olyan esztétikai jellegű definíciót találni, amelynek segítségével az ifjúsági irodalmat egyértelműen megkülönböztethetnők a „felnőtt” irodalomtól. A gyermekek számára készülő és az ifjúsági irodalom között éles és világosan felismerhető a határ: a kisgyermek olvasási igénye és a kisgyermekekhez címzett irodalom célzata merőben más, mint a már érett olvasónak tekinthető serdült ifjúé. Ez a serdült ifjú érteni és élvezni képes az irodalom egészét, és olvasmányainak nem kis része valójában olyan irodalom, amelyhez semmiképpen sem lehet odaerőszakolni az „ifjúsági” címkét. Az irodalom legalapvetőbb klasszikusait – Homéroszt, Shakespeare-t, a romantika és a polgári realizmus műhatatlan remekműveit, a szocialista realizmus világnézet formáló főolvasmányait, a nemzeti klasszikusokat – éppen ifjúkorban kell először olvasni, hogy alapjaivá válhassanak az egész olvasási kultúrának. Az ifjú olvasóra tehát nem az a jellemző, hogy kizárólag ifjúsági irodalmat olvas, hanem az, hogy olvasmányai közt helyet foglal az ifjúsági irodalom is. Ez az ifjúsági irodalom esztétikai elveiben nem különbözhet az irodalom egészétől, hanem az irodalom egészen belül olyan pedagógiai és didaktikai elvek érvényesülnek benne, amelyekre morális és intellektuális fejlődésének érdekében van szüksége a már fejlett tudatú, de még fejlődő ismeretkörű és bontakozó egyéniségű olvasónak.

Az ifjúsági irodalomnak az általános pedagógiai elvek szerint kell alakulnia, hogy szervesen kiegészítse az iskolaadta ismeretanyagot, és segítse az iskola erkölcsi és esztétikai nevelését, anélkül, hogy az olvasónak tananyag-élménye lenne olvasás közben. Az olvasónak csakis esztétikai élménye lehet, de a hatásnak túl kell lépnie az esztétikai élmények körét egyrészt az ismeretgazdagodás, másrészt az erkölcsi tudatosodás irányába. Az ifjúsági irodalmi művek írójának tehát egyirányú törekvésűnek kell lennie iskolai megfontolásainkkal, de oly módon, hogy a serdülő vagy serdült ifjúság tudatvilágához alkalmazkodva esztétikai gyönyörűség által mintegy szuggereálja az olvasóba a szükséges ismereteket és az erkölcsi eszményeket.

Az iskola nem is nélkülözheti az ifjúsági irodalmat, hiszen a nagyon korlátozott óraszámokon belül az ismereteknek – főleg a humán ismereteknek – legföljebb a legalapvetőbb töredékrészét lehet közölni, ezeket okvetlenül ki kell egészítenie az olvasásnak. Az erkölcsi nevelés pedig üres prédikáció marad, ha az eszményekről nem ad megfelelő élményeket a szépirodalom. Természetesen itt is a klasszikusok adják a legtöbbet. De a klasszikusok nem gondolhattak az iskola időről időre aktuális szükségleteire. Ezeket időről időre az ifjúsági irodalomnak kell pótolnia. Ha azután egy-egy kifejezetten ifjúsági regény nagy időkre szóló iskolai nevelőszükségletnek tesz eleget, akkor ez az ifjúsági regény is klasszikus művé válik, mint Huckleberry Finn története, Timur kalandjai vagy a Pál utcai fiúk históriája. Ezek a világirodalmi helyüket már rég megtalált regények példázzák a legbizonyítóbb erővel, hogy az ifjúsági irodalom semmiképpen sem jelent valami esztétikai alacsonyabbrendűséget, s a választóvonal, amely az ifjúsági irodalmat megkülönbözteti az íróművészet egészétől, nem művészetbeli probléma, hanem a morális-pedagógiai felhasználhatóság. Nem az irodalmi mű, hanem az iskolai szükséglet dönti el a jó könyvek esetén, hogy melyiket tekintjük ifjúságinak. Így az ifjúsági irodalom egyes problémáit nem az esztétika, hanem a pedagógia és ezzel kapcsolatban az etika oldaláról kell megközelíteni.

A hazafias nevelés sem esztétikai probléma, hanem társadalmi-erkölcsi szükséglet és pedagógiai szempont. A nemzettudat, a humanista-szocialista tartalmú hazafiasság (és annak éles elkülönítése az antihumánus-imperialista jellegű nacionalizmustól), a közös nemzeti emlékek lélegzadagító tudatosítása, a nemzeti múlt adta erkölcsi esz-

ményképek elevenen tartása még ahhoz is nélkülözhetetlen, hogy a kifejlődött lélek kellően tudja értékelni a más népek adta közös kulturális kincseket, és kellőképpen fel tudja mérni a népeket összefogó internacionalizmus erejét és emberségességét. A nagy értékek léha lebecsülésének – a cinizmusnak – is fontos ellenszere az érzelmeikkel teljes nemzeti önbecsülés. A manapság erősen divatos sportszerű illúziórombolás – sok helyes mozzanata ellenére is – a cinizmus táptalaja lehet. Persze a hazug nemzeti illúziók úgyszintén erkölcsi károkozók, hiszen képmutatásra, a tények meghamisításának könnyű elfogadására, még rosszabb esetben nemzeti önbecsülés helyett nacionalista öntúlbecsülésre nevelnek. De a nyakrafőre való illúziórombolás – illetve ezen a címen a kialakult erkölcsi eszmények hitelének rontása – semmivel sem kevésbé hazugság, mint téves illúziók tudatos gyártása. – Ez a kérdés középponti probléma a hazafias nevelés irodalmi feladatkörében. Ugyanis az egész hazafiasság-problematika erkölcsi jellegű lévén, az a legfőbb kérdés, hogy miféle magatartásbeli eszményeket lehet kifejleszteni az ifjúságban. A szépirodalom nem prédikálhat, jaj neki, ha prédikál. Az irodalomnak olyan alakokat kell életrekeltenie, amelyeknek magatartása jelkép. A pozitív és negatív erkölcsi eszményeknek egyedi arculatokban kell az olvasók élményévé válniuk oly módon, hogy a pozitív követésre lelkesítsen, a negatív visszaríasszon. Ez a vonzó és riasztó példateremtés a romantika halhatatlan eredménye, és az ifjúsági irodalomban ezért kell szükségképpen folytatódniuk a legjobb romantikus hagyományoknak. A helyesen felfogott romantika nagy nevelő erő, és a valóság pátoszteljes tudomásulvétele meg is követeli a romantikát. Azt pedig aligha kell magyarázni, hogy a lélekben átélt hazafiság elképzelhetetlen az emelkedett, magasztos tudatállapot nélkül, amelyet pátosznak nevezünk.

Vigyázzunk azonban a szavak értelmére. A romantika is, a pátosz is alaposan devalvált fogalmak, mert a köztudatban elmosódott a határ a nevelő erejű romantikus művészi módszerek és a valóság romantikus meghamisítása között. Ugyanígy keveri a köztudat a pátoszt saját karikatúrájával a puffogó álpátosszal. Legkevesbé sem akarjuk ifjúságunkat a romantika nevében hazugságokra nevelni, és egyszerre nevetésesnek meg utálatosnak tudjuk a hangzatos közhelyek fontoskodóan emelthangú ismételtetését. Tehát nem álpátosz és nem hazug romantika, hanem igazi pátosz és a valóság romantikus átélése szükséges a hazafiasságra nevelő irodalom számára.

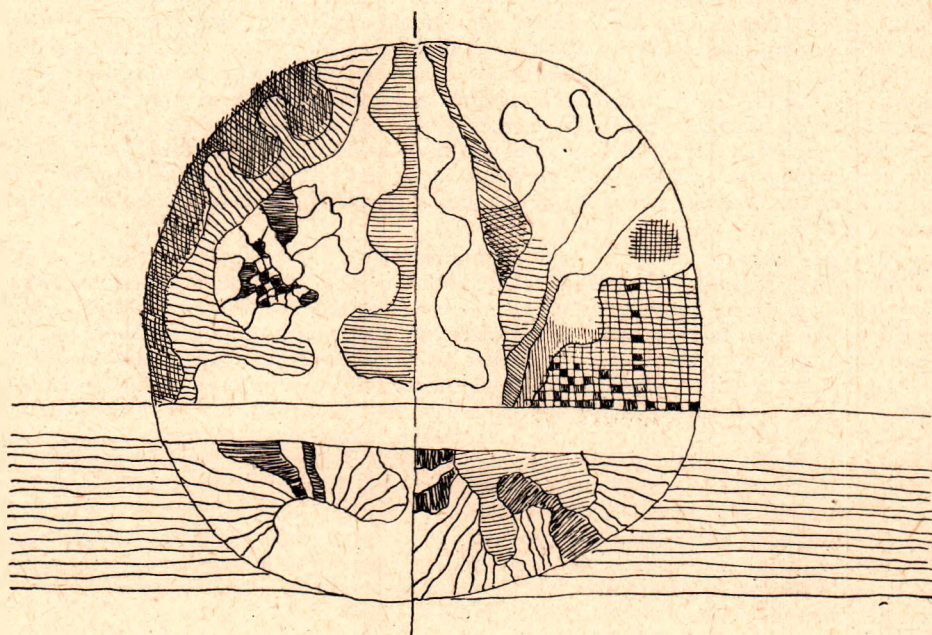
Nem is arról van szó, hogy esetleges újabb tudományos eredményeket letagadjunk az ifjúság előtt. Ha a múlt eseményeiről a kutatás eddig nem ismert és az eddigi képet módosító adatokat talált, azt természetesen népszerűsíteni lehet. Mindig jó hatású, ha a tudomány szenzációként jelennek meg a nemzeti múlt mozzanatai, mert ez azt jelenti, hogy ez a közös múlt elevenen él az emlékezetben. De a szenzációt nem kell a kialakult erkölcsi eszmények rombolására fordítani, mert ez szükségképpen cinizmust szül.

Minthogy minden ember – így a legnagyobb és legkisebb történelmi hős is – jó és rossz tulajdonságok szövevénye, bárkiről lehet hitelesen jót is, rosszat is mondani. A tudománynak feladata is, hogy az eseményeket és az egyéneket minden oldalról felderítse. Ugyanakkor az is igaz, hogy a legismertebb történelmi alakok hatásukban végső fokon vagy pozitív vagy negatív értékűek, és értékelésük egyben az értékelő ember erkölcsi tudatát neveli. Ily módon a történelmi alakok egy-egy erkölcsi magatartás-jelképévé válnak a társadalmi tudatban. Kossuth akkor is a nemzeti szabadság erkölcsi példája, ha a tudomány ezt vagy azt a személyes gyarlóságát felderíti, Görgey pedig akkor is a nemzet szabadságküzdelseinek áruháza, ha tudjuk, hogy szubjektíve sok jóhiszeműség is feltételezhető magatartásának rugói között. Jurisics Miklós akkor is az okos várvédő, az idősebb Zrínyi akkor is a hazáért hősi halált haló várkapitány, ha történetük nem pontosan olyan volt, ahogy a végeredményből visszakövetkeztette a nemzeti közlemélkezés. Az irodalomnak még csak tagadnia sem kell az esetleges újabb tudományos eredményeket, de az erkölcsi eszmény képét mégsem helyes ledönteni bálványrombolás vagy illúziórombolás címen.

Ezekre a történelmi vitatémákra kell elsősorban felhívni a figyelmet, mert hazafias nevelés történelmi oktatás nélkül elképzelhetetlen. A nemzettudat alapja az ismert és vállalt múltbeli út. A magyar jelennek a feladatai csak úgy válhatnak pátosz-

teljes erkölcsi tartalommal, ha az ember úgy serdül felnőtté, hogy magamagát nagy múlt folytatójaként, jövődők előkészítőjének érezheti. Nem a testszerint való leszámazás, hanem az eszmei folyamatosság a döntő. A francia forradalom hősei úgy tekintettek magukra, mint az antik római erények megvalósítóira. A szocialista forradalmak tudatos harcosai az egykori lázadó parasztok és győztes polgári forradalmárok egyenes folytatóinak tudják magukat. A nemzettudat hordozói az egész nemzeti múltat a maguk útjának élük át. Ezt a jelenig vezető nemzeti múltat kell mindenek előtt esztétikai élménnyé tenni az ifjúsági irodalomnak, amikor a hazafias nevelés segítségére siet.

Természetesen egyáltalán nem mindegy, hogy ebből a történelmi útból milyen mozzanatokat emel ki az irodalom, és kikben találja meg a vonzó és a riasztó jelképeket. A mi történelmi szépirodalmunknak nagyon is hangsúlyoznia kell azokat a változásokat, amelyek az avult régiből az újabb, a korszerűbb felé vezetnek. A haladás és a visszahúzó erők küzdelmét és az új győzelmét éppen a nemzeti múlt eseményei által kell aktuális érvényű élménnyé tenni. És itt van már az ideje, hogy az Árpádok és a Hunyadiak negyszerű régi korszakai után, a kurucok, a felvilágosodás, a reformkor és 1848/49 nagy emlékezete után végre 1918 polgári és 1919 proletárforradalma is bekerüljön nemzeti mitológiánkba. – Ne ijedjünk meg a nemzeti mitológia kifejezéstől. A múlt, mint erkölcsi értékrend, bizonyos mértékig köztudatban élő mondavilág. Hiszen a régi mondavilágok magja is történelem volt. A hiteles múlt akkor válik erkölcsi hatóerővé, ha az irodalom közérvényességű mítosszá formálta. Az ifjúsági irodalomnak ez az egyik fontos feladata. A mi erkölcsi eszményrendszerünk határozza meg, miképpen súlypontozzuk a hiteles történelmet, hogy esztétikai élmény által ható mítosszá legyen. De ha azzá lett, akkor hatása jobban segíti erkölcsi eszményrendszerünk általánosodását, mint bármiféle iskolás ízű magyarázkodás vagy intelem.



LANTOS FERENC rajza

Naplójegyzetek

Azt mondja L., minden jel arra mutat, hogy a nemzeti irodalmak ideje lejárt, s aki ezt nem veszi figyelembe, a világirodalom perifériájára kerül. Mert mindenképp csak arra lehet következtetni, hogy a világ valamilyen egység felé törekszik, s a társadalom szintéziséhez a művészet szintézise töri az utat.

A kétségtelen jelenségekből persze mindenki olyan következtetést von le, amilyent hajlama, vérmérséklete diktál, de az, amiben L. a világgkultúra üdvösségét látja, ugyanúgy jelentheti egy világméretű sematizmus kárhozátát is.

*

Afrikai szerzők novellái: kerek történetek, nyomom követhető világirodalmi hatással, amelyben élesen elkülönül az amerikai naturalizmus és az egzisztencializmus, ami talán nem is lenne baj, de egy pillanatra sem dereng fel Afrika: mindezt egy francia vagy angol is megírhatta volna. S nemcsak képletesen: az anyanyelv szegénysége teszi-e, vagy valami rejtelmes úrhahnámság, de mindegyik a volt gyarmattartó nyelvén ír, s a nemzeti önérzet sehol nem berzenkedik ellene. Afrikában több mint hétszáz nyelvet beszélnek, ezek szerint egyik sem lesz soha egy nemzeti kultúra alapja? Félő, hogy valóban elkezdődött egy kiegyenlítő törekvés, ha ugyan nem kellene inkább sematizálnak neveznünk. A nyelv is egyre inkább alkalmazkodik hozzá, a szavak kopnak, az árnyalatok lassan eltűnnek, s a sok jövevény szóval a nyelv csak veszt erejéből, mintha a pidgin-english példájára egy keveréknyelv kialakulásához kellene asszisztálnunk. Egy amerikai író már azzal kérkedett nemrég, hogy ötszáz szóból össze tudott tákolni egy regényt!

*

Az ötvenes évek sematizmusa után nem késett az ellenhatás: szinte hisztériás kétségbeesést keltett az aggodalom, hogy lemaradunk a világtól. Nem maradtunk le, s ezt némi rezignációval írom. Mert ez már nem a romantika „általános emberi” eszménye, hanem egy olyan törekvés, amely azzal akar világirodalom lenni, hogy erőnek erejével hasonlít a másikra. Pontosabban: az irodalmat már nem az elmondás kényszere alakítja, hanem az azonosulás szándéka; az írók nem tudnak szabadulni a világirodalom kényszerképzetétől, s gyanússá válik minden, ami nem illik bele abba, amit reklám és divat, félreértés és sznobság átmenetileg világirodalomnak kiáltott ki.

Olvasom X. és Y. kortárs könyvét, s ha franciául vagy angolul írják, a hatás akkor is ugyanez, mert hiányzik belőle a hovatartozás bizonyítéka. Persze nem pántlikás, árgyelusos magyarkodást kérek számon, nem is ostoba, hiú ömlengést. Amikor Petőfi leírta: legszebb ország hazám, – minden időkre, valamennyiönk helyett vallott. Ilyesmire főleg akkor nincs szükség, amikor körülöttünk közelben, távolban felcsep a nacionalizmus füstje.

*

Mindig attól féltünk, hogy lemaradunk Európa mögött, s Zrinyi szava is nem megállapítás, hanem biztatás: egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók. Mégis, a kis népek konokságával, állandóan versenybe kényszerítettük magunkat, bár a közvetlen hatásokat alig lehet kimutatni; minden idegen áramlat csak megtermékenyített, de nem formált át bennünket. Kölcsön és a német romantika, Béranger vitathatatlan ha-

tása Petőfire és Aranyra, az avatatlan számára titokzatos és megmagyarázhatatlan kapcsolatok, s a forrásvidékből még csak következtetni sem lehet a folyam szerteágazó deltájára.

A magyar szellem mindig úton volt, mindig keresett és talált is valamit, – ez is egyik titka irodalmunknak. Kisfaludy Sándor jut eszembe, s alig lehet meghatódás nélkül olvasni, midőn naplójában azt találgatja, hogy a hadiszerencse mit tartogat számára. S felkiált örömeiben arra a gondolatra, hogy hadifogoly lehet: „Diadalom! mert akkor az ellenségnek költségén meglátom Franciaországot és ingyen drága tapasztalásokat szerzek.” Irodalmunk ilyen „drága tapasztalásokból” építette a maga képére Európát.

*

Ady is. A századvég kötelező életformája a dekadencia, a költők manifesztumokat lobogtatnak, mert egyre súlyosabban nehezedik rájuk a kor, s úgy érzik, csak egy feladatuk lehet: sarkaiból kimozdítani a világot, kevesebbel egyik sem érné be. Ady, akinek tehetsége nem marad el attól a francia nemzedéktől, amely hosszú időre utat mutat, egyszerűen lerázza magáról mindazt, amit Párizs és a füledt Léda-vonzalom jelent, hogy kikiáltssa a magyarság sebeit. Bessenyeiéknek Bécs aufklárizmusa, Ady-nak Párizs nagyvilágisága a nagy élmény, amely után vissza kell fordulniok az ott-honi tájak felé.

*

Spengler soha nem olvasta Kölcseyt, pedig az Untergang alapötlete már 1826-ban megjelent a Nemzeti hagyományok című dolgozatban. „Egész nemzeteknek, szintűgy egyes embereknek megvannak az ő különböző koraik” – Spenglernek csak az első mondatot kellett volna elolvasnia. Kölcsey azt is észreveszi, hogy a költészet számára a legkedvezőbb időpont, „midőn a nemzet a zajló ifjúság korából a tisztább és józanabb műveltség csendes világába lépni kezd”, amit majd Vörösmarty, Petőfi, Arany népi ihletésű klasszicizmusa igazol, midőn európai élmény és nemzeti kultúra együtt alakítja ki irodalmunk férfikorát.

Éber figyelme másra is kiterjedt. A „nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban” keresi, de azt is látja, hogy „keresztyén vallás és európai tudományos cultura egyenlően kozmopolitizmusra törekszenek.” S ezt is ő írta: „Ugyanazon idea különböző helyeken, korban és környezetben különböző foganattal munkálhat. Egyetemes formák sem egyes emberre, sem egész nemzetre állandóul nem alkalmaztathatnak.”

*

A nemrég meghalt André Breton sokat emlegetett manifesztuma, melyet magyarra még nem fordítottak le (vagy épp ezért okozott ennyi félreértést?), ilyen tanácsokat ad: Írj gyorsan, anélkül, hogy bármilyen terv lebegne előtted, gyorsan írd, hogy semmi ne maradjon meg emlékezetedben... A szavak s az egymást követő szócsoportok tökéletesen szolidárisak. Nem lehet feladatom, hogy az egyiket előnyben részesítsem a többiek rovására. Mert közbe kell lépnie a csodával határos kiegyenlítődségnek és közbe is lép...

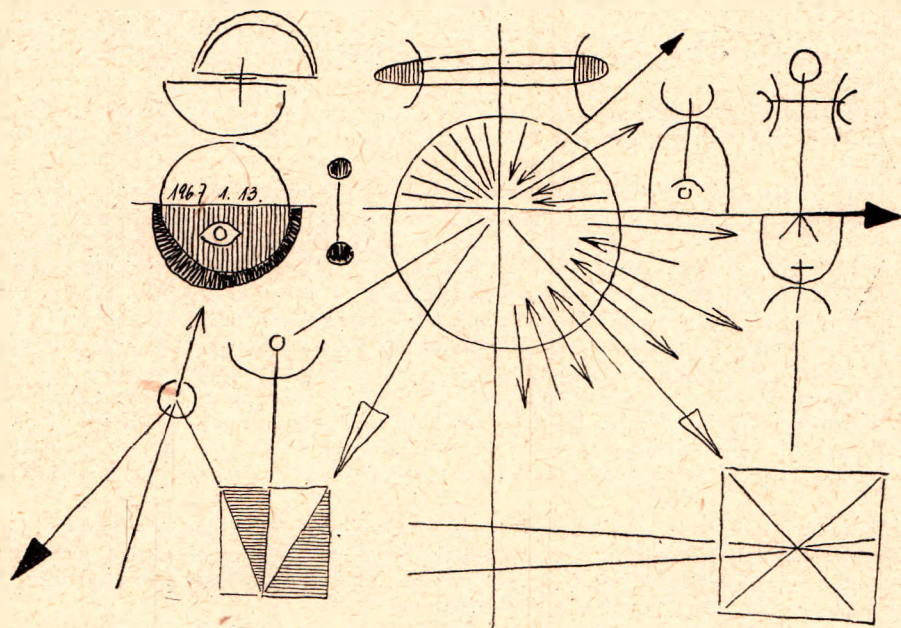
Erről azonban nem vagyok meggyőződve. André Breton gyakorlata sem bizonyítja, de magyar követői is zavarba hoznak: az olvasó társ, szinte azt mondanám, aki megért valamit, közel jutott ahhoz, hogy meg is tudja írni. De a szavak egymásutánja, a szócsoportok szolidaritásába vetett hit nagyon ingatag, mert édestestvére az önkény, ami pedig inkább riaszt, mint csábít, s aligha lehet alapja a maradandóságnak.

Nem kétséges, futó divatokról van szó, hisz az elmúlt félszázad ontotta a megváltó és gyorsan tűnő irányzatokat, s ontja ma is. Közös vonásuk azonban félreismerhetetlen: mind az irracionális felé mutat, s azt keresi, ami az ösztönök mélyvizé-

ben mindenkire egyforma érvényű. A lettrizmus már a végsőkéig megy; betűcsoportjaival egyéni élményt szeretne szuggerálni, s úgy képzei, hogy az egymás mellé dobált betűk lelkesedést kelthetnek, szerelmet vallunk velük, vagy bánatunkat mondják el helyettünk.

Játéknak, kísérletnek mindez megteszi. A modern irányzatok azonban, – s ez közös vonásuk – tűzcsóvát dobnak a múltba, mert szeretnék elemészteni mindent, ami nem igazolja törekvéseiket. Az irodalom azonban nem pillanatnyi ihlet, alkalmi megnyilatkozás, vagy szeszélyes ötlet, – egy nép emlékezete, lelkiismeretének szava, ami a kis népekre sokszorosan igaz, hisz létük igazolását jelenti, a megkülönböztető jelet, ami azzal emeli ki őket a népek tengeréből, hogy közben gazdagítja az egészet.

Irodalmunkra mindez fokozottan érvényes. Igaz, a külföld elismerése sokáig váratott magára, de épp napjainkban meglepődve tapasztaljuk, hogy nemcsak modernista törekvéseink váltanak ki elismerést, hanem nemzeti értékeink is, sőt elsősorban ezek. Vörösmarty vagy Ady nemzetközi sikere – s számoljuk csak hozzájuk Illyés Gyulát is! – épp azért feltűnő, mert a nyugati irracionálizmus hangzavarában egy távoli nép meggyőző igazát hirdetik. Modernnek, olvassuk róluk, de talán épp azzal modernnek, hogy ott van rajtuk a félreismerhetetlen nemzeti jegy. Példájuk nyomán úgy tűnik, századunkból még nem vészett ki a fogékonyság a minőség és a maradság iránt. Ez pedig arra figyelmeztet, hogy korai lenne a nemzeti irodalmakat feláldozni egy sematizáló modernség oltárán.



LANTOS FERENC rajza

Tóvári Tóth István művészete

Tóvári Tóth István, Munkácsy-díjas festőművész képein mozgalmas világ tárul elénk. A színek gazdagsága, széles ecsetkezelés, oldott lírai hang és drámai feszültség jellemzi a Kisalföld ihletett festőjének művészetét. Nagy felületű képeinek expresszív áradásában, izzó atmoszférájában kavargó, nagy lendületű mozgásokat ábrázol, első látásra megragad szuggesztív erejük, a festő vonzó egyénisége. Megérezzük a művész emberi vívódásait, küzdelmeit is. Sötét tónusú képei olykor megdöbbenetnek. Más képeinek koloritjai kitarulkozó, színes, eleven világba emelik a szemlélőt. Tóvári Tóth István harmincöt esztendő művészi pályáján nagy utat járt meg, s nehéz lenne eldönteni, hogy művészi vagy emberi útja volt-e nehezebb. A szó szoros értelmében naponként kellett megküzdenie a betevő falatért (öt gyermeket nevelt fel). S miközben a szüntelen egzisztenciális harcban nagy energiái égtek el, jottányit sem engedett művészi elveiből. Műterme sosem volt, képeit rendszerint éjszaka festette, s festi ma is, amikor a család már elpihen körülötte. Szívósan állta az élet harcait, s a mélypontokon, a küzdelmek közepette is mindig talált értelmes kapaszkodót: a forradalommal s a művészettel való szoros és állandó kapcsolatot.

AZ ÚT ELEJÉN

Pozsonyban született 1909-ben. Édesapja vasúti segéd tiszt volt. A család ugyan csak öt gyerekkel a Rába-parti városban, Győrött telepedett le. István itt végezte elemi-, majd középiskolai tanulmányait. Már korán megmutatkozott rajzi készsége, érdeklődése a színek, formák, a Duna-Rába szögletének, a fűzesek, halászházak és hajósok romantikus világa iránt. Kiskora óta foglalkoztatta a színek játéka, a fények tűnékenysége.

Középiskolai tanulmányainak befejezése után fél évig Szőnyi István tanítványa volt, aki a Képzőművészeti Főiskolára készítette elő. A főiskolán Rudnay Gyula lett a mestere.

Tóth István már főiskolás korában tudatosan törekedett arra, hogy kitekintsen a korabeli európai festészetre, s igen érzékenyen reagált az új törekvésekre, stílusirányzatokra. Nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is igyekezett hasznosítani azokat az eredményeket, amelyeket a dadaizmus, a konstruktivizmus, expresszionizmus, kubizmus, futurizmus, posztimpresszionizmus hozott a festészetbe. A kritikusok ma is hajlamosak arra, hogy Tóvári Tóth István palettáján Rudnay, Szőnyi színeit kimutassák, s a rokonságot igazolják. Kár lenne azt állítani, hogy a nagy mesterek nincsenek hatással hallgatóikra. Tóvári művészetében – saját vallomása szerint is – máig él a romantikus nagy mester, Rudnay Gyula távoli inspirációja. Tóvári azonban néhány tehetséges társával már a főiskolai években felismerte, hogy a romantikus iskola folytatása csak epigonizmushoz vezethetne. Ezért keresték a szabadabb, a tágasabb horizontot, azt a festői nyelvet, amely már alkalmas lehet a magyar valóság kifejezésére.

1935-ben fejezte be tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán, s visszatért Győrbe, ambíciókkal, lélekemelő, nagy tervekkel. Mivel azonban nem akart a család terhére lenni, s a festészetből vidéken megélni nem lehetett, „tisztesebb” foglalkozást keresett. Tisztviselő lett a győri Vagongyárban.

Munka után azonban szüntelen járta a környéket, a Kisalföldet, a Balatont, a Dunántúl tájait. Gyűjtötte az impressziókat, élményeket, vázlatokban rögzítette a később megvalósítandó nagy kompozíciók vonalait, jellemző színeit. Éjszaka pedig rendület-

lenül festett. Munkabíráására és vállalkozó kedvére jellemző, hogy főiskolai tanulmányainak befejezése után egy esztendőre már önálló kiállítással jelentkezett. Noha stílusában ez a kiállítás még sokféle jegyet hordott magán, tematikáját tekintve egyértelmű állásfoglalás volt, azonosulás a kitaszítottak, a társadalom periferiáján élők igazságkeresésével (*Cigány nők, Kálvária, Szénarakók, Csavargó, Zsákolók, Tilinkós, Öregember, Széntalicskázók, Fahordó ember, Cséplők, Vízmerítő lány, stb.*)

AZ OLAJ-KORSZAK

A fiatal festő hamar meglegelte egyéni kifejezőerejét, festői nyelvét. Többnyire olajjal dolgozott. Pályájának erre a szakaszára a mély tónusok, a sötét színek a legjellemzőbbek. Ebből az időből való a *Cigánylány* (Győr Város Tanácsa tulajdona), a *Szeretetházban*, a *Kékruhás nő* (a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona), a *Fűrészbak*, a *Szegényasszonyok* című több alakos, monumentális kompozíció, a *Piros házak*, a *Novemberi szürkület*. Mély szociális érzés fűti ezeknek a műveknek az élményanyagát. 1942-ben Budapesten a „Műbarát”-ban tizenöt olajfestményrel mutatkozott be. A kritika egyértelmű elismeréssel fogadta a fiatal festő kiállítását. A polgári kritikusok inkább a színvilágát, mint témaválasztását dicsérték.

Ebben a korszakban vásznain többnyire elmúló, nehéz életek komorsága ül. A háború árnyékában, a faszizmus előretörésének időszakában csoda-e, ha a fiatal festő mindent sötét színekben, mély tónusokban lát és ábrázol? Tájképei, csendéletei, figurális kompozíciói egyaránt nehéz, sötét színekben jelennek meg. De sötét színei mögül lassan, ha csak réseken is, mindinkább előtörnek az elfojtott izzású sárgái, vörösei. Arcon, házfalon, egy-egy ruhadarabon már felragyognak a későbbi Tóvári izzó színei, elementáris erejű fényei. 1940-től kezdődően a Múcsarnok és az Ernst Múzeum állandó kiállítója, rendszeresen szerepel csoportos kiállításokon.

Dési Huber István meghívta Tóvári Tóth Istvánt a KUT-ba. A háború közeledte azonban azt már nem tette lehetővé, hogy aktívan bekapcsolódjék a csoport életébe. A művész életének egyik legnehezebb korszakát élte. Felesége meghalt, emberi tragédiája, s a viláégés roppant próbára tették a lélek teherbíróképességét. Tóvári számára mindenkor a művészet volt az az erő, amely egy irányba lendítette, s felemelkedést hozott számára a mélypontokról.

Következetesen haladt a maga útján. Festői tervei megvalósításának első időszakától többre törekedett a naturalista ábrázolásnál, a valóság szolgai másolásánál. Egyéni látásmódjához mindinkább sikerült kikristályosítania kifejezőképességét, sajátos formanyelvét. Tóvári művészete fokozatosan haladt az elvontabb ábrázolás felé. Bár ez az elvontság sohasem jelentett szakadékot a valóság és az ő művészete között, mégis elütött a „közérthető” képek hangjától.

Noha elismerés egyre gyakrabban jut Tóvárinak, élete mégsem válik könnyebbé, a kenyérgond naponta beleszól életébe. Második feleségétől öt gyermeke született, s az öt gyerek nevelése, a lét súlyos gondjai mind a festő vállára nehezedtek. Talán, ha „közérthetőbb”, ha idillikusabb képeket fest, ha engedményeket tesz önmagának, könnyebben boldogul. Az ember azonban egy és oszthatatlan. Tóvári mindig csak azt festette, ami szívéből jött, ami magas, kvalitásos művészetet szolgáltat.

Az élet készítette rá, hogy áttérjen olyan technikára, amely gyorsabb az olajfestésnél, amely kevésbé anyagigényes. Ezekben az esztendőkhöz még a vászon beszerzése is nehézséget jelentett. Így talált aztán Tóvári – akárcsak Egry – jó kontaktust a papírral, a temperával.

A TEMPERA-KORSZAK

Tóvári művészete a temperában érte el csúcspontját. Ma is legszívesebben temperával dolgozik. Élményanyagát a közvetlen környezetéből hozza. Nem volt alkalma, lehetősége kis időre sem szabadulni az élet szorításából, kirándulni más tájak, más egek alá. A Duna, Rába menti tájakat festette, az alkotómunkában megfáradt embert.

A csendélet mind ritkább témája. A tájat és a tájban élő embert, az ember és a táj meghitt kapcsolatát kutatja szüntelen, s festi újra meg újra, sok változatban. Leggyakrabban a nagybaráti hegyeket látogatta, festette. Nyaranként csak a Balatonra tudott lerándulni hosszabb, rövidebb időre. Ma is egyik legkedvesebb témája a Balaton, a tihanyi hegyek, a párás levegő és a fény percenként változó, szüntelen megújuló varázsa.

Tóvári művészete – emberközpontú művészet. Egész pályáján szüntelen az alkotó ember, a táj és az ember meghitt kapcsolata izgatta. Még ha a kép nem embert ábrázol is, a művészi prizma az ember szerepét mutatja meg a tájban. *Hajnal a Balatonon, Tihanyi hegyek, Kilátás a Balatonra, Csónak, Fűrészbak, Kerti székek, Hegedű, Vörös szék, Vörös hegedűtok, Elhagyott nyaraló, Kút télen, Balkonajtó, Fonott székek* – mind-mind az emberrel való szoros kapcsolatot, intim hangulatot őrzik.

1947-ben a NIK által rendezett budapesti országos kiállításon jó néhány képével szerepelt. Egyéni stílusa, sajátos felfogási képei valójában ekkor aratták a művész első nagy sikerét. A kiállításon bemutatott képeiért első díjjal jutalmazták.

1949-ig a győri Vagongyárban tisztviselőként dolgozott. Ezt követően tízezer éven át vezette a gyár képzőművészeti körét. A képzőművészeti körben elsősorban népművelői tevékenységet fejt ki, látáskultúrára tanítja a kör tagjait. Rövid időn belül a tanítványok önálló kiállításon mutatkoztak be. Azóta is önálló és gyűjteményes kiállításokon szerepelnek a Tóvári-tanítványok.

1955 nyarán a győri Xantus János Múzeumban rendezték meg Tóvári negyedszázados jubileumi gyűjteményes kiállítását, amely a város életében is kiemelkedő kulturális esemény volt. A kiállítást a Művelődésügyi Minisztérium képviselői is megtekintették, s jelentős vásárlásokkal támogatták a művészt. Élete ettől kezdve viszonylag nyugodtabb mederbe jutott. Bár Tóvári későbbi alkotásainak is gyakori témája a küzdő ember, a drámai feszültség, a sötétebb hangulat, ettől kezdve már nemcsak a természet erőivel, a sors csapásaival magányosan harcoló ember tragikumát ábrázolja. Egyre több optimizmus, bizakodás fűti képeit. A művész végre maga is úrrá lett a nehéz helyzeten, mélységes megnyugvást azonban mégis az ad számára, hogy azok az elesettek, akiket művészetében ábrázolt – új életet, új világot teremtettek maguk körül.

1956-ban a Művészetek Szövetsége Házában két nagyteremben állították ki művei jelentős részét. Afféle stúdió-jellegű kiállítás ez, inkább csak a szakmabelieknek. A kiállítás osztatlan nagy sikert hozott. 1957-ben Budapesten a Fényes Adolf Teremben ismét bemutatták – most már a nagyközönségnek is – Tóvári hatvan alkotását. E nagysikerű tárlat következményeként – 1958. április 4-én – kapta meg Tóvári Tóth István a Munkácsy-díjat. Ugyancsak ebben az évben hat nagyméretű alkotásával (*Bartók-kompozíció, Meditáció, Hóolvasás, Vihar előtt, Varjak, Hűvös ősz*) szerepelt egy párizsi magyar képzőművészeti kiállításon.

1964-ben Budapesten, az Ernst Múzeumban volt gyűjteményes kiállítása, ugyanabban az évben Helsinkiben is bemutatták képeit.

KEMÉNY ARS POETICA

A művész azt vallja, hogy a valóság alapos és mélyreható ismerete nélkül nincs és nem lehet modern művészet. Tóvárit sokszor támadták, hogy absztrakt festő, hogy művészete érthetetlen. Képei azonban sosem voltak érthetetlenek, csak elmélyülést, gondolkodást, aktivitást kívánnak a szemlélőtől. Művein az első pillantásra megérzi a szemlélő, hogy jelen van szüntelen a többlet, amit a művész önmagából adott. A táj, a téma ürügyén az emberi lélek legbensőbb szépségeiből, harmóniájából tesz valamit láthatóvá. A Tóvári-képek mélyebb megismerésre, gondolkodásra késztetnek. Nem elegendő egyetlen látás a befogadásukra. Nemcsak szemlélni kell, hanem érezni is az áradó színfoltokban a tájak, emberek meleg liraiságát, összetartozását. És nemcsak érelemre, hanem egyidejűleg az értelemre is szükség van – a kettő együtt vezethet el Tóvári művészetének megértéséhez. Szerinte az absztrakt művészet tartalmában, kifejező erőben, emberi érzésekben sohasem ad annyit, mint az a látványos forma-

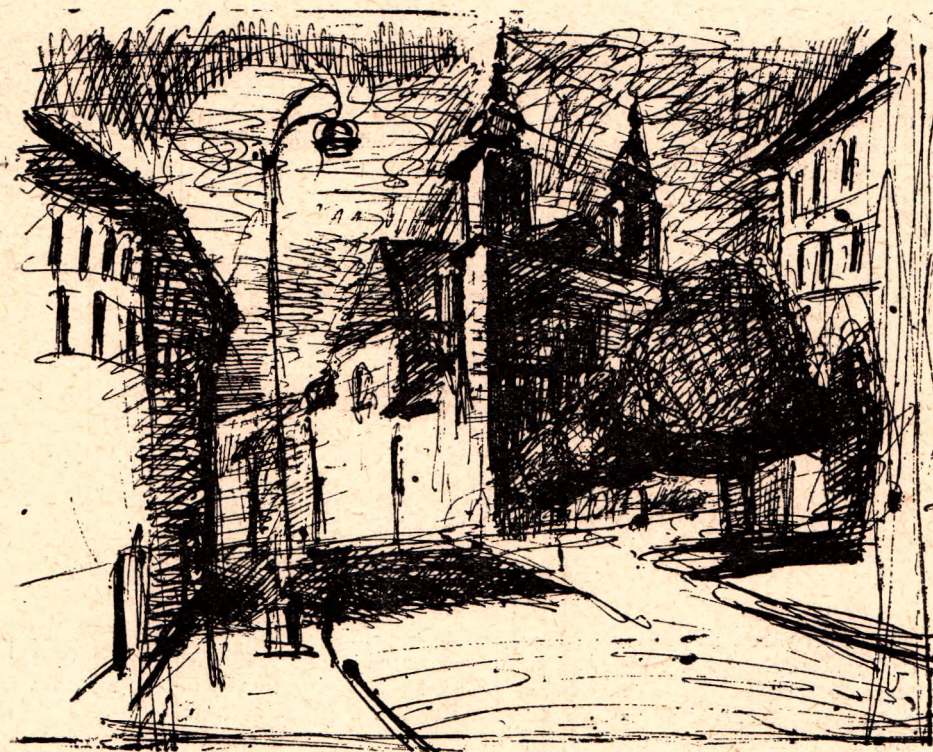
művészet, amit a klasszikus nagy mesterek emeltek tökélyre. Mégis, hiba lenne az absztrakt művészet létjogosultságát vitatni. A lakáskultúrában s ma már számtalan más helyen szükség van a dekoratív jellegű absztrakt művészetre, amely korunk egyik kifejezőformája.

Életműve példázta, hogy a művészetnek emelkedettebb, tisztább világot kell feltárnia, s nem szabad, hogy a dzsungelbe csalja a szemlélőt. A művészet arra hivatott, hogy segítsen eligazítani az élet bonyolultságában, felismerni új kapcsolatokat, emberi viszonylatokat, amelyek csak a művész tolmácsolásában válhatnak közkinccsé.

Alkotói módszere úgy alakult évtizedek során, hogy első ízben mindig obszerválta a valóságot, a rátörő élmények forrását. Egy hatalmas láda őrizi lakásán ezeknek az obszerválásoknak az eredményeit. A skiccek, vázlatok, a beavatatlanok számára értelmetlennek látszó vonalrendszerek első rögzítései a hirtelen meglátott tájnak, érdekes emberi mozdulatnak, a természet lenyűgöző és gyorsan illanó varázsának.

Ritkán fest modell után, többnyire csak megrendelések esetében. Az élet friss élményeit, elsesett pillanatait festette leggyakrabban, s innen ered műveinek hamvasága. Kompozícióin, figurális vagy tájképein sosem érzünk mesterkéeltséget, keresettséget. Ezért hatnak olyan megdöbbentő erővel alkotásai, mert az élet párázásának közelségében fogantak.

Egyik legszebb alkotása – a *Hófoltos télben* – leghűbben példázta Tóvári pillanatnyi reflexiójának erejét. A kompozíció előterében egy öregasszonyt ábrázol, háttérben havas domboldal, fák. A kép láttán szinte a szemlélő is dideregni kezd. Mintha a kép felszívta volna anyagába a nyirkos hideget. A *Felülről nézve* című kompozíciója ugyancsak pillanatnyi élményt rögzít. A festő egy magas partról pillantott meg két,



TÓVÁRI TÓTH ISTVÁN rajza

hazafelé tartó, fáradt embert. Egyetlen pillanatra villant csak fel előtte az a mozdulat, amelybe belesűrítette aztán a kaszások egész napi fáradtságát. A rálátás torzulásait pontosan meglátni és hitelesen ábrázolni nagy mesterségbeli tudást, felkészültséget követelt.

Tóvári piktúrájának szinte állandóan visszatérő refrénje az alkotó ember és a munkában megfáradt ember ábrázolása. *Bartók-kompozíciója* egy hatalmas, víziószerű látomás rögzítése. Bartók kétféle változatban is jelen van a képen: amint vezényel, s amint zongorázik. A háttérben lévő kis parasztházak Bartók művészetének ősforrását, a népdalok születésének bölcsőjét szimbolizálják. A különböző motívumokból álló kompozíció végül is egyetlen egésszé olvad össze.

Tóvári mesteri kézzel nyul bármilyen témához, a legszívesebben mégis a fény, a levegő, a tér formáinak rezgésében fejezi ki valóságélményét.

Emberábrázolásának, komponálóképességének legerőteljesebb megvalósulásait a *Nyugodt percek* (a Nemzeti Galéria tulajdona), *Házi oltárnál* (az Ernst Múzeum tulajdona), *Paraszkonyha* (Nemzeti Galéria), *Pipázó paraszt* (Művelődésügyi Minisztérium), *Hit* (Műv. Min.), *Dunai halászok* (Műv. Min.), *Baromfiudvar* (Nemzeti Galéria), *Fehér tehének* (Budapesti Történeti Múzeum), *Falusi csendélet*, *Lovaskocsi*, *Szőlőkapáló*, *Meditáció*, *Halásztanyán*, *Hazatérő kapás*, *Falusi pihenő*, *a Festő és modellje* (1947-ben Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettes vásárolta meg) című alkotásai példázák.

Tóvári piktúrája a lényeges tartalom kiemelésére épül. A részleteket nem aprózza, közölnivalóját nagy erővel, magabiztossággal tárja fel. Drámai előadásmódja, invenciózus színei adják tájképfestészetének igazi értékeit. Művészi, technikai problémáit is itt tudja legnagyobb sikerrel megoldani, művészi elvei itt nyernek végső megfogalmazást. Kedveli az átlós szerkesztést, de komponálása gyakran ellentmond a képszerkesztés klasszikus elveinek. Megoldásai a maguk nemében azonban mind igazak, s a drámai erő fokozását szolgálják.

Kerülte a konvencionális, az artisztikus megoldásokat, hatásokat, s nem volt hajlandó azt sem átvenni soha, amit a kor és a divat modernként kínálhatott. Modern festő annyira, amennyire a modernségnek köze lehet az emberhez.

Tóvári Tóth István az utóbbi esztendőkhöz a győri Vagongyár dekorációs műhelyében dolgozott. A múlt esztendő óta rokkantsági nyugdíjat kap. Az ötvenhét éves művész azonban megőrizte a lélek derűjét, fiatalos lendületét, alkotókedvének, erejének teljében van. Így ma még lenne művészetéről végső és lezárt képet alkotni. Legújabb alkotásai szerint úton van egy elvontabb festői világ felé, s szinte a végső-kig leegyszerűsített igazságok kimondásának útjait kutatja.

M E N D Ö L Z S U Z S A

Kaposvári Tavasz Tárlat

Jelentőségében megnövelte, a csoportos bemutatkozások lehetőségének tekintetében új szemponttal gazdagította a Somogy megyei képzőművészek hagyományos Tavasz Tárlatát a rendezésnek az a koncepciója, amely a kiállítást nem csupán a megyében élő és alkotó képzőművészek munkáiból állította össze, hanem a „Somogyországból” elszármazott, vagy egykor itt dolgozó művészek alkotásaival a kiállítást tagabb horizonttá tette.

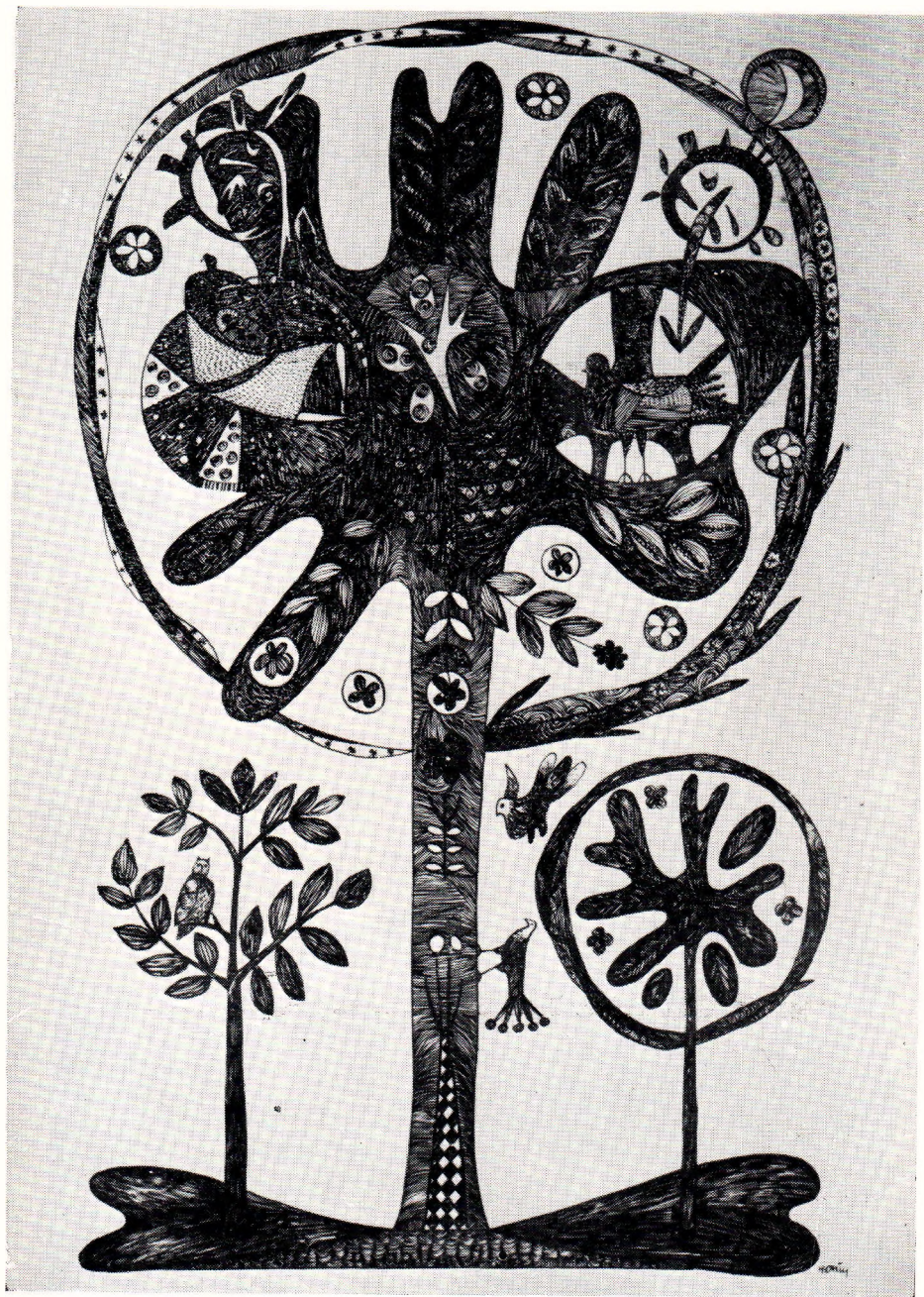
A Dunántúl e sajátos szépségű vidéke kéklő Balatonjával, szelíd lankáival már önmagában elegendő vonzerőt jelent a művészek számára. Ha ez még a gyermekkori



TÓVÁRI TÓTH ISTVÁN: *Duna-part*



TÓVÁRI TÓTH ISTVÁN: *Falusi pihenő*



HONTY MÁRTA: *Altató*



NÉMETH JÓZSEF: *Anya gyermekkel*



SZEKERES EMIL: Búcsúzó ősz

élmények, vagy egy hosszabb ott-tartózkodás szépítő távlatú emlékeivel találkozók, megsokasodik és eltéphetetlen száakká sűrűsödik ez az erő, amely a legtávolabbról is az első hívásra biztosítja a visszatalálást. A Tavaszi Társulat gerincét alkotó kaposvári fiatal festők munkái mellé így az ország különböző részeiből elküldött munkák sorakoztak, a kiállítás anyagát nemcsak számában megnövelve, hanem olyan műfaji változatosságot teremtve, amely képzőművészeti életünk több területére enged bepillantást.

A Dunántúl nem mondhat magáénak nagymúltú festőiskolákat, de talaján, légkörében a műsák otthonosak. Somogy is inspirálja a művészi munkát. Nagy festő-egyénségek pályái íveltek innen olyan magasra, hogy delelőjük az ország határain túl is látszott. Haladó magyar festészetünk egyik kiemelkedő egyéniségének, Rippl Rónai Józsefnek adott ösztönzést, ihletet, otthont e táj, Vaszary János csillogó életútja Kaposvárról indult. Bernáth Aurél líraiságának gyökerei ide nyúlnak. Rippl Rónai házában több évtizedig élő Martyn Ferenc ugyancsak Somogyot vallja igazi otthonának.

A Kaposváron megtelepedő és alkotó tehetséges művészek gondoskodnak a vidék művészi múltjának folytatásáról. A városban több évig egymás közelében élő és működő festők törekvéseit nem hangolja össze egy közösen kialakított szemléletmód. A közvetlen iskolahagyomány hiánya a szabadság, a sokféle út lehetőségét adja. Festészeti hagyományunkhoz való viszonyuk kötetlenebb, hagyomány-értelmezésük tágabb. Mégis néhány közös vonás alapján elhatárolhatók például a több év óta Pécsen működő festők felfogásától. Ez az elvonatkoztatás kisebb mértéke, a látvány átírásának más jellege.

A kiállítás festészeti anyagában a legkiérleltebb hangú mester *Martyn Ferenc*. Kepei a valóság tárgyainak, elemeinek belső átéléséről tanúskodnak. *A Tapolcai emlék* – az élmény lírai szublimátuma. Sárgásbarna, meleg tónusú háttér hangulatokkal telített atmoszférájába gyöngéd körvonalú női arcél rajzolódik. Eszköztelenségével a kép klasszikus nyugalmat, harmóniát kelt. Két, népviseletbe öltöztetett alakot ábrázoló kisméretű képeknek síkban tartott hideg-meleg vörösre épülő formái maszk-szerűségekkel erőteljes dekorativitást, s bizonyos feszültséget éreztetnek. A dolgok költői átélése, friss, intenzív színekkel párosul a finoman komponált *Dudás csend-életen*. A tárgyak hétköznapi valóságukból sajátos szimbóluma elemeivé emelkednek. A képélmények mögött meghúzódó jelentős értelmi-szellemi mondanivalója konstruktivitásának tisztaságában, érzékeny színvilággal, árnyaltan jut kifejezésre. Kompozícióinak érettsége, egyéni hangja mögött érezhető a több évtizedes művészi tevékenység aranyfedezete.

Soltra Elemér másfajta egyéniség. Stílusa Martynéhoz képest darabosnak, elnagyoltnak tűnik. A rafinált ritmus, a körvonalak cantilénája helyett összefoglaló formák, széles ecsetjárással megfestett színfoltok ritmusára épülnek képei. *Anyá* című képe a témában rejlő lehetőségek közül a fiatal, büszke, madonna-méltóságú nyugalmat ragadta meg, s kék, zöld, fekete színei is inkább távolságot tartanak. Szép kontúr zárja össze a két figurát.

A vízparti kövek – foltok ritmusává absztrahált világán átsüt a természeti élmény, s egyfajta tartózkodó líra. (A déli Balaton-partot mosó hullámok zenéjéből, fénnel telített vizeinek hangulatából is őriz valamit.)

Bizse János képeinek a konstruktív vonalhálózat között feszülő színeivel (*Vízparti emlék, Tükröződés*) ugyancsak a pécsi festők dekoratív törekvéseihez zárkózik fel.

A jelenleg is Somogy megyében tevékenykedő festők sokféle törekvése is csak igen távolról hozható rokonságba. Ez a somogyi tájjal, a természettel való közvetlenebb kapcsolat, egyfajta természetelvűség. A natúra érzékletes megjelenítője *Ruisz György*. A barna szőlőkben dolgozó embereivel az ember-táj bensőséges kapcsolatát megszólaltató hagyomány halk szavú folytatója. *Lóránt Jánosnál* a táji élményt már az egyszerű hangulatnál erőteljesebb érzés, a tájhoz fűződő más viszony írja át. *A Vörös hegyen* – szürke, fekete, vörös felületei sajátos arcúlatú tájat formálnak. A

végsoőkig leegyszerűsített, a csontváz meztelenségében álló fák szinte késként szűrődnek a táj hullámozó, vonagló hátába, ágaik csonkán merednek, s a nézőnek hátat fordító, tájat szemlélő ember alakjában fogalmazódik meg a magány, a szorongás, amely egyébként a táj is sugall. *Szabados János és Somogyi Som László képei (Asztal; Demonstráció; Fehér lámpás csendélet)* azt a benyomást keltik, mintha a Csernus-kör, (vagy „a Szür-naturalista” nevekkel körvonalazott csoport) áramlata, szemléletmódja érintette volna meg festőiket. Ez a közelség főleg az elidegenedésben, a tárgyak, a dolgok világának érzékeltetésében jelentkezik. Voltaképpen minden tájkép összetartója, alaptónusa a hangulat, de ebben mindig a valósághoz való viszony, állásfoglalás is kifejeződik. Ilyen vonatkozásban humánusabbnak, és egyénibbnek tűnnek *Szekeres Emil* póztalan egyszerűségű tájképei (*Somogyi dombok, Balatoni ősz, Búcsúzó ősz*).

A fiatal *Leitner Sándor* képeinek textúrája, felületkezelése igen változatos: a csorgatott, a vastagon felrakott festékek matt és fényes foltja, érdes, olykor csaknem plasztikai felületképzése, sötétből felizzó színeinek dinamikája sok festői szépséget ad. (A festészeti anyag elemzésében korántsem értékelő, illetve rangsoroló szándék alakította e sorrendet, hanem csupán bizonyos közös vonások, kiszűrésének törekvése.)

A Hódmezővásárhelyen megtelepedett festő, *Németh József* egyéni, egyszerű, a falusi emberek tömondatos nyelvét beszélő, finom lírával telített képei a kiállítás reprezentatív darabjai közé tartoznak. Az *Anyá* című képén a puha, nagy formákat szép ívű körvonal öleli, s teszi nemesen dekoratívvá. Gyöngéd, féltő, óvó szeretet fonja össze a figurákat, oldott, finom skálájú színvilág támogatja a mondanivalót. Képkívágásaival, szerkesztésével a „nagyistváni” hagyományhoz kapcsolódik, amely a tekintetet a földre szegezi, a föld világát hozza közvetlen közelségbe. A *Rügyfakadás* figurái mintha az anyaföldből lennének formázva, oly egyek vele, s a kapcsolat, a gesztus egyszerűsége emberi tartalmakat sűrítő. Németh József képein konkrét elkötelezettséget vállal a falusi, a tájjal együtt élő, alakuló ember világával. A hazai tradíciók folytatása működési helyével, annak milieujével kialakított benőses kapcsolat eredménye.

Honty Márta színes gobelininterveit a festmények között találjuk. A főleg kékekre, de többnyire hideg színekre épülő terveken bő fantázia nyilvánul meg. A népművészetből merít – gazdag mesevilágot teremt. E műfaj egyik fő követelménye a dekorativitás, ezért a „horror vacui” törvényét alkalmazó felületkitöltés természetes, s ismét a népi alkotásmódot idézi. Az idézetek, szövegsorok is természetesen illeszkednek a művek egészébe. (*Dunántúli rege, Magyar rege. Évszakok* című gobelinjét, néhány grafikáját és bronzérmét már a grafikai anyagot befogadó, új megyei könyvtár nagy előadótermében láthattuk.)

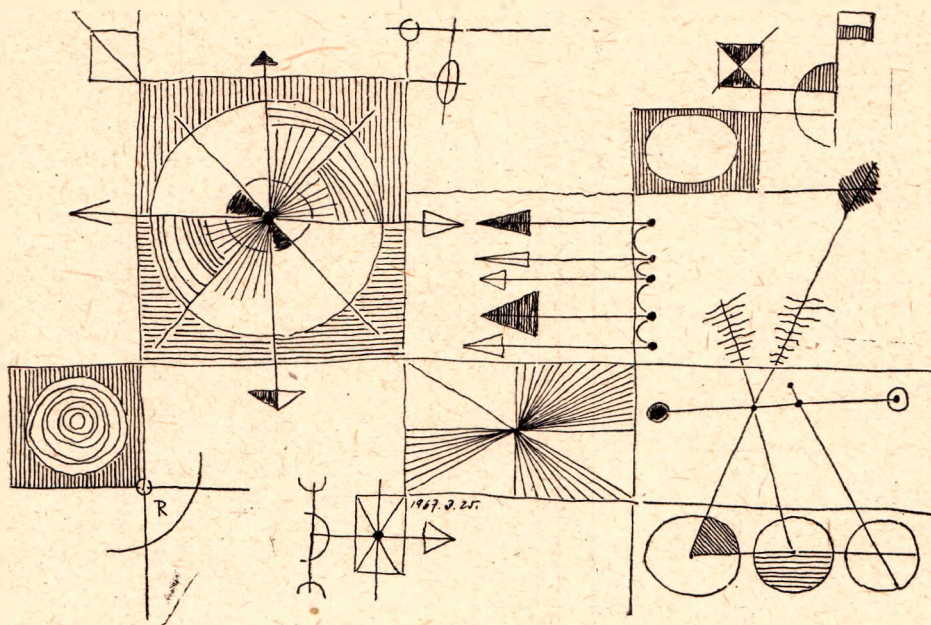
Míg a gobelin kötetlen méretei és műfaja az epikus, széthúzott kompozíciókra adnak lehetőséget, addig az éremművészet, a plakett intim világában a sűrítés, az ökonomikus térkitöltés az elsődleges. *Honty Márta* itt is megállja a helyét: A kiállítás látogatója néhány kiváló érmére figyelhetett fel. A dolgokban rejlő szépségek felszínre hozásában a meglátásnak fontos szerepe van *Bors István*nál. Így lesz nála a kakas, a hal, a szitakötő, egy-egy érem témája. A *Tavas* és a *Szitakötő* festői mintázása szerencsésen találkozik a téma kínálta lírával. Hogy a nagyszobrászat és a monumentalitás kérdései is foglalkoztatják *Bors Istvánt*, *Vízparti* forma variációi mutatják. A viszonylag kisszámú szoboranyagot az említetteken kívül *Bencsik István* kispasztikai képviseli.

A grafikai anyag hangvételében sokrétűbb és kiegyenlítettebb a festészeti anyagnál. Ahogy a képkiallításról *Bernáth Aurél* képeit hiányolhatjuk, úgy itt *Martyn Ferenc* grafikáinak távolléte erősen érezhető. A könyvillusztrációról jól ismert *Reich Károly* rajzai könnyedek, kifejezőek. Az „Estefelé” derűs világa „pannon” hangulat tolmácsolója. A sokoldalú, sokarcú *Szász Endre* gazdag fantáziája, ötletessége bravúros technikai tudással párosul. A Dunántúl kis faluinak világát idézi szinte eszköztelenül *Lóránt János* (*Ódon házak*), *Bagó Bertalan* és *Varga Hajdu István*.

Szekeres Emil Alkonyi hangulata, a Búcsúzó ősz – változatos színekre épülő dekoratív kompozíciók. A gouache kép meglehetősen intenzitású színeivel hangulatok, érzések felidézésére vállalkozik, s a nézőben elindítja a képzettársítás folyamatát. Ungvári Károly a fantasztikumok világába, ősi tájakra vezet, Zágon Bertalan a humor hangját szólaltatja meg a karikírozó képességével. (Presszóban)

A rézkarcok, metszetek, rajzok könnyedvonalú világában drámai feszültséget keltenek Swierkievicz Róbert Busójárás tárgyú linómetszetei. Ősi, barbár erő feszül a darabos formákkal szabdalta felületen.

Az az érzésünk, hogy a kiállítás szempontjainak és résztvevőgárdájának kiszélesítése a Somogyban dolgozó festőkre is ösztönzőleg hat, hiszen helyi, egyéni törekvéseiket szélesebb mezőnyben mérhetik meg. Az igényes, korszerű művészetre törekvő magatartásuk közössége mellett a kiállítás látogatója megérezheti azokat a feszülő szálakat is, amelyekkel ez a művészet Somogyhoz s a Dunántúlhoz kapcsolódik.



LANTOS FERENC rajza



NEMES ISTVÁN: *Három lírai antológia*

VÁRKONYI NAGY BÉLA: *A kiegyensúlyozott világkép dicsérete*

POMOGÁTS BÉLA: *Orbán Ottó: Búcsú Betlehemről*

LOVRITY ENDRE: *Mocsár Gábor: Nálunk vidéken*

VÁROCZI ZSUZSA: *László Anna: A hitehagyott*

SZÉKELY JÚLIA: *Ifjúsági életrajzregények*

TÓTH ISTVÁN: *László Lajos: Sorsunk*

TÜSKÉS TIBOR: *Folyóirat-szemle*

THIERY ÁRPÁD: *TV-szemle*

A JELENKOR krónikája

NEMES ISTVÁN

Három lírai antológia

Alföld, Dunántúl, Tiszatáj

A költészet ez évi ünnepének új szint adott az a három lírai antológia, amelyből a vidék költészetéről nyerhet – úgyiszlóván teljes – képet az olvasó. Tájanológiaiát szerkeszteni mindig nehéz feladat volt, ma különösen megnöveli a szerkesztés felelősségét a versértő olvasóközönség igénye: a gyűjtemény legyen szerves része az élő magyar irodalomnak, de szóaltassa meg a szűkebb pátria légkörének hangulatait is. A szóban forgó kötetektől természetesen elvitathatatlan a tájjelleg, ámde formális meghatározó ez, és semmiképpen sem lehet értékmérő. Hiszen – ahogy Tüskés Tibor a Dunántúl előszavában írja – „... kényszerű ok húzta meg... a szereplők körét.” A „lakásbejelentő (a Dunántúlban), vagy valamely más életrajzi mozzanatk (pl. születés, iskoláztatás, munkavállalás) az adott tájhoz fűző szerepe (az Alföldben és a Tiszatájban).

Noha a szóban forgó alkalmiság semmiképpen sem tehetett lehetővé valamiféle eszmei-esztétikai egységet, mindhárom gyűjtemény híjával van a provincializmusnak is. A táji meghatározó tényezők másodlagosak, gyakran áttételesek, vagy teljesen homályban maradnak. Szokás a dunántúlisághoz a pejoratív töltésű „pannon líra” fogalmát asszociálni. Pedig a dunántúli líra már jóideje kinőtte a „pannon idillt”, a Dunántúl c. kötetben a táj, a természet csupán a vers indító élményforrása, lehetőség az általános emberi keretbefoglalására (pl. Arató: Délután a Makár-hegyen, Bárdosi Németh János: Régi falusi esték: Lovász Pál: Mecseki csalogány). Takács Imrénél pedig már a természetfilozófiai élmény is központi szerepet kap, s teremt nagy lélegzetű verset (Az éjszaka zenéjéhez). Csak ritkán reked meg a tájkép az idill, az egyediség szintjén. Talán a legtanulságosabb Takást Gyula ún. tájköltészetének alakulása: meg-

jeleníti az idilli dunántúli tájat is (Hozzák a derű képletét), de többnyire az idill fel-lazul, s a költő mélyen merít a magyar és az európai hagyományokból, sőt a szép fes-tői képek kontúrjaiban a közösségi érdekű személyes vallomás is szóhoz jut (Két oszlop).

A Tiszatáj költői a tájábrázolásban azt a hagyományt őrzik, amit Juhász Gyula hagyott örökül: a Szeged-környéki táj megkülönböztetett funkciót kap. Gál Sándor szeleiben „zúg a történelem” (Deresedik már), tavasza a „megteremtett csoda” betel-jesedésének „üvegpálotája” (Tavaszi). Hatvani Dániel a tájelemek mögött a szívós kis „önzés-gazok” tünedezését, a paraszti öntudat kialakulását nyomozza (Falusi udvar). Polner Zoltán Maros-menti konkrét táján is átível a szemhatár: országos rendet für-kész, a puszták örvénylő szelei jövőendő gazdag őszökről hoznak híradást (Meditáció).

Az Alföld költői sem maradnak meg a tiszántúli táj önelvű ábrázolásának szint-jén. Boda Istvánnak a debreceni környezet a történelem vallatására – miért maradt a vidék torzók foglalatja, s miért termel a múlt hagyománya ma is émelyítő hortobágyi romantikát – ad sugallatokat (Invokáció a XXX. századhoz), de múltidéző tájírájá-ban felvonulnak a tanyasi cselédsors élményei is (Nagyapám). Buda Ferenc természet-közelsége, összeolvadása a tárgyi környezettel a küzdő költő elhatározásaihoz nyújt inspirációkat (Éjszaka, Tüzek példája). Így mindhárom antológia tájírására a közéleti telítettség, a korproblémák megszólaltatása a jellemzőbb. Ebben az irányban fejlőd-nek a korábbi kisebb igényűek is. Persze találkozunk még a tájversekben idillel, mé-labúval, világfájdalommal és gondolatszegénységgel is – erre mindhárom antológiá-ból hozhatnánk példákat.

Könnyű volna a szerkesztők szemére vetni a szűkkeblűséget (azok miatt, akik ta-lán indokolatlanul kimaradtak), vagy akár a liberális rostálást (azok miatt, akik okkal kimaradhattak volna). Ám tudnunk kell, hogy a lírai művek elbírálásánál az abszolút tárgyilagosság viszonylagos megközelítése is alig lehetséges. Másrészt az antológiá-nak nemzedéknevelő feladatokat is teljesítenie kell: közönséghez, könyvhöz kell jut-tatnia az önálló kötetig még el nem érkezett fiatalokat. Sokkal célszerűbb inkább arra figyelni tehát, ami a három tájantológiát az országos méretű lírai forradalomhoz, az élő nemzeti költészethez kapcsolja. Java anyaga ugyanis átfogóbb, a szűk pátrián túlmutató tematika hordozója: magán viseli a nemzeti költészet eredményeit és fogyatékoságait. Ez a líra is mozgásban, áramlásban van. Megállapodott életmű alig tapintható ki benne. Esztétikai értelemben is ahhoz a jó közepes szinthez áll közel, amelyet nemzeti líránk az elmúlt évben eredményezett.

A fiatalok műveinek pártolása, méltó szerepeltetése mindhárom antológia közös jellemzője, becslendő értéke. A Dunántúlnak rangot adnak emellett a Baumgarten-és József Attila-díjas Csorba Győző, Takáts Gyula; a József Attila-díjas Kalász Már-ton, Pákolitz István, Takács Imre, valamint a 10 kötetes Bárdosi Németh János ver-sei. Ugyanakkor fel kell figyelni a Tiszatáj költőinek friss hangjára, bátor kezde-ményezéseire. Kétségtelenül ez a legegységesebb kötet, a szereplő költők életkorban is a legközelebb állnak egymáshoz: a legidősebb 47, a legfiatalabb 25 éves. Az Al-föld c. antológia három költőgenerációt vonultat föl. Érdem ez elsősorban, de lehet megosztó tényező is. Hiszen Juhász Béla előszava sem véletlenül csoportosítja a kö-tet szereplőit életkoruk szerint. Nem lehet ugyan szó nemzedékproblémáról: a lehető-ségek egyformán adottak. Mások azonban az élmények és más a tematika is. A koro-sabb nemzedék (Balogh László, Juhász Géza, Kiss Tamás, Tóth Endre) szívesebben él a múltban, versei ihletésében fokozott hangsúlyt kapnak az intellektuális élmények. Együtt jár ez az esztétikai hagyományok következetesebb őrzésével is, noha – Pá-kozdy Ferenc lírája tanúsítja – a hagyományörzés életkorhoz kötöttsége nem feltét-lenül törvényszerű.

Természetesen a három kötet együttvéve sem képviselheti a mai magyar líra min-den irányzatát, törekvését. Mégis – ha a kontúrok nem annyira élesek is – az eszmei irányokat tekintve érzékelhetők afféle pólusok, aminőket Diószegi András egész nem-zeti költészetünkben fölfed (Kritika, 1967. 3. sz.). A legmagasabb szinten Csorba Győ-ző formaigényes, a lét és egyéni sors kérdéseivel viaskodó lírája kötődik az egyik csomóponthoz. Izzó drámaisággal éli át a magány fájdalmát, de érzékenyen tárul ki

a közéleti benyomások előtt, és a versek záróakkordja a „kisértetek” feletti győzelmet jelzi. Intellektuális, filozófikus önmegfigyelése görcsöt oldó – Pomogáts Béla fogalmával – „termékeny meditáció”. Ilyesféle oldódás figyelhető meg Stetka Éva (Alföld) „szikrázó ábrándokkal”, „fekete árnyasereggel” tusázó, igen eredeti és modern képi-ségű lírájában. A Tiszatájban talán Németh Ferenc lírája képvisel hasonló életérzést – hagyományosabb, konzervatívabb formaigénnyel.

Kitapintható egy egészen más töből sarjadó magányosság is. Andrassy Lajos (Tiszatáj) a harcos internacionalizmustól, Boda István (Alföld) és Kalász Márton (Dunántúl) a szép, új paraszti életet, s a gyötrelmes múltat formai biztonsággal bemutató versektől jutottak el az elégedetlenség, magányosság fájdalmáig, a kiismerhetetlen világ víziójáig. Kalász Márton rémületről, vad terhekről, megrokkant életokről panaszkodik (Éjféli körmenet, Szerelmi elégia); Boda István farkasai báránnyá szelidültek, „roppant ütések” súlyától görnyed, „makacs tévedéseket” emleget (A hűtlenség tételei, Nem köszönök). De e három költőnek a másik pólussal, a szocialista lírával is erős kontaktusa van. Az osztályöntudat, a költőforradalmár élménykörei a Tiszatájban kapnak legerősebb hangsúlyt, elsősorban Lődi Ferenc és Andrassy Lajos lírájában, hiszen ők szálaltatták meg a szegedi közéleti líra első akkordjait. Paraszti-népi gyökerű Boda István, Béneyi József és Kertész László (Alföld) társadalomkritikája, forradalomvárása. Váci Mihály harcos hitét azonban gyakran váltogatja náluk a rezignált hang.

A napjainkban formálódó szocialista költészethez kapcsolódik a három tájantológia legtöbb költője. Anyaguk, tárgyuk túlnyomórészt a megszenvedett történelem, a költői felelősség. Leginkább Pákolitz István, Takács Imre, Arató Károly, Csányi László, Cserhát József, Pál József (Dunántúl); Boda István, Juhász Géza, Kertész László, Kiss Tamás (Alföld); Gál Sándor, Lődi Ferenc, Papp Lajos, Raffai Sarolta (Tiszatáj) verseiben szólal meg mindez mélyebb átéléssel. Gyakori téma továbbá mai életünk szépsége. Alapélményt többnyire a család, a szerelem, a közvetlen környezet ad. Ebbe a körbe sorolható Bárdosi Németh János: Unokaöcsém házára c. szép verse, Niklai Ádám: Szabálytalan ódája, valamint Bertók László paraszti és Galambosi László városi tárgyú versei. Kifejezést keres költőink új, szocialista erkölcsöt és életformát alakító igénye is, talán a legnagyobb szenvedéllyel Arató Károly verseiben.

Az Alföld –, Jelenkor – és Tiszatáj–Magvető szerkesztői a lehetőség keretein belül gondosan, a líra tiszteletének és becsülésének ihletében válogattak. A három antológia így bensőséges esztétikai élményt nyújthat az olvasónak. Méltó ajándék volt az 1967. évi költészet napjára, jól reprezentálja a vidék költészetét.

(Magvető)

VÁRKONYI NAGY BÉLA

A kiegyensúlyozott világkép dicsérete

Simon István új verseiről

Mindig valami előzetes és jóleső izgalom tölt el, valahányszor új Simon-kötet kerül a kezembe. Ezt olyankor is tapasztalom, ha a könyvbe gyűjtött versek javarészt már korábbról ismerem. Ennek oka megítélésem szerint általános érvényű, s ezért kézenfekvő. A költő versei üdék, póztalanok, közvetlenségük ideg-nyugtató hatást vált ki az olvasóból. Lírájában az ösztönösen megtalált érzelmi-eszmei élmény mindenkor összhangban van a műfaj alapvető követelményeivel: az anyag a megformálással, a megszólalás belső igénye a kész alkotásban jelentkező hangvétellel. Szerencsésen ki-

fejlődött arányérzéssel épít. Mondanivalójának gondolati elemeit az önfeledt szemlélődés örömeivel árnyalja. Egy-egy versének elemzése közben az embernek az az érzése, mintha napjaink lázas betonútján száguldvá pihenőt ígérő erdei tisztáshoz érkezne, az elektronikus műszerek világából egy védett terület szemvidító tenyészetébe.

Az idei József Attila-díjjal kitüntetett *Szülő és gesztenye* további előrelépést jelent Simon István költészetében. Ha sorra vesszük az új kötetben felkinált 38 verset – túllépve az eddig elért művészi szintet igazoló összbenyomáson –, mindenekelőtt az eszmei gazdagodás szembetűnő eredményeit kell kiemelnünk. A költői szemhatár tágulását. A korábbi önkéntelen szemlélődő hajlamot, a maradéktalan oldódást, a belefeledkezést vagy a tájbeli ábrázolás sajátos báját érdekesebb fogantatású gondolati elemek, intellektuális vonások teszik mozgalmasabbá; a természeti szépségekben felfedezhető létezőbbet spontán ábrázolását a lét mélyebb összefüggéseinek állandó keresése. Az új kötet fülszövegében Simon István meggyőzően beszél arról a benne egyre jobban tudatosodó fölélméről, hogy vállalt hivatását felelősségtudattal kell művelnie, mert érzése szerint „emberi sorsok függhetnek” tevékenységétől. A költészet értelmét eképpen határozza meg: „... újra és újra megfogalmazni az elrendezés igényével a mindig változó világot...” Hogy ezt az *elrendezést* milyen erkölcsi-indulati zsinórmérték szerint képzei el, azt félreérthetetlenül kimondja *Biztató* című szonettjében:

Sose félj, míg erődből futja: alkoss,
tedd dolgodat, szívják föl ízeit
egy új világnak mély gyökereid,
melyekkel odanőttél a talajhoz.

Hozzá légy hű és benne önmagadhoz,
s ha köpnek is rád, mindig más fokos
szögben forgó kabócák, légy okos;
bűn, ha miattuk elbizonytalankodsz.

Ha most csupán az volna a feladatomban, hogy sorról-sorra elemezzem, miért fel-emelő, lélekformáló, *miért szép* ez a vers, elsősorban a benne érzéketlenül megformált, példamutatón megvilágított *emberi-művészi kiegyensúlyozottságról* kellene beszélnem. Az idézett nyolc sor úgy szólván a teljes életet tükrözi. Adva van a létfenntartó erő, a teremtő akarat, a szűkebb kör, a talaj, amelyen állunk (hazának, közösségnek is nevezhetjük), és adva van a gyökér, az érzelmi-értelmi befogadóképesség, mely mindig röghöz-kötötte, saját törvényei szerint veszi birtokba, oldja fel önmagában a világban jelentkező újat, az örökké változót. Mint minden igazi költő, Simon István is lelkes híve mindennek, ami hasznos, szükségszerű, elodázhatatlan, s a nép és egyének életében egyaránt a növekedést, a társadalmi előrehaladást szolgálja. Költészetében ez az eszmeiség sajátos módon jut kifejezésre. Nem vaktában, az önkéntelen lelkesedés érzelmi felfokozottságában lép előre, hanem megfontolva, jelenségeket mérlegelve, eszközöket és célokat egyeztetve, pontosan kiköveve az utat, amelyen tovább akar haladni. Szélesre tárja otthona ablakát minden friss légáramlatnak, de úgy, hogy benn a szobában a célszerűség elvére hallgatva szabályozza a hőmérsékletet. Testreszabott életet akar, az újat a meglévővel, a változót az öröségbe kapott értékes hagyományokkal veti egybe. Ez a kiegyensúlyozott világkép azért meggyőző, mert nem spekulatív tényezők eredménye, nem holmi óvatoskodó, szándékosan felvett modor, hanem veleszületett vérmérsékletbeli adottság, megmásíthatatlan belső súlypont, s egyben tartópillére az eddig elért művészi rangnak.

Simon költészetének egyik állandóan visszatérő motívuma a hazai táj osztatlan szeretete. A negyvenedik életévét tavaly betöltött költő az eddigiek során jóformán az összes égtájakat bejárta, iszákja tele van lélegzetelállító természeti élményekkel, ám a belső összhang melegét csak a honi környezetben érzi maradéktalanul. Erősen szívenütő, már-már megindító az a gyermeki odaadással párosult emberi alázat, ami a *Tavaszi szőlővidéken* című versből szól az olvasóhoz:

Ó, mert sehol a nagyvilág
más táján a kikeleté
színében nem hasonlít rád,
vidékem, ha észak felé
repülnek már a vadlibák,

ahol mégse csak vándornak
néznek és ahol a szélnek
ízét érzem, mint a bornak...

Elfogult? Nem. Csak éppen az áll legközelebb hozzá, ami vitathatatlanul, teljes egészében az övé. Az *otthon-érzésnek ez a megőrző, szemlélet-gazdagító oltalma ki-sőprűzhetetlen alapanyag* Simon István lírájában. A gyakran tapasztalt közönyösség és céljavesztett elidegenedés napjaiban az ilyen költői példa többet mond minden idejétmúlta harsány hazafiságnál. Egyszerű, közvetlen szavakkal utal a hazai rögre, amelyben mindenkor meg lehet kapaszkodni. Ez a józan életfelfogást tükröző világkép valamivel árnyaltabban, a lét mélyáramába nyúlva kap hangot a *Sikáros*-ban, s ennél is áttételesebben, a lehető legtágabb szemhatárra vetítve a *Léggörön belül* című remek versben. Ebben a maradandóan szép alkotásban a költő a jövő felé forduló, csillagokba vágyó, „szorongva magános” emberhez szól, akit az örök hiányérzet kerget egyre távolabb a Földtől. A vers befejezése mesteri, érdemes idézni:

A Mindennél több lenne
egy érted hullatott
könnycsepp, mely fölröppenve
vinne, mint úrhajóst;

s lényed legszebb arca
úgy élne benne, mint
örökre tán a hangya
a cseresznyefák kérgein

egy cseppnyi macskamézbe
ragadva megkövül
még vagy százezer évre
a léggörön belül.

Egyre bővülő, terebélyesedő költészet a Simon Istváné. Az olyan versekben, mint a *Mérlegen mindig, Szőlőszem, Gesztenye-fondor, Áradás*, vagy az 1964-ben kiadott válogatott kötetből már ismert, s ebbe a könyvbe is felvett *Örök körben* stb. sorról-sorra nyomon követhetjük a tartalmi és kifejezésbeli gazdagodás jeleit, a távolibb szemhatárt fűrésző hangváltás igényét. A költő megmarad a tájban, örök vendég „a napéjegyenlőség esküvőjén”, de érzi, hogy *Keresztúton* áll, súlyos teherrel a vállán, az egész Föld terhével. A *Virágospad*-ban ifjúi önfeledtséggel, virágénekekre emlékeztető bájjal rakosgatja, dédelgeti a múlt szívére-tapadt emlékeit, de az *Eladó házak elégiájá*-ban alig utánozható hitelességgel, riadtan, fájdalmat és reményt elegyítve, érzékelteti a magyar faluban végbeménő változásokat. Az ilyen versekben domborodik ki a költő felelősségtudata, a magában a mások sorsát formáló hivatásérzet. Szerénysége is példamutató. A kötetzáró *Gyönyörű terhem* című darabban tükörbe néz, s eképp összegezi eddigi szerepét:

Gyönyörű terhem: sorsom, emlék
és hitem – mintha földutak
gödrein magánosan mennék –
annyi nyomot csak földmutat.

mint a kihajló bokor ága
a csüngő szénaszálakat,
az örök gereblye fogába
ami mindenhol fönnakad.

Ennél többet aligha mondhatott volna magáról a költő. Nem akarok ismétlésbe bocsátkozni, de még egyszer leírom: Simon István kiegyensúlyozott lélek. Embernek is, művésznek is az. A további emelkedés reményében teszem a könyvespolcra legújabb kötetét – a többi mellé. Ez volt a tizennegyedik. (*Szépirodalmi*)

Orbán Ottó:

Búcsú Betlehemtől

„Önarcképet rajzolom akkor egyetlen véget-nem-érő vonallal az ég és föld közé. Különös kép, nem is ijesztő, inkább bánatos” – a *Festmény* axiomatikus tömörséggel fogalmazza meg Orbán Ottó vallomását költészetéről, e költészet küldetéséről. E néhány szóban jelen van az önvizsgálat szigorú törvénye, a személyes én és a tárgyi világ kapcsolatának tudata s éppígy a vállalkozás merész nagyszerűsége, a versben megnyilatkozó lélek tragikus fensége. Önarcképről beszél, de ennek vonalait a föld és az ég közé írja; a költészetet küldetésnek tudja, de szolgálatra is vállalkozik. Mintha két *ars poetica* mezsgyéjén tervezné el a sajátját; legutóbb ő maga állította egymás mellé József Attila és Dylan Thomas poétikáját (*Dylan Thomas: Valóság* 1967. 3. sz.): az elsőben a cselekvés és szolgálat extenzív hivatását, a másodikban pedig a vers emberi lényegét kifejező és szépséggé nemesítő küldetését fedezve fel. Orbán – úgy tűnik – mindkét *ars poeticát* magáénak érzi; sőt végső fokon egységesnek is: szolgálni akar, s közben az emberi lét természetét kell átvilágítani; a lélek immanens valóságát elemző költészetet kíván, s közben arra kényszerül, hogy állást foglaljon a történelem és a társadalom sorskérdéseiben. Vállalkozása ezért jelentős, költészete így teljes; nemzedékében – a hatvanas évek költők között – ezért lehet kiemelkedő szerepe; szándékai, igényei ezért emelik ma már a legjobbba köztelére.

A kettős költői hivatást – a szolgálat és a filozófiai vizsgálódás kényszerét – életének elhatározó élménye lobbantotta fel. Orbán legfőbb, máig döntő élménye a háborús borzalom: „A mi élményünk döntő vonása a ki-

szolgáltatottság egy fel sem fogható borzalomnak” – vallotta még indulása idején. A gyermekkorba robbanó bombák emléke, apja pusztulása, a szenvedés és megalázottság, amelyet igazságtalanul s értelmetlenül kellett elszenvednie, ma sem hagyják nyugodni, újra és újra szembenézésre, leszámolásra és ítélkezésre kényszerítik. Ezekből az élményekből kétfelé is vezet út: az antifasiszta (lehetőségében és fejlődésében szocialista) elkötelezettség és az emberi sorsot vizsgáló „antropológiai” érdeklődés felé. Orbán egyszerre járja be mindkettőt, mégcsak nem is egyetlen költészeten, hanem általában egyetlen versen belül. A *Jeruzsálem megvétele* például egyszerre lehet az emberi lét tragikumának felrajzolása és a fasizmus, a háború és a népi-irtás ellen kiáltott tiltakozás. Éppígy, a *Nápolyi követek* az ember hősiességének, lehetőségeinek felzengetése és az olasz antifasiszták szenvedélyes-viharzó emlékműve. Helytelen lenne tehát azt hinni, hogy Orbán verseiben nincs közéleti állásfoglalás: talán szokatlanabb hangon, de erősebben és tisztábban szólaltatja meg közéleti (antifasiszta és szocialista) eszményeit, mint általában nemzedéktársai.

Közéletisége és gondolkodása rendkívül evokatív erejű, s ezt általában drámaiságának köszönheti. Orbánban erős érzék él a tragikum iránt – a gyermeki eszmélkedés élményei formálták ilyené alkatát –, tragikus közérzete azonban végül is mindig a katharzis tisztító és felemelő világába lendül, győzelmet arat komor sejtelmein és látomásain. „Lőtt seb vagyok a földön” – mondja önmagáról (*Modern töredék*), a történelmet pedig ilyen vízióban pillantja meg: „ötszáz év értelmetlen seregei vágnak át / a tanyasi lapályon / várost ostromolni, királyt taposni hányadéka, / paraszt szemét kitolni és / az örök egyforma végzet koldusainak / seggébe verni a isten rendelte karót” (*Fegyverkovács óda*).

A költőnek, aki nemcsak a történelmet figyeli, hanem az ember lehetőségeit is, igencsak meg kell erősítenie magát, hogy élményei és látomásai ne lökjék a kétségbeesés vermeibe. Orbánban azonban van elég energia, nemcsak átéli vívódásait, hanem meg is küzd velük. E küzdelem terepéül főként azok a versek szolgálnak, amelyek – mintegy a mottókban idézett szövegek sugallata ellenére – intellektuális biztonsággal (és iróniával) lesznek úrrá a költő és a tágabb közösség: a nemzet, az emberiség megfaggató, megkínzó élményein. *A székesegyház és A kiűzetés* az emberi létre leső veszedelmekkel birkózik. *A sánc* pedig a magyarság helyzete és önismerete felett tart számvetést.

Már említettük azt az intellektuális erőt és felelősséget, amely verseiből árad: költészete ebben kapja meg új és nemesebb minőségét. Orbán eddig – előző két kötetében – is intellektuális ihletésű költőként tűnt ki társai közül; az indulásban mégis több volt a lendület, mint a szigor, gyakoribb volt a romantikusnak érezhető alkotó-magatartás, mint az a kemény fegyelem, amivel most építi sorsát, fog feladataihoz. Mert a harmadik kötet legfőbb újsága ez a fegyelem: a férfikor vállalkozó magatartása. *A Régi föld s a Zöld ország* a lobogó fiatalság, sőt a gyerekkor nosztalgijáról árulkodik, Orbán legfőbb igénye mégis a vállalkozás: a nyitó vers, a *Trónbeszéd* az érett nyár termő gazdagságában keresi a költői életterv metaforáját. A „búcsú Betlehemtől” több, mint búcsú a fiataloktól: a felelőség, a küzdelem, a kiküzdött emberi harmónia alkalma és ünnepe is. Igéretei talán többek is, mint megvalósításai: azok a (általában idézett című) versek kínálják a legtöbbet, melyek a felelősségtudat s a számvetés belső parancsának köszönhetik létüket. Ők rajzolják fel Orbán fejlődésének további ívét, azt a megejtően ígéretes vonalat, amely a „szolgálat” és az immanens „elemzés” még gazdagabb egysége felé vezet.

Orbán köete korszakváltás: ezért oly hangulatosak kísérletei. Az oly intellektuális és műves költőnél, mint ő, különben is megkülönböztetett szerepe van a műhely munkájának, tökéletességre törekvő próbáinak. Valóban kevés fiatal költőt ismerünk, aki oly biztonsággal és bőséggel kezelné a formát, mint éppen ő. Birtokában van mindannak, amit a kísérletezés és a műfordítás műhelye adhat egy olyan tehetségnek, aki egyébként is különös formai igényességgel érzéket. Gyakran kísérletezik a klasszikus pályatársak hangjá-

val, formáival, ez a hajlam okozza a franciák által „homage”-nak nevezett „műfaj” gyakoriságát. Ilyen – hol komoly igézettséggel, hol játékos iróniával megszólaló – verseket olvashatunk Füst Milánhoz, Kassák Lajoshoz, Weöres Sándorhoz, Pilinszky Jánoshoz, T. S. Eliothoz vagy Henri Michaux-hoz. Mások Barcsay Jenő szigorú és sokatmondó mértánát, vagy Goldman György tömör és súlyos plasztikáját hódítja meg egy másik műfaj: a vers javára. Sokat tanult Dylan Thomas szerkesztéstechnikájától, attól a poétikától, mely – az ő szavaival – „a gondolat-zene-látomás testvériségének” megalkotására törekedett. De sokat köszönhet Weöres Sándornak is: főként a játék iránti érzéket s érdeklődést. Orbán játékos kísérleteiben, stílusjátékaiban (pl. *Nyolc szerelmes ének*, *Nyár ünnep*, *Négy kis tánc meg egy keserves*, *Homokvár*) éppúgy az új formák készülődnek, mint Weöres – vagy akár József Attila – hasonló verseiben.

A kísérleteknek máris vannak eredményeik: Orbán a modern költészet számos kifejezőmódját, szemléletformáját és stílusesszéköt hódította meg. Lirájának komoly nyeresége a groteszk szemlélet egyéni használata: *Tábornok* című groteszkje például a modern történelem szürrealisztikus-groteszk víziója, a T. S. Eliot tiszteletére írt *Elégia* pedig a világpusztulás groteszk felvillantásával helyezkedik egy költői modorba, s kiáltja el tiltakozását a rontás erői ellen. Orbánt gyakran nevezik szürrealistának, noha csak tanult a szürrealizmustól, de a szerkesztő fegyelem igézetében alkotva korántsem engedte magát a szürrealisták ösztönösségének, lendületes belső automatizmusok csábításainak. Legfőbb erénye éppen egyfajta komplex szerkesztő fegyelem: a képzuhatagok csak látszólag zabolátlanok verseiben, valójában többretegű rendbe szerveződnek. Így például a *Jeruzsálem megvétele* három időréteget sűrít össze montázsában: Jeruzsálem rómaiak által való elpusztítását, a keresztieshadjáratokat és a fasizmus koncentrációs táborainak poklát. Bizarr képeket eredményez ez a módszer (pl. „áramtól ugrál Jézus az udvaron”), de nem homályosítja el a szöveg értelmét, sőt komplexségében egy nép – távolabbról az emberiség – mártíriumát, szenvedéseit mutatja fel. E vers valójában Orbán technikájának kulcsa is lehetne: a montázs és a komplex szerkesztés legtöbb versében jelentkezik.

(Magvető)

POMOGÁTS BÉLA

Nálunk vidéken

A könyv műfaját tekintve szociográfia.

Társadalmunk egyik alapvető célkitűzése el-
tüntetni a város és a falu közötti különbséget,
betömni a történelem során a társadalmi vulka-
nizmus következtében létrejött tátongó szaká-
dékot, amely az anyagi-művelődési progresszív
erők és a relativ mércéjüként szolgáló „moz-
dulatlanság” között alakult ki. Szükségszerű,
kényelmetlen örökség ez. Örvendetes, hogy
napról napra kevesebbet látunk belőle. Sok te-
kintetben egészen távolinak tetszik. Vajon nem
szorongásaink elűzött szelleme jár csak vissza
kísérteni? Hiszen, ha csupán a művelődés mér-
téktéremtő jegyeiből olvasunk, a rádió, a tele-
vízió már vidéken is közkincs. Mindnyájunk
egységes idegrendszere. Kuriózum lenne, ha
találnánk széles e hazában olyan eldugott hely-
séget, ahol nem volna rendszeres filmvetítés,
ismeretlen volna a könyv, az újság. S az újság-
ban hány ragyogó hír új iskolákról, körzeti-
tétről, korszerűsítésről!

Jó úton haladunk tehát. Szítsuk-e az ellany-
huló ellentmondást, feltépjük-e a hegedő sebet,
amely – úgy tűnhet – annak sem emlékezetes,
akinek leginkább fáj valaha? Választ ad erre
maga a mű.

Mocsár Gábor a mai magyar vidék életének
torzulásait gyűjti fókuszba lényeglátó gond-
dal. Bonyolult feladat. Határt kell vonnia, hogy dű-
lőre jusson saját anyagával; hogy ne legyen
elkent, felszínen mozgó egyes – éppen a meg-
nyugtató – jelenségektől elvonatkoztatva lefelé
kell ásnia, a messzi múltba, mélyebb összefü-
gések kedvéért. Mert „forradalomellenes –
mondja az író –, ha bárki a valóság felmutató-
jától azt kívánja: szebbik oldalát mutassa an-
nak a valóságnak”. Íme a módszer: az egyik
alapkő. De a másik sem lényegtelenebb. A hu-
manista indulat az, számonkérő szigorúság, az
ingázó szabolcsi segéd munkások gyűrött álmat-
lanságától riadó, vagy éppen a makói hagymá-
sok bánatán töprengő törődés. Törődés az em-
berrel.

Figyelme elsősorban az Alföldre terjed ki.
Ismerve hazai viszonyainkat, azt mondhatjuk,
szerencsés, hogy az író innen veszi példáit. Az
Alföld ugyanis a par excellence magyar vidék,
akár településtörténetét, akár kenyérkereső te-
vékenységét vesszük szemügyre. Mégis a ma-
gyar vidékre általában érvényes megállapításo-

kat tartalmaz a könyv. Nem egyszerűen körül-
tekintő, tudományos igényű alapossággal ké-
szült, magán viseli az író, a művész keze nyo-
mát is. A közgondolkodás számára még meg
nem kötött fogalmakat tár fel, mindig a vidék
légkörét, atmoszféráját nyomozva, s nem is ke-
vés sikerrel. Ezért terjeszthető ki általában is
az érvénye.

Mocsár belülről ismeri ezt a mentalitást, a
Pesttől messze szakadtak lelkületét. Joggal vi-
tázzák az e szemlélet vadhajtásaiban rögsődött
fogalmakkal, hol a frázisok hazug burkát, hol
a statisztikák ömlesztett közegét hántva le ró-
luk. Ezért vállalkozik a Városarc a múltból ci-
mű fejezetben arra, hogy megtépázza Debrecen
büszke hagyományát, noha nem a hagyomány-
ra haragszik, hanem a zsíros debreceni gögre,
amely fölfelé való alázatosságból elűzte Csoko-
nait, a vastag vidékiségre, melynek szelleműző
ereje még századunk elején is diadalmaskodik.
Kikezdhethetlen érvek a fegyverei, a meggondo-
latlan hagyománytisztelőt lehűtő, hőkölésre
késztető érvek. De nem ellenségesek. Nem a
becsületes lokálpatriotizmus ellen hadakoznak,
hanem érte: az okos hagyománytisztelőtért, a
belőle serkent jövőbe lendítő életérzésért.

Már itt kezd megfogalmazódni az, amit vidé-
kiesség néven szőlit majd az író, és szembe-
állít a provincializmussal.

A vidéki élet determinál – olvassuk több he-
lyen. Tudjuk, a városi környezet is meghatároz,
jellemet formál, embert teremt. Csak másképp.
Attól, hogy más a – nem városi – pesti és a
vidéki „predesztináltság”, akár az egyikhez,
akár a másikhoz értékelő jelzők egész sorát le-
het ragasztani. Válasszunk egy esetet! Ha tisz-
teleges, tiszteletet követel. Lássuk, miért!

A magyar táj, igaz, rég levetette a feudaliz-
musból ittragadt rongyos ruháját. S milyen
gyorsan levetette! Hanem az a sokat megélt,
(az íróval együtt nyugodtan ráfoghatjuk) hősi
nemzedék, amely hű maradt a földhöz, válto-
zott-e, változhatott-e eleget, vagy elég gyorsan?
Az életszintet mérő lakás, szórakozás, művelő-
dés igénye is, lehetősége is hasonlíthatatlanul
megnőtt a múlthoz képest. De nőtt-e eleget ah-
hoz képest, amennyit nöhetett volna? Íme a
kérdés, amelynek nyugőző izgalmá hajszojja
végig az író az általa ismert alföldi tájakon.
Közeli ismerősünk lesz a számára kétszer ked-
ves szűkebb pátriája a Nyírség, az ország mos-
tohagyerveke. Szabolcs-Szatmár mindenben há-
tul kullog, de egyben első: a születések számá-
ban. Ki ne figyelne oda éppen erre, éppen
napjainkban? Jókor (ez a könyv második feje-
zete) elkezdünk szívvel-lelékkel gondolkodni,

meggyőződünk a nyugtalanság értékéről, s rábizzuk magunkat az íróra. Vezessen! Vigyen a tanyák közé, a parasztok közé, ha tetszik, mutassa meg a lomha alföldi városok szélén elnyúló falvakat, a tengődő kisvárosokat.

Az iskolában tanítják, hogy pusztulóban, vagyis elpusztulóban vannak az Alföldről a tanyák. Az író tekintete azonban olyan tanyákon is fennakad, amelyek jószántukból tán soha nem mozdulnának. Mert életképesek – ámbár ma, és ámbár tanyák.

A szerzőt nem a pusztaság tény érdekli, hanem a konok ok. Azt keresi a székkutasi lakatlan és vadonatúj házak között is. Azért keresi, hogy leszoktasson a globális, a sematikus gondolkodásról a gazdasági tervezésben is. Rávilágítva a háztáji gazdaság fontos szerepére, mi több, a dialektikus kapcsolatra, mely létalapjával a mezőgazdasági nagyüzemmel összeköti, bebizonyítja, hogy ugyanakkor feszültségkülönbség van a szocialista településtervezés és a szocialista paraszti valóság között. Mert Székkutast képzeletbeli, uniformizált parasztnak terveztek kert nélküli házakkal, olyan parasztnak, akik már-már nem is azok. Csakhogy mások sem.

Mocsár nagy figyelmet szentel vidéki városainknak is. Statisztikai adatok tömegével mutatja ki, mi hiányzik még ahhoz, hogy urbánus vidéki központokról, valóban városokról beszélhessünk. Ipar kellene a kirajzó szabad munkaerőt lekötöni, nagyobb lendület, tágabb terep az alkotáshoz.

Van mit tenni – vonhatjuk le a tanulságot –, hogy kiteljesedjék az ország nagyobbik felének a műhelye, ahol dolgozik, ahol formálja jövőjét, önmagát és a maga által meghatározott szellemiségét, a vidékiességet. Nincs ebben semmi rút, ezt az életformát is lehet szeretni, ennek is megvan a maga bája, charme-ja, ha úgy tetszik.

Persze a sekélyes közízlés a szemforgató „tekintélytisztelő” támogatásával könnyen válik izléstelen szellemi produktumok melegágyává. „Sajnáljuk azokat, akik elmentek, méginkább azokat, akik ittmaradnak.” Refrénként tér ez vissza még ma is. Aki tud, megy. Húzza a szabadabb érvényesülés, löki az értetlenség, avagy a felülről jött kioktatás. Pedig mindenkinek kötdönie kell valahová: tájhoz, közösséghez, szokáshoz, amire azt mondhatja: otthon vagyok. Megy, pedig maradna.

Az író okot keres. Nem dölünk-e be magunk is a fővárosi sznobizmusnak? Nem mértéken felül szegénylős-e a mi vidékiességünk? Mert ilyen is van. Kinek nagyobb szegényen: a „lopva

alkotó szellemi emberre”, akinek se rangja, se anyagi megbecsülése (mert „büjtött állás” lakással csak futballistáknak akad), vagy a titokzatos illetékesekre, a provinciális közfelfogásra?

Mocsár Gábor írása fontos megnyilatkozás, ha csak a vidék, csak a 75–80% nevében és létének jobbításáért született is. Az író így folytatja műve fentebb idézett ars poétikáját: „Ma sem avult el az a marxi tétel, hogy a munkáosztály az egyedül érdekelt valamennyi osztály között abban, hogy megismerje a teljes valóságot.” Belátjuk, igaza van, mert szemléletes bizonyíték az átgondolt, valódi problémákat boncoló mű, amelyet mellé tesz. Ez a szenvedélyével sodró, művészen érzéketlen írói szociográfia sokat segíthet a magyar táj lakójának biztató, boldogabb jövőjéért feszülő, nyitott kérdések megoldásában.

(Kossuth)

LOVRITY ENDRE

László Anna:

A hitehagyott

László Anna érdeklődésének középpontjában pályája kezdete óta a mai nő helyzete, sorsa áll. Korábbi novelláiban és első regényében – társadalmilag eléggé körül nem határolt hősein keresztül – csak jellegzetesen asszonyi gondok megfogalmazásáig jutott el. A „hitehagyott” Magyar Judit asszonyi életének esetlegességeiben egy nemzedék válsága, egy korszak problémavilága tükröződik, s ez a hőst a közelmúlt tipikus képviselőjévé avatja.

A kispolgári család „parányi és fakó kereiteiből” menekülve a népi kollégium pezsgő, ellentmondásosságában is hitről valló világában találja meg a képességeihez és vágyaihoz illő életformát. „Az én számomra a felszabadulás azt is jelentette – vallja –, hogy szabadulás a pitiánerségből. Boldogított, hogy országos, sőt világtörténelmi gondokkal törődhetek.” Az életbe kikerülve nem sokáig őrizheti töretlen lelkesedését: mindkét munkahelyéről eltávolítják, mert az igaznak vélt frázisok szellemében cselekszik. Lassan helyreálló lelki egyensúlyát 56 bontja meg újra, ismét elveszti tájékozódó képességét, s kezdetben belső ellenkezéssel, később egyre magától értetődőbben illeszkedik bele a férj te-

remtette luxus-életbe. Anda Zoltánban szónak és tettnek ugyanaz a kettőssége él tovább, ami az asszonyt az ötvenes években kiábrándította, látványos karrierje elfedi Judit elől a társadalomban végbemenő tisztulási folyamatot. Börtönbe kell kerülnie, hogy az asszonyban újjá éledjen a hit és vágy a hasznos élet után.

László Anna szigorú logikával elemzi az okozati összefüggéseket, ezért sikerül az egyedi esetben általános problémákat, az esetlegességekben a törvényszerűt felmutatnia. Magyar Judit alakjában a felszabadulás után feltűnt fiatal értelmiség tipikus jegyeit sűríti. Ez a generáció a pusztító háború emlékeivel terhesen, építő eszmét keresve találkozott a szocializmus kínálta perspektívával. Az új, számára szinte teljesen ismeretlen gondolatokat megtanulta nélkül, hogy valójában megértette volna, s ez az ideológiai bizonytalanság, a szubjektív hálaérzet vagy a félelem sokáig még akkor is segítette az illúziók fennmaradását, amikor már a termeléstől távol sem lehetett nem észrevenni a gazdasági és politikai vezetésben halmozódó hibákat, eszme és valóság szembekerülését. A valóságra eszmélés sokuknál tragikus következményekkel járt, a kétkedésen keresztül minden érték megtagadásáig jutottak (Somogyi Tóth Sándor Profétája), vagy éppen addigra morzsolódott fel erejük, amikor a társadalom egészében már a gyógyulás folyamata kezdődött (Szakonyi Kövese). Sokan egyedi tapasztalataikat általánosítva feladták a társadalom megváltoztatására irányuló igényüket. Magyar Judit ebbe a kategóriába tartozik, erre az útra irányítja jelleme, de nő-volta, férje iránti szerelmében kiteljesedő asszonyisága is.

Az író igyekszik hőstét objektíven szemlélni, értékei mellett hibáit is világosan feltárja. Az alakot bizonyos végletesség jellemzi, racionális elemző és ítélő képességét nagyfokú, szinte már az együgyűség határán járó naivitás korlátozza, ez indokolja, hogy a kritikátlan lelkesedésből olyan könnyen vált át a teljes, majdnem cinizmusba hajló szkepszisre. Anarchikus lázongása voltaképpen gyengeségből fakad, érzelmi életének megalkuvásai erre vezethetők vissza. Feltűnően gyenge emberismerő, s többször az önismeret teljes hiányáról is bizonyosságot tesz: erős, férfias, befolyásolhatatlan lénynek tartja magát, valójában azonban a mindenkori környezet alakítja életét, gondolkodásmódját. Az objektív ábrázolás nem zárja ki az író lépten-nyomon megnyilvánuló rokonszenvét, sőt a mű bizonyos

önvallomás-jellegét. Az ábrázolt világhoz való személyes viszony, az első személyű előadásmód fokozta szubjektivitás egyrészt növeli a mű kifejező erejét, hozzájárul ahhoz, hogy a rendkívül mértéktartóan kezelt, szűkkörű élményanyag hitelesen idézze fel az adott korszak atmoszféráját, másrészt azonban gátolja az író tisztánlátását, csökkenti ítélete erejét. Ember és társadalom kölcsönösségében ugyanis inkább csak az utóbbi befolyását érzékeli és érzékelteti, az emberben a kor, a társadalom, a körülmények áldozatát látja, s nemcsak a múltra, hanem automatikusan a jövőre vonatkozólag is felmenti a történelmi felelősség alól. A regényben az ötvenes évek bemutatása a legsikerültebb, egyedi és általános egysége ebben a részben valósul meg legteljesebben, mert az említett korra valóban jellemző bizonyos fokú torz egyoldalúság, a személyes jószándék tehetetlen a személytelen né vált önkényes hatalommal szemben. Az 57 után meginduló kiegyenlítődést, egyén és társadalom kapcsolatának ártértékelődését az író nem veszi észre, az egész helyett a rész – s nem is a legjellemzőbb –, kerül az ábrázolás középpontjába. Az eddigi tömör, lényegre törő előadásmód elbizonytalanodik, a belső folyamatok intuitív elemzése elvész a lényegtelen külsőségek részletezésében.

Ez a szemléleti gyengeség közrejátszik abban, hogy a társadalomban meglévő pozitív tendenciákat nem tudja hitelesen megjeleníteni. Mécsék is végigjárják Judit kálváriáját, de nem rekednek meg a kiábrándultságban, kétkedésben, vívódásból született szocialista humanizmusuk jelenti a hősnő számára azt a biztos alapot, amelyre támaszkodva megkísérelheti hite visszaszerzését. László Anna nem tudja megmutatni Mécsék fejlődésének külső és belső feltételeit, ezért az általuk képviselt lehetőség elvont ideál marad csupán.

A már korábban említett nagyfokú szubjektivitás formai szempontból is egyszerre erénye és gyengéje a regénynek. Az író igazán, mélyen csak saját sorsát képes átélni, a lényétől idegen lelkialkatok megértésére és megmutatására szinte teljesen képtelen. Élményvilágának objektív meghatározottsága lehetővé teszi, hogy hőse emlékeiből egy nemzedék lelki arculatát rekonstruálhassa az olvasó, de a mellékfigurák esetében nem tud túllépni a puszta bemutatáson. Erre a jelenségre már Mécsékkel kapcsolatban is utaltunk, legjellegzetesebben azonban Anda Zoltán, a férj alakjában figyelhetjük meg. Anda tipikus karrierista, látjuk, érzékeljük, felis-

merjük a figurát, de magatartásának egyéni és társadalmi motiválásával adósunk marad a regény. Hiteles lélekrajz helyett csupán egy tetszetős, a jelenséget misztifikáló magyarázatot kapunk: „Zoltán nem színlelt. A mimikrizó állat sem színlel, ha felveszi a környezet színét. Csupán a sejtjeivel tudja, hogy kötelező a szüntelen védekezés. Zoltánnak is a sejtjei örökölték az emberi és állati fajtól ezt a tudást.” Az én-forma, az emlékező attitűd némileg magyarázza és menti ezt a fogyatékossgot, de a főhős jellemzésében is felbukkanó következetlenségek világosan bizonyítják, hogy az említett negatívum nem tudatos írói fogás, hanem az alakteremtő készség gyengeségének következménye.

A jellemző helyzetek kiválasztásában általában jó érzékről tesz tanúságot, a szituációk megrajzolása már kevésbé sikerült. Leírásaiban, párbeszédeiben sok az indokolatlan, felesleges magyarázgatás, erőltettség. Legtöbbször a lelki folyamatokat és társadalmi mozgást egyszerre feltáró elmélkedések nyújtanak, ezek a részek csillantják fel írói egyéniségének legrokonszenvesebb vonásait, miértek után kutató pszichológiai hajlamát és racionális elemző kedvét.

Nyelvi anyagát nem kezeli még teljes biztonsággal. Néhány érezhetően nem tud ellenállni a csábításnak, s tömör, intellektuális stílusába öncélú díszítő elemeket, nem egyszer fellengzős képeket vegyít. Legtöbbször akkor választja ezt a megoldást, ha nem tud egy jelenségre ésszerű magyarázatot adni, vagy ha nem érzi elég hatásosnak, kifejezőnek a logikai közlést. A lélekábrázolás korábban említett következetlenségei is igen gyakran e stílustörésekre vezethetők vissza. Egy-egy nyelvi telitalálat ugyanakkor nyelvkészségének még szunnyadó lehetőségeit sejteti. Néhány képe nagy tömörítő erejével hívja föl magára a figyelmet. Sokszor egyetlen jól megválasztott szóba, metaforába időben hosszan lejátszó folyamatokat sűrít, emberi viszonylatokat ábrázol plasztikusan.

A regény, hibái ellenére, igen rokonszenves írói arcélt villant fel, olyan íróét, aki felelősséget érez az írott szóért. Ez a felelősség magyarázza, hogy László Anna nem elégszik meg a könnyű sikerrel kecsegtető „női” témákkal, hanem általános érdekű problémák kifejezésére törekszik. S hasonló tárgyú művek egész sora után is tud újat mondani: a perspektívavesztést folyamatként, pozitív és negatív hatótényezők eredőjeként vizsgálja, s ezzel hozzájárul felszabadulás utáni történel-

münk a könyvben érintett ellentmondásainak megértéséhez. Önmagával szembeni igényessége és elemző készségének elmélyülése biztosítéka lehet további írói kibontakozásának. (Szépirodalmi)

VÁRÓCZI ZSUZSA

Ifjúsági életrajzregények

„Nagyon kérem, írja meg Beethoven életrajzregényét az ifjúság számára”. E szavakat Maxim Gorkij vetette papírra, s adta postára ab Paris; a levél címzettje Romain Rolland volt. De címzettnak érezheti magát minden író, aki pedagógiai felelősséget érez a jövő nemzedékkel szemben. Mert Gorkij hasonló levéllel fordult H. G. Wellshez, írnia meg az ifjúság számára Edison életrajzát, s Fridtjov Nansenhez Kolumbusz Kristófról szóló ifjúsági életrajzregényt kérve.

Gorkij fontosnak tartotta, hogy az egész világ nagy embereiről életrajzregény készüljön az ifjúság számára. Vágyát az a felismerés hevitette, hogy az ifjúságnak erre nagy szüksége van. Gorkij felelősnek érezte magát azért a terhes örökségért, melyet nemzedéke a következő nemzedékre hagyott az első világháború következtében támadt életért. Ezért látta szükségesnek, mint azt több ízben írta, hogy a múlt feltárással utat mutasson a jövő felé.

„Mutassuk meg az ifjúságnak, hogy az emberek nem mindig voltak oly hitványak, mint amilyenek mi vagyunk.” Így vélekedett önmagáról és nemzedékéről Gorkij az első világháború után.

Mennyivel több okunk volt nekünk a lelki ismeretfurdalásra a második világháború után a mi ifjúságunkkal szemben. Mivel engeszteljük fiataljainkat, mivel mutassunk utat a jövő felé? „Mutassuk meg, hogy minden népnek voltak, s vannak nagy fiai.” Semminek nincs nagyobb nevelő hatása, mint a példamutatásnak. Egy emberi példakép, ha a gyermek idejében ismeri meg könnyen olvasható, élvezetes, regényes portré, vagy riportszerű életrajzban, döntő befolyást gyakorolhat. Ilyen könyv megírásának feladatára csakis az az író vállalkozhat, aki szaktudáson és írói képességen kívül felelősségérzetet is hordoz magában, s aki nemcsak ismeri, de úgy szereti is az ifjúságot, mint Gorkij.

Nyilván Gorkij példamutatásán okulva a

Móra Kiadó nálunk is sorra jelenteti meg az életrajzregényeket. Közülük több, avatott író tollából kerül ki, s nemcsak a kívánt pedagógiai hatást éri el, hanem közönségsikert is arat. Ezek közül az utóbbi időben három magyar író munkáját kedveli különösen az életrajzregényeket szenvedélyes érdeklődéssel olvasó ifjúság. *Vámos Magda* „Resid effendi”, *Kertész Erzsébet* „Teleki Blanka” és *Román József* „Mohamed” című könyvét. A negyedik életrajzregény, melyről szólni kívánunk lengyel író műve, *Broszkiewicz* „Chopin”-je.

Kertész Erzsébet Teleki Blankája a nagy magyar pedagógust, a kufsteini mártírt rajzolja meg. A regény az ismert történeti adatokon kívül úgynevezett „kitalált”, romantikus szerelmi történetet is tartalmaz. Természetesen nem akármilyen szentimentális szerelmi regényt, hanem olyat, amelyből az olvasó érezheti, hogy Teleki Blankának valóban csakis ilyen magánélete lehetett. A jó író, ha idéz egy szellemet, a megidézett magától szólal meg, s úgy az írónak, aki nem a „történetet” találja ki, hanem a valóságot, úgy, ahogy az egykor megtörtént. Ha aztán ez a kitalált, vagy helyesebben eltalált valóság tetszetős, izgalmas elbeszélésben jelentkezik, az különös haszna az olvasónak, mert észrevétlen és játszva tanulja meg a történelmet, s okul a történelem hősi példáján, melyet észre sem venne, ha száraz tudományossággal, unalmasan tálalnák elébe. Vitathatatlan pedagógiai haszna ez az életrajzregények műfajának.

Vámos Magda Resid effendije a múlt század legkalandosabb sorsú embere: Vámbéry Ármin. Vámbéry maga 1906-ban adta ki ön-életrajzát, s most, hatvan év után jelent meg róla az első életrajzregény. Ez az életrajz igen szerteágazó, ezért jó felkészültségű író igényel. Vámos Magda Vámbéryről írott könyve a téma és az író szerencsés találkozásának eredménye.

„Az ember nem születik hősnak, de azzá nevelheti magát” – mondhatja Vámos Magda hőseivel, s ennél nevelőbb hatású kijelentés alig hangozhat el fejlődő, serdülő olvasó előtt. Ez az önmagát hőssé nevelő regényalak oly közvetlenül jelenik meg az olvasó előtt, hogy annak eszébe sem jut hitetlenkedni a szinte valószerűtlen kalandok miatt, hiszen az Ezerégyéjszaka meséihez hasonló eseménysorozat szó szerint megtörtént. Vámbéry effenditől megtanulja az ifjúság, mit lehet elérni türelemmel, szabadságszeretettel, s nem utolsó sorban kíváncsisággal.

„Vámbéryt nem lehet egyetlen kartotékla-pon elkönyvelni” – mondja hőséről az író. – Orientalista? Néprajztudós? Politikus? Nyelvész? Riporter? Különc? Zseni? Emléke fennmaradt mint utazóé, akinek dervisruhában, mekkai zarándoknak álcázva sikerült bejárnia Közép-Ázsia vad pusztaságainak azokat a tájait, ahonnan öelötte fehér ember még nem került ki elevenen. Kevesen tudják róla, hogy a mohamedán világ legjobb ismerője, szinte tévedhetetlen szakértője volt. Hat középiskolai végzettségével egyetemi tanár lett belőle, számos tudományos akadémia tagja, műveit húsz nyelvre fordították, ő maga negyven nyelven beszélt. Élete önmagában is kalandregény és karriertörténet. Éppen ezért, ha valaki színvonalasan akarja élettörténetét megírni, egyforma biztonsággal kell mozognia a vallási és politikai mozgalmak, népszokások és arisztokratikus illemszabályok, a történelem, nyelvészet és társadalomrajz ösvényein. Ez a biztonság tette megoldhatóvá, hogy 12 ívbe szorítva kapjuk meg Vámbéry portréját, életét, s hogy ezenkívül a magyar reformkor nagyjai, az Iszlám népei, az ugor-török nyelvészeti háború, a szultánok palotái, az angol lordok kastélyai és a világpolitika nagy sakkjátszmájának figurái is megelevenednek előttünk.

Román József nevével eddig úgy ismerkedtünk meg, hogy különböző népek teremtésmondáit és egyéb mítoszait mutatta be kiváló stílusérzékkel. Most a Móra könyvkiadó életrajz-sorozata számára a világ harmadik nagy vallásának megalapítójáról: Mohamedről írt.

Resid effendiből sokat tudhattunk meg a modern kor Iszlámjáról; Román könyve közelünkbe hozza a keletkezés, a kezdeti harcok izgalmas történetét, a moszlim hit első félszázadát, mely a mi időszámításunk hetedik századának elejére esett. 1345 év választ el már bennünket Mohamed futásától, a hidzs-rától. Az egyistenhívő mohamedán mozgalom elindulása, az eszme átalakulása hatalmi szervezetté, a hívek különböző csoportjainak ösz-szezsapásai, a későbbi egyházszakadás első hasadécai az iszlám tömb testén – mindez ismerős történetnek látszik, bármely messze is van tőlünk térben és időben.

Román József ezt a bonyolult sokrétű eseményszövedéket meglepő rezonanciákkal, a szemlélődésre alkotott ember iróniájával és harcokban részt vett férfi együttérzésével meséli el. Zenei építésű könyv a Mohamed élete, olyan fuga, ahol jelen és jövő felel a múlt szólására és viszi tovább, a maga módján.

Jó ötlet, hogy a szerző Mohamed írónaként mint krónikással mondatja el a történetet; ez a megoldás Anatole France szellemével, a hitből kiábrándult, de a kiábrándultságon túl mégis mindig hívő magatartásával rokonítja a regényt. Pont és ellenpont, mítosz és materializmus végesvégig megtartja szerkezeti egyensúlyát ebben a műben. Valóban marxista szemléletű, de ugyanakkor a regényesség igényeinek is megfelelő életrajzot adni egy emberről, aki – legalábbis eleinte – kétségtelenül megszállottja volt az istenség rejtélyes gondolatának, s megírni e megszállott próféta legelső követőinek vallásos hittel hódító útját: buktatókkal teli feladat, mert könnyen csábíthat a marxizmus elnagyolt értelmezésére, vulgarizmusra. A szerző a buktatókat sorra elkerüli; nem tartja szükségesnek zárójelek között megjegyezni az oly gyakorta kisdedeként kezelt serdülő vagy netán felnőtt olvasók számára, hogy Mohamed csupán hitt Gábiel arkangyal s egyéb arkangyalok megjelenésében, de nem látta őket „csakugyan”, minthogy nem is bocsátkozik vulgárisan egyszerűítő magyarázatokba mítoszok, vallások, hitek eredetéről az emberi lélekben és elterjedésükről az emberi sokaságokban. Viszont lépten-nyomon feltárja azt a társadalmi-gazdasági helyzetet, amely előbb kiváltotta a mohamedizmus létrejöttét, majd hódításait az adott környezetben szükségesszerűvé tette.

Ritka írói erény a női alakok hiteles felidézése. Ezek között is a legszuggesztívabb a kételkedő narrátor fanatikus felesége, aki az önálló gondolkodás megrögzött szokásáról lemondani nem tudó írónő férj oldaláról átpártol a hatalom oldalára, és a próféta ágyasainak sorába lép. Fanatikus és kételkedő alkat, etikai igazság és politikai hasznosság, nagy stratégia és kis taktika összecsapása férj és feleség párbeszédében a regény csúcspontja.

Ugyanebben a sorozatban jelent meg a romantika legnagyobb költőjének, Chopinnek életrajzregénye Broszkiewicz lengyel író és muzsikussal tollából. A sorozat szerkesztője e könyvet „rövidített kiadás”-ban jelentette meg. Vajon miért nem teljes egészében, úgy, ahogyan a szerző megírta? Mit szólna hozzá maga Chopin, ha valamely művét, például a gyászinduló b-moll szonátát az ifjúság számára könnyített-rövidített kiadásban bocsátaná közre valamely aggályoskodó zeneműkiadó? Esetleg a négy tételből elhagyná a gyászindulót, nehogy az ifjú zongorista elszomorodjék a borongós alaphangulatú tétel hang-

vételén. Az olvasó nem annyira Chopin életrajzi adatainak teljességét hiányolja, hiszen azt úgyis ismeri, hanem az írói mondani-való teljességét. Ennek hiánya ugyanis bántóan érezhető a könyvön a kihagyás következtében. A jó életrajzregény nem más, mint portré, amelyben nem annyira az életrajzi adatok a lényegesek, hanem a látási mód, ahogyan az író hőst beállítani kívánja. Broszkiewicz nagyon jó író. Bizonyosságul elég egyetlen mondatát idézni: Bach Cisz dur fugájáról mondja: „Ez maga a nyugalom, a világ igazságos rendjében bízó bölcsesség nagy nyugalma”. Aki ilyen mondatot ír le, annak minden mondatát olvasni akarjuk.

Legalább a külföldi írók kapnák meg nálunk annak a megbecsülésnek kis részét, mellyel Gorkij tisztelte meg a szerkesztésében megjelenő sorozat szerzőit.

SZÉKELY JÚLIA

László Lajos:

Sorsunk

A Pécsi Janus Pannonius Irodalmi Társaság folyóirata

Gyér folyóirat-történeti publikációink között méltán kelthet feltűnést *László Lajosnak* a *Sorsunk* című folyóirat hét évi működéséről írt tanulmánya.

A lap 1941-ben a Janus Pannonius Társaság folyóirataként indul ugyan útjára, de nem válik teljesen regionálissá, hanem a magyarság egyetemes problémáit is látó és feltáró „közművelődési és szépirodalmi” sajtóterméke lesz Dél-Dunántúlnak. A magyar sajtótörténetben helyét és értékét csak a kor átfogó politikai ismeretében és hét év termésének gondos kritikai szemléletével lehet megítélni. Mindez megvan *László Lajos* tanulmányában, kár, hogy értékeléseit több helyen elnyomja a túlzott adatszerűség. Értéktételeit néha szinte az elfogultság vádjával illethetnénk, ha nem izzana fel mögöttük az élő anyag: az ország szinte minden részéből jelentkező vagy toborzott írógárda vallomása a magyarság akkori sorskérdéseiről. Méltán merül fel a kérdés, hogy a nacionalista és antiszemita erők kiterjeszkedésének korszakában hogyan sike-

rült a Sorsunknak 1944 októberéig Pécsen, a pángermán törekvések egyik tűzfészkeében magyarságmentő elveit fenntartania. Kétségtelesen nem az ellenforradalmi rendszer jóvoltából. A folyóirat politikai arcúlatát jelentős közéleti tisztségeket viselő igazgatótanácsa is csak részben befolyásolhatta. A pécsi bölcsészeti kar megszűnése után Várkonyi Nándor felelős szerkesztő és kiadó fogta össze a széthullani készülő helyi erőket, majd országos nevű írók, szociológusok, szociográfusok és közgazdászok bevonásával a 40-es évek elején a legjelentősebb vidéki folyóirattá fejlesztette a Sorsunkat. Bár Várkonyi elsősorban a népi írók csoportjához állt közel, arra törekedett, hogy a népi és urbánus csoportosulások összefogásával a feudálkapitalista rend reformját sürgető írókat tömörítse maga köré.

Jól látja László Lajos, hogy itt a reform szón van a hangsúly, hiszen alapvető változásokra sem a népi írók, sem az urbánusok nem gondoltak. Mire építettek hát? Arra az optimizmusra, „melyre az önbizalom parancsa s ezer év története tanít”, erényeinkre, érdemeinkre és jogainkra, mert „a népek versenyében egyiknél sem vagyunk alábbvalóak.”

Az Anschluss és a nyilaskeresztes párt térhódítása után nyilvánvalóvá vált, hogy a német szellemi törekvések ellen valamennyi antifasiszta erővel össze kell fogni. A szerkesztőség a munkásság szocialista tömegeire csak kevéssé gondolt, irodalomszervező tevékenységében a népi írók által támogatott reformpolitikát vallotta magáénak, bár nem jutott el annak marxista irányzatáig.

A tanulmánykötet részletesen elemzi azokat az országos reformjavaslatokat, amelyek Veres Péter, Erdei Ferenc tollából a Magyar Csillagban és a Kelet Népében az igazságos földreform és a parasztság jobb megélhetése érdekében megjelentek, majd egybeveti ezeket a „pécsi norma” néven ismert városi nyomorényhító akció országos hatásával.

A folyóirat ily irányú célkitűzéseinek ismertetésénél sokkal jelentősebbnek kell tartanunk a „magyarságismeret” elmélyítését elemző fejezetet. Különösen a Pécsen és a Dél-Dunántúlt fenyegető pángermán veszély elleni küzdelem feltárása jelentős. Lassan feledésbe merülnek ugyanis azok a küzdelmek, amelyek a német megszállás előtt az ország német ajkú lakosságának hazához hű rétege és a pángermán eszmék követői között kiéleződtek. Pécsen mint a „Schwäbische Türkei” tartományi székhelyét, német gimnázium létesítésével, majd német fakultás tervével

készítették elő a „hazatérés”-re. A német diszsimulációs törekvések német egyetemi tanárok sajtóhadjárata is erősítette. A Sorsunk érdeme, hogy e sorsdöntő, nehéz időkben több cikkben is szembe mert szállni a pángermán sajtó törekvéseivel, és bátor hangon szót emelt ellenük.

A lap művelődéspolitikai elgondolásait szintén pozitívan értékeli László Lajos. Ennek igazolását a népi kultúra megbecsülésére, felemelésére és az európai kultúra közkincsé tételére törekvő cikkekben látja. A folyóirat fontos feladata volt a fiatal, kezdő írók felkarolása, az új írónemzedék felnevelése is, amire ekkor valóban alig akadt példa az országban.

A Sorsunk azonban nemcsak közművelődési, hanem szépirodalmi folyóirat is volt. Amikor László Lajos a folyóirat szépirodalmi arcúlatát bemutatja, eléggé vázlatos képet ad. A lapot elsősorban tápláló Janus Pannonius Társaság írói különböző irányzatok követői voltak. Szívesen vettük volna a különféle törekvések bővebb kifejtését. Eszmeileg a lap tiszta volt: a fasiszmussal való szövetség vagy valamiféle együttműködés vádjával nem lehet illetni; esztétikai karaktere azonban – úgy látjuk – nagyon zilált: a parnasszista művektől kezdve a legkülönbözőbb izmusok érvényesültek benne – a szerkesztői programnak megfelelően. László Lajos igyekszik némi rendet teremteni a műfajcsoportok között, de inkább csak irodalompolitikai szempontból nézi és értékeli a műveket.

A Sorsunk szerepe is megváltozott a felszabadulás után. A Janus Pannonius Társaság helyébe lépő Batsányi Társaság „irodalmi és művészeti” folyóirataként jelenik meg 1946 elején. Mivel íróinak nagy része nem vesztette hitelét a fasiszta rendszerben, a felszabadulás után megvolt az alapja a megszólalásra. A régieken kívül új – kommunista, szociáldemokrata – írók is helyet kaptak hasábjain. Célkitűzései között újként szerepelt: a szomszédos és a távoli népek iránti barátság ápolása, életük, kultúrájuk megismertetése, elemzése. Lehetővé válik a munkásosztály életével foglalkozó tanulmányok és szépirodalmi alkotások megjelentetése. A főszerkesztő szemléletmódja most is következetes: rokon a népi ideológiával. Szerinte az ország alapja a parasztság, amely a munkásosztállyal együttműködve érhet el eredményeket az ország vezetésében, de az ország vezető ereje továbbra is az értelmiség marad.

A felszabadulás utáni változások alól a

Sorsunk sem vonhatta ki magát, főleg azért, mert a koalíciós idők zűrzavarában nem talált rá a helyes útra. Elvesztette olvasótáborának jó részét, anyagi nehézségei is elkezdtek. Lényegében népi és polgári lap maradt. Továbbra is a pártokon felül álló, politika nélküli irodalom kialakítására törekedett. Amíg az induláskor a pángermán vesztély és a társadalom égető kérdései összeforrasztották a folyóirat heterogén táborát, addig a felszabadulás után ez a tábor nagy részében széthullott, erősen megfogyatkozott.

Az 1945 májusában megszűnt folyóirat a pécsi és a dunántúli szellemi életnek egyik

jelentős szakaszát zárta le. A Sorsunk 7 évének története a magyar nép és az antifasiszta erők küzdelmére is rávilágít. Ezért a tanulmány a benne említett, nagyrészt még élő szereplők egykori helytállásának írásos dokumentuma is. László Lajos tanulmánya nagy tárgyszeretetről és tudományos alaposágról tanúskodik, s kortörténeti példát mutat a tájegységi folyóiratok történetét tanulmányozók számára.

(Pécs város Tanácsa kiadása)

TÓTH ISTVÁN

Folyóirat-szemle

NOVELLA, REGÉNY

Különféle elvi fölmérésekben, rögtönzött vitákban és alkalmi cikkekben egyre több szó esik a mai magyar prózairodalomról. Van, aki a nagyigényű kérdésre keresi a választ: Merre tart a magyar próza? (Szabó György, *Új Írás*, 1967. február); az Írószövetség prózai szakosztályának legutóbbi vitája a kérdés szerényebb megfogalmazására kapott válasszal is beérte volna: Hol tart a magyar próza? (A vita anyaga a szövetség *Tájékoztatójában* olvasható, 1967. I. szám.) A magyar irodalom elmúlt esztendei térképének megrajzolására vállalkozó *Kritika* a márciusi számában két önálló tanulmányt szentelt a kérdésnek: Béládi Miklós a regényről, Szabó B. István a novelláról mondta el gondolatait. Hogy az effajta műfaj-áttekintés mennyire kevésbé ártatlan vizsgálódás, s hogy mennyi gyűlékony anyagot rejt magában, mutatja az a polémikus hangú cikk, melyet Tóth Dezső írt a *Népszabadság* egyik elmúlt vasárnapi számában, többek között Béládi tanulmányára is reflektálva. (A kritika felelőssége, 1967. április 16.) Legutóbb az *Élet és Irodalomban* (1967. május 6.) Thurzó Gábor és Szabó Magda novelláskötetével kapcsolatban elevenítette föl a műfaj helyzetének általánosabb kérdéseit Faragó Vilmos.

Az írások egy részének szinte visszatérő refrénje a dohogás, az elégedetlenség. „Baj van a magyar novellával” – mondja Faragó, s Szabó B. István, aki novella-irodalmunk jövőjét, további útját kutatja, „azokat a kezdeményeket, melyek egy irodalmi műfaj mindig szükséges megújódását ígérhetik”, az is így sommáz: „kevésbé mondható eredményekben gazdagnak a múlt esztendő”.

Am a kérdéshez kapcsolódó többi, eredményeket és értékeket elismerő tanulmány is eléggé szélsőségesen fogalmaz, egyéni igényeket és elképzeléseket kér számon a vizsgált anyagon. Szabó György lendületes dolgozatában a hazai regény és novella fejlődése érdekében például olyan feladatokat jelöl meg, amelyek figyelmen kívül hagyják a magyar próza eddigi hagyományait, illetve azokat egyoldalúan értelmezi. Igénye a magas színvonalú, elemző, „józanágót és szenvedélyt” egyesítő próza. De hogy ezt az a mű képviseli, amely „olyan tartalmakat közöl a világgal, amelyeket bármely nyelvre fordítani lehet” – aligha elfogadható.

A tanulmány jól volt időzítve: a megjelenése után tartott írószövetségi kerekasztal-konferencia csak úgy zúgott tőle. Illés Lajos referátumában így foglalta össze ellenvetéseit: „Szabó György igénye európai színvonalú, filozófikus indulatiságú, öncsalástól mentes, nem gőzös tekintetű és látású prózára csak helyeselhető, és hogy ezért küzd, az eléggé nem értékelhető. De a cél elérése nem kívánja meg azt, hogy elvesse a mai szocialista irodalmunk értékes hagyományait, a népi írók prózáját és Móricz Zsigmondét, hiszen éppen ezekben a hagyományokban kristályosodik ki a leleplezésen és vádemelésen kívül sok olyan eszme, gondolat, érzés, eszmény, amely a ma előzménye.”

Alighanem a hangsúlyeltolódás, az éves fölmérésekben szinte elkerülhetetlen egyszerűsítés volt az oka annak a vitának is, amely *Béládi Miklós* tanulmányát követte. Béládi a hatvanas évek új regény-típusának a probléma-kereső, a kérdező-regényt tartja, s „egy sokra kötelező neki-lendülés továbbvitét” olyan művekben becsüli, amelyekkel kapcsolatban aztán eszmei fönn-tartásait *Tóth Dezső* mondta el idézett cikkében. „A mai legjobb regények a szemlélet, a gondolat igazságával vagy feszültségével ragadnak meg; a kutatás igényével vagy irányával ejtenek gondolkodóba... a mai próza eltökélten folytatja a közeli múlt oknyomozó, elemző módszerű földerítését, hogy rálelhessen a mához vezető történelmi út napjainkban is tanulságokat nyújtó tapasztalataira vagy emberi sorsok elferdülésének, kisiklásának találja meg a magyarázatát” – írja Béládi. Tóth Dezső viszont azt állítja: „Bevallottan egzisztencialista regényekről van szó”, és fölteszi a kérdést: A folyóirat „hogyan tarthatja fontosabbnak a marxista kritika – ez esetben – egységes véleményének revízióját, mint az egzisztencializmussal való vitát?” Majd a bírált magatartást „ideológiai provincializmusnak” minősíti.

Am vitatkozzanak a vitatkozók, sopánkodjanak a szerkesztők: baj van a prózával, nincs magyar novella – a folyóiratok szépprózai rovatai rendre-sorra megtelnek, a regények és novelláskötetek megjelennek és elkelnek.

Az aggodalom oka – az egyoldalú megközelítésen kívül – nyilván a vizsgált anyag túlságos testközeliségében van. Ilyenkor az elmélet még könnyen fölébe nő a valóságnak, a szöveget a tézishez agyusztáljuk. Könnyebb a két háború közti s az azt megelőző magyar novella értékeiről beszélni, mint a jelen folyóirat-termésből kiszűrni a maradandót. (A *Körkép*-antológiák is meglevő tendenciákat regisztrálnak, „egyensúlyoznak”, s kevésbé orientálnak.) Iskolában tanítják, hogy Mikszáth nagyrészt napilapok hasábjairól összegereblyézett írásaival, két kötet tárcával tört be a magyar irodalomba, de hol van az a szinkron kritika, amely egy frissen megjelent, még nyomdafösték szagú első kötetre így mutat: Ecce poeta!?

Aztán nemcsak az közhely, hogy a magyar irodalom „legfejlettebb és legizmosabb ága” a költészet, hanem közhely az is, hogy a széppróza címkeje alatt nem vagyunk képesek mást látni, mint a regényt és a novellát. Egy folyóiratszemlében a jelzéssel is be kell érünk; azzal, hogy a szépprózai műformák közül pusztán egyetlen – de nagy hagyományú és rangos jelenű – műfajra hivatkozunk: a magyar emlékirat-irodalomra. S abból is csupán néhány mai írásra: Granasztói Pál, Veres Péter, Feja Géza, Jankovich Ferenc önéletírásaira. S ha csak a novella és a regény kategóriájában gondolkodunk, hova tesszük az új magyar próza alighanem egyik legkitűnőbb művelőjének, Illyés Gyulának prózai írásait? Tágítani kellene tehát a széppróza fogalmát, s irodalmat kellene látni a memoárban, az útirajzban, a tárcában s uram bocsá! még egy-némely tanulmányban, esszében is.

Arra is gondolni kellene, hogy nem vagyunk-e túlságosan nagyigényűek, amikor egy esztendő irodalmi termését mérlegre tesszük? Ha nem is remekműveket, de „emlékezetesen jó” írásokat várunk. Köztudott, hogy az egyik legnehezebb műfaj a novella. Rangos író mondta, nem kezdő a szakmában: örül, ha tíz-tizenkét írása közül egyet-kettőt valóban sikerültnek érez. S azok a múltból megcsodált, példaként a fiatalok fejére olvasott írások (Kosztolányi, Gelléri, Török Gyula, Tamási, Tersánszky, Kodolányi elbeszélései) egy mennyiségileg is milyen gazdag életmű párlatai? Ha egyetlen folyóirat egyetlen évfolyamában három olyan írást sikerül fölmutatni, mint a *Kortárs* tavalyi számaiban Déry Tibor: *Capriccio*, Gáll István: *Csapda* és Sánta Ferenc: *Áruló* című szép írását, azt hiszem, lelkendezés nélkül is bizhatunk a magyar szépprózában.

A széppróza körüli dohogásnak természetesen más – valóságos – okai is vannak. Alig érteni azt a következtetlenséget, hogy úgy jelenik meg szerzőnek első novelláskötete, hogy a folyóirat-szerkesztőségek korábban fölfigyeltek volna rá (*Albert Gábor*: *Albérleti szobák*). Az is igaz, hogy – a látszat ellenére – a napilapok, de még a folyóiratok is – a két háború közti lehetőségekhez mérve – kevés szépprózát közölnek. A hetilapokból a foto szinte teljesen kiszorítja az irodalmi igényű írásokat. Pedig napi prózairói gyakorlat, állandó igény és szükséglet nélkül nehéz a „formát” tartani. A műfaj kellő népszerűsítése, esztétikai értékű elemzése is hiányzik. Novelláskötetet kézbevenni, olvasni még nem divat nálunk. Pedig a „miért szép?” kérdésre bizonyára nemcsak versek, de elbeszélések is, s nemcsak klasszikus alkotások, felelni tudnának...

A vitákhoz (érvekhez és félreértésekhez egyaránt) nemcsak adalékot szolgáltat az irodalom, a végső szó is a műveké. A magyar próza körüli polémiahoz kapcsolódó újabb cikknel ezért örültünk jobban annak a két elbeszélésnek, amelyet a májusi *Kortárs* közölt a *Fiatalkor* rovatban: *Lengyel Péter* és *Turcsányi Ervin* írásai irásai nemcsak a szerzők novellairó tehetségét, hanem a műfaj mai lehetőségét és életképességét is igazolják...

TÜSKÉS TIBOR

TV-szemle

JUBILEUM

A televízió éppen egy hónapja sugározta jubileumi műsorát abból az alkalomból, hogy a Magyar Televízió első igazi bemutatkozása az 1957. május elsejei közvetítés volt. Gondolom, így sem késtünk el azonban ezzel a meditációval. Egyébként is könnyű most újabb „tizéves” apropókat találni – június másodikán tiz éve, hogy először jelentkezett a mai TV-Híradó őse, a Televízió Képes Híradója, annak pedig június tizenharmadikán lesz tiz esztendeje, hogy „Itthon és a nagyvilágban” címmel az első, egész estét betöltő stúdióműsort sugározták... Lényegében azonban nem egyetlen dátumról (legfeljebb jubileumi időszakról) van szó, hanem a televízió rendkívül nagy szerepéről, jelentőségéről.

A néző nem tartja úgy számon az aktuális műsorokat, mint egy-egy emlékezetesebb filmet, tv-játékot vagy színházi közvetítést – a hazai televíziózás nagy politikai-társadalmi jelentősége mégis az aktuális műsorokban, azok hatásában van. A nézők nagy része hajlamos kizárólag a szórakoztató műsorok alapján itélni, pedig a tájékoztatás, a hazai élet és a világ eseményeiben való gyors és pontos eligazodás, a fontos politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális és sport-eseményekben való helyszíni részvétel nem kevésbé fontos, nem kevésbé elhanyagolható területe a televíziónak. Többé-kevésbé ismert az előfizetők számának rendkívül gyors emelkedése. A készülékét 1958-ban elsőként bejelentő Frei Gyula, budapesti technikus óta 1967. március 31-én már 1 millió 65 ezer 522 tv-előfizetőt tartottak nyilván a postaszervek. Tehát napról napra másfél-kétmillió nézővel kell számolni, és ha figyelembe vesszük, hogy a múlt évi másfélezer műsorórának lényegében több mint a felét az aktuális műsorok, híradások, tájékoztatások, különböző helyszíni közvetítések stb. képezték – nem nehéz elismerni, hogy a televízió jelentőségét mindenek előtt széleskörű értelemben vett politikai szerepe adja meg. Részleteit tekintve, híranyagai általában kiterjednek a lényeges eseményekre, külföldi képösszeköttetése eléggé gyors és színes, gyakran gyorsabb, mint belföldi filmszolgálat; helyszíni közvetítései frissek, bár egyelőre inkább csak a jelenlét izgalmával hatnak; publicisztikai műsoraiban sok a bátorság, nem hiányzik belőlük a szenvedély és a szellemesség, és témáikat túlnyomórészt a valóság problémái közül választják. De ehhez a felsoroláshoz tartoznak a mind gyakoribbá váló bravúros helyszíni közvetítések, mint például 1965 márciusban a Voszhoz 2. űrhajó fedélzetéről és Leonov akkor szinte fantasztikusnak látszó űrsétájáról, vagy épp a közelmúltban a Montreáli Világkiállítás, az Expo-67 megnyitó ünnepségének helyszíni közvetítése, vagy – mint reméljük – a mexicói olimpia közvetítése lesz.

A képernyő közönsége – beleértve felnőtteket, kamaszokat, kisiskolásokat, várost és falut – összehasonlíthatatlanul többet tud a világ dolgairól, és rétegebben, elmélyültebben tudja, mint televízió nélkül tudná. A néző általános tudása magabiztosabb, tájékozottsága kritikusabb. Ez elsősorban, mondhatni döntően az aktuális műsorok széles rendszerének köszönhető. Az természetesen más kérdés, hogy a műsoroknak ebben a rendszerében is időnként több a kelleténél az esetlegesség, a dolgok jelentőségének fordított értékelése is előfordul, az arányok is el szoktak tolni; hogy a néző tájékozottságát főként belpolitikai értelemben kellene növelni. Például egy átgondoltabb vidéki programmal. Szó sincs arról, hogy a televízió aktuális belpolitikai műsorait valamiféle túlzott főváros-centrikusság jellemezné, és a kívánsághoz bizonyos pillanatnyi technikai határokat is figyelembe kell venni – de belpolitikai értelemben a vidék még máig is

felderítetlen terület. Nemcsak arról van szó, hogy egy-egy nagyobb vidéki város szellemi élete nem csupán a helyi színház programjában érzékelhető, hanem egyetemeiben, főiskolaiban, irodalmi és művészeti műhelyeiben is, de általában, a vidék egész társadalmi, gazdasági élete sok tanulságos érdekességgel szolgálhat.

A televízió műsorát gyakran éri bírálat, ezek közül kétségtelenül legjogosabbak a filmműsorokért kifogások, amelyeket legfeljebb magyarázni lehet azzal a körülménnyel, hogy a televízió évente körülbelül százhusz-százharminc játékfilmet sugároz a képernyőn, ez mennyiségileg körülbelül megfelel a mozikban évente bemutatott filmek számának. Mindezzel együtt is a néző szívesen emlékszik vissza bizonyos szórakoztató műsorokra, kellemes filmélményekre, pompás színházi közvetítésekre, mint többek között az Orfeusz alászáll, a Yerma vagy a pécsi III. Richárd közvetítése volt. Ha művészileg kissé bizonytalanul megalapozva is, de a képernyőn hetek alatt nagy népszerűsége szert tett sorozathősök bukkantak fel, és feltétlenül a szórakoztató műsorok közé sorolható a televízió nagy amatőrvetélkedője, a Ki mit tud. Mindezek a tíz év kellemes szórakoztató műsoremlékei közé tartoznak, de művészi és művészetpolitikai szempontból messze kimagaslik az új műfaj megjelenése, a tv-játék kialakulása. Néhány hónapja irtuk le a folyóirat hasábjain, hogy a televízió elsősorban a saját produkcióival hirdetheti és védheti meg művészetpolitikai koncepcióját. Tíz év produkciót számbavéve ez a megállapítás különösen valóságnak látszik. Az új televíziós műfaj, mely a nagyobb televíziós kultúrával és főként nagyobb tapasztalattal rendelkező országokban a színpaddal és a filmmel egyenlő jogokat nyert magának – nálunk úgyszólván előzmények nélkül alakult ki. Néhány év alatt mégis „versenyképesek” letünk, amit mindenek előtt bizonyítanak a nemzetközi díjak.

A hazai képernyőn 1958-ban hat eredeti tv-játékot mutattak be, közöttük a Hotel Germaniát. A következő évben kilenc tv-játék készült el, közöttük a Sakknovella és a nagysikerű Vitézek és hősök. 1961–62-ben huszonnyolc tv-játék készült a televízió stúdióiban, 1964-ben már harminchárom. A pusztasorolás is imponáló: Menekülés a börtönbe, Nő a barakkban, Epeiosz-akció, Honfoglalás, Élektra, Ivan Iljics halála, A helység kalapácsa, Fáklya láng, Kreutzer-szonáta... Eredeti művek és kitűnő adaptációk és közöttük talán a két eddigi legjobb: a Temetetlen holtak és a Baleset. Elgondolkodtatóan igényes sorozat, melyből talán csak a derűs alaphangulatú műveket kell hiányolni, de hát a derűvel a televízió egyébként sincs valami nagy barátságban, s ez már egy másik téma volna. Mindenesetre új műfaj született, mely rövid tíz év alatt elérte a nemzetközi színvonalat.

Ha csupán azt értékeljük – azon túl, hogy tíz év óta van televíziónk, és pillanatnyilag az ország területének körülbelül a nyolcvan százalékán teljesen elfogadhatóak a vételi viszonyok – ha csupán azt értékeljük, hogy a televízió figyelemre méltó és megbízható aktuális műsorrendszert alakított ki, és az új műfajt, a televíziósjátékot igénnyel, művészettel teremtette meg a hazai viszonyok között – akkor is nagy eredményekre emlékeztet ez a szép jubileum.

A televízió „pályafutása” egyébként is bámulusos. Története – leszámítva Nipkow tárcsáját, mely 1844-ben az első gyakorlati eszköz volt az egyetlen csatornán megvalósítható képközvetítéshez – 1907-ben kezdődött B. L. Rosina elektromos képösszerakásos rendszerével. 1929-ben már elkészítették Németországban az első szabványt, és 1930-ban Angliában megtörtént az első nyilvános televíziós adás. A televízió rövid negyven esztendő alatt fantasztikus népszerűségi pályát járt be az egész világon, nálunk tíz év alatt csaknem „feltöltődött” az ország, körülbelül minden harmadik családnak van televíziója. Elgondolni is félelmetes, hogy adásnapok estéin egy-egy időszakban két-három millió néző is ülhet egyidőben a képernyő előtt, hiszen félelmetesek voltak a városok kihalt utcái a londoni labdarúgó világbajnokság idején, például a magyar-brazil mérkőzés alatt. A furcsa betegség, a „tv-kór” egyébként a fiatal tévés-országokhoz hasonlóan nálunk is szedi az „áldozatait”. A kíváncsiság ereje időről időre százezreket kényszerít le a készülék elé, mind kevesebb időt hagyva arra, ami az emberek szabadidejében a televízió kivül még létezhetne.

Mostanában gyakori kérdés: mit hoz majd a következő tíz év? Bizonyosan érdekes technikai megoldásokat, s maradandó műsorelményeket, de gondolom: a műsorok nagyobb szervezetségét is, benne az egyes adásnapok sajátos profiljának a kialakítását, mely talán az első jelentős lépés lehetne a televízió részéről a szabadidő helyes – a nézők részéről a valóságban teljesen elkomolytalanodott – arányainak kialakítására.

THIERY ÁRPÁD

A

JE LEN KOR

KRÓNIKÁJA

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportja és a Jelenkor szerkesztősége május 8-án tartott ülésén megvitatta a görögországi eseményeket és a következő tiltakozó levelet küldte a Görög Királyság nagykövetségének:

„A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportja és a Jelenkor szerkesztőbizottsága megdöbbenéssel figyeli a görögországi eseményeket.

A görög földön, ahol hajdan a demokrácia virágzott, ma a hitleri módszerekhez tér vissza a görög kormány, megsűfolva a legalapvetőbb emberi jogokat és a lelkiismereti szabadságot.

Az Akropolisz hőseit, s vele együtt több ezer haladó gondolkodású hazafit, köztük írókat és művészeket tart fogva az erőszak.

Sorsukért aggódva követeljük, hogy szüntessék meg a görög nép hős fiait ellen indított hajsztát; bocsássák szabadon a letartóztatott politikai foglyokat.”

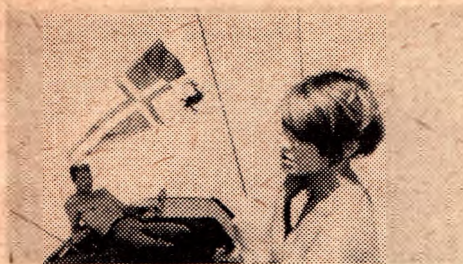
*



Az idei ünnepi könyvhét pécsi és baranyai rendezvényeinek sorában május 28-án Pécs város Művelődési Házában Bede Anna költő, Devecseri Gábor Kosuth-díjas költő, Galambosi László költő, Gergely Márta József Attila-díjas író, Kolozsvári Grandpierre Emil József Attila-díjas író és Örsi Ferenc író részvételével irodalmi estet tartottak. A bevezetőt Szederkényi Ervin, a Jelenkor főszerkesztője mondta. – Ezenkívül Bede Anna és Kolozsvári Grandpierre Emil Mohácson, Devecseri Gábor Komlón, Gergely Márta Szentlőrincen és Szigetváron, Örsi Ferenc pedig Belvárdgyulán találkozott az olvasókkal.

*

A Műcsarnok és a Képzőművészek Szövetsége Dél-dunántúli Szervezete április végén, május elején nagy érdeklődést kiváltó tárlatot rendezett L a b o r c z F e r e n c szobrászművész alkotásaiból. A Technika Háza nagytermében megnyílt kiállítást értékelő, baráti szavak kíséretében M a r t y n F e r e n c Munkácsy-díjas festőművész adta át a közönségnek.



Bemutatták a *Bertha Bulcsu* forgatókönyvéből készült *Harlekin és szerelme* című új magyar filmet. A film címe a Pécssett élő író 1964-ben megjelent novelláskötetére utal, mely kiindulópontját képezte a későbbi forgatókönyvnek is. A filmben elsősorban a novellák hangulata él tovább és a hősök életlátása. A történet új...

A filmet *Fehér Imre* rendezte, akit a balatoni környezetben játszódó novellák atmoszférája, a mai huszonnyolc-harminc évesek sajátos életlátása ragadott meg. Operatőr *Lakatos Iván* volt, a főszerepeket *Bujtor István*, *Sáfár Anikó*, *Ajtai Andor* és *Váradi Hédi* játszották.

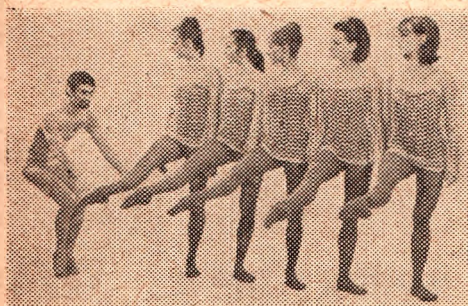
*

NÉMETH JÓZSEF Munkácsy-díjas festőművész az elmúlt hónapban Kaposváron, a Rippl-Rónai Múzeum képtárában mutatta be új alkotásait. A sikeres kiállítást május 7-én DR. LÁNCZ SÁNDOR művészettörténész nyitotta meg.

*

A Magyar Írók Szövetsége vendégeiként Magyarországra érkezett jugoszláv író-küldöttség – *Branko Ćopić*, *Enver Džerdjeku*, *Major Nándor*, *Tanasije Mladenović* és *Ante Popovski*, *Vujicsics D. Sztoján* műfordító kíséretében – budapesti látogatása után május 14–15-én két napot töltött Pécssett és Baranyában. Tartózkodásuk során Siklósra, Harkányba és Felsőszentmártonra utaztak. Felsőszentmártonban megtekintették a jugoszláviai vendégszereplésre készülő délszláv népi együttes műsorát, majd meleg hangulatú estét töltöttek a község vezetőinek társaságában. Május 15-én a pécsi kulturális élettel ismerkedtek, meglátogatták a város délszláv intézményeit, majd nagysikerű irodalmi esten léptek fel a városi művelődési házban.

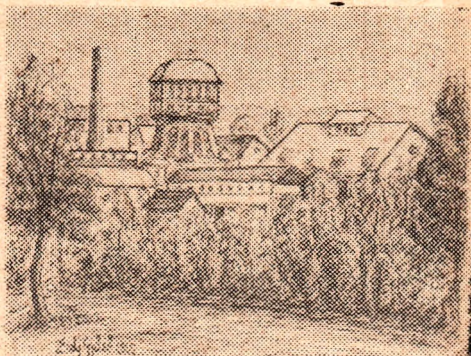
*



Május végén kezdte meg külföldi fellépéseinek sorát a PÉCSI BALETT. A bécsi ünnepi hetek alkalmából a Theater an der Wien színpadán vendégszerepeltek. Zömében magyar zeneszerzők műveire készült balettet mutattak be, köztük egy ősbemutatót is. Legközelebb a párizsi Theatre des Champs Élysées-ben lépnek színpadra. A tervek szerint többek között Szokolay: Az iszonyat balladája, Kincses: Mit takar a kalapod? című táncképei szerepelnek majd a párizsi programban. Közvetlenül ezután Brüsszelben, az európai modern balett fellegvárában lépnek fel, ahol Bartók műsorukat mutatják be. Július végén megisméltik hagyományos budapesti vendégszereplésüket is, a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon Bécsi est címmel mutatják be új műsorukat.

A Dél-dunántúli Képzőművészek Szövetsége meghívására a Képzőművészeti Alap Pécssett, a TIT Bartók Béla klubjában rendezte meg *M. Szücs Ilona* kéпкиállítását. A fiatal festőművésznő lírai hangvételi képeinek témaköre széles skálájú: több tájrészletet, városképet, köztük elég nagy számban Pécs utcáit, jellegzetes épületeit megörökítő festményt láthattunk. *M. Szücs Ilona* szívesen fest gyermekfejeket, arcképeket is; ezek közül is bemutatott néhányat első önálló pécsi kiállításán.

*



körök emberformáló erejét, hasznosságát. (Képünkön: Érdy Győző munkája.)

Május első napjaiban sok értékes kulturális eseményre került sor Pécs város munkásklubjaiban és kultúrházaiban is. Közülük két érdekes kiállításra hívjuk fel a figyelmet. Egyik a meszesi bányász szálló nagytermében nyílt **ÉRDY GYŐZŐ** grafikusművész bányásztémájú alkotásaiból, a Mecseki Bányászok Irodalmi és Művészeti Köre rendezésében, a másik a Zsolnay Művelődési Ház Képzőművészeti Szakkörének műtermében, **BAUER JÁNOS** szakköri tag munkáiból. Mindkét kiállítás nagyszámú látogató közönséget vonzott, és bizonyította a művészeti szakkörök emberformáló erejét, hasznosságát.

*

Hagyományos, hogy a Mecseki Szénbányászati Tröszt igazgatósága és MSZMP bizottsága művészeti pályázatokat hirdet dolgozói részére. Az elmúlt években sok tehetséges művészt ismerhetett meg a közönség e pályázatok révén. Ez évben a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója tiszteletére hirdettek pályázatot szép-irodalmi művekre, grafikai munkákra, fafaragásokra és fémből készült domborművekre. Valamennyi ágazatban értékes díjakat tűztek ki. A pályázatokat jelígéssel kell beküldeni a Mecseki Bányász szerkesztőségébe, 1967. szeptember 15-ig.